РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ у сфері службової діяльності

Монографія

За загальною редакцією
доктора юридичних наук,
професора М. Г. Щербаковського

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Національна поліція України
Департамент забезпечення діяльності Голови
Національної поліції України

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Монографія

Харків
2026

УДК 343.98.06:343.102:343.353.5
Р 70

Рецензенти:

Мірковець Д. М. – керівник Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

Білий О. О. – начальник управління розслідування корупційних злочинів Головного слідчого управління Національної поліції України, доктор філософії, підполковник поліції;

Березняк В. С. – завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, підполковник поліції.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 23 грудня 2025 року)

Р 61 **Розслідування** кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності: монографія / [М. Г. Щербаковський, О. В. Пчеліна, В. П. Корж, В. Д. Пчолкін, О. В. Федосова, К. О. Чаплинський, О. О. Кочура / за ред. проф. М. Г. Щербаковського]; МВС України, ДЗДГ Національної поліції України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2026. – 224 с.
ISBN 978-617-8848-75-0

У монографії здійснено теоретико-правовий аналіз наукових і праксеологічних засад розслідування правопорушень у сфері службової діяльності. Запропоновано класифікацію службових правопорушень, розглянуто їхню криміналістичну характеристику та виокремлено основні елементи. Визначено особливості початку досудового розслідування, організації взаємодії слідчого із іншими підрозділами та органами, типові слідчі ситуації. Сформульовано обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування вказаних правопорушень. Проаналізовано організаційно-тактичне забезпечення кримінальних проваджень, в залежності від ситуацій наведено алгоритми слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, тактичні операції. Охарактеризовано форми залучення обізнаних осіб під час досудового розслідування.

Монографія призначена для викладачів, науковців, аспірантів, докторантів, курсантів і студентів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, працівників органів прокуратури, оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, усіх тих, хто виявляє інтерес до юридичної науки та правозастосовної практики.

343.98.06:343.102:343.353.5

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2026
© Національна поліція України, ДЗДГ, 2026

ISBN 978-617-8848-75-0

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ЩЕРБАКОВСЬКИЙ Михайло Григорович – завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології (навчально-науковий інститут № 5) Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор (передмова, підр. 3.4, висновки);

ПЧЕЛІНА Оксана Василівна – професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства (навчально-науковий інститут № 1) Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор (підр. 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4);

КОРЖ Валентина Павлівна – професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології (навчально-науковий інститут № 5) Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор (підр. 1.1, 3.1);

ПЧОЛКІН Валерій Дмитрович – професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології (навчально-науковий інститут № 5) Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор (підр. 3.2);

ФЕДОСОВА Олена Валеріївна – головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем правового забезпечення діяльності поліції та протидії злочинності (навчально-науковий інститут № 2) Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, підполковник поліції (підр. 3.3);

ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович – помічник Голови організаційно-аналітичного відділу Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, полковник поліції (підр. 3.1);

КОЧУРА Олександра Олександрівна – доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології (навчально-науковий інститут № 5) Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підр. 2.1, 2.2);

ДРОЗД Валентина Георгіївна – начальник консультативно-контрольного відділу Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (підр. 1.3);

ЛУГОВИЙ Ігор Олександрович – помічник Голови організаційно-аналітичного відділу Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, кандидат юридичних наук, доцент, полковник поліції (підр. 2.3);

ДРОЗД Віталій Юрійович – заступник керівника слідчого відділу Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого в м. Києві, кандидат юридичних наук (підр. 2.4).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 7

ПЕРЕДМОВА 8

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Проблеми правового та криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності 12

1.2. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності 23

1.3. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності 32

РОЗДІЛ 2
ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності 43

2.2. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності 56

2.3. Типові слідчі ситуації, версії та алгоритми дій слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності 64

2.4. Організація взаємодії слідчого із іншими правоохоронними органами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності 71

РОЗДІЛ 3
ТАКТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Ситуаційний підхід до тактики окремих слідчих (розшукових) дій 84

3.2. Негласні слідчі (розшукові) дії в ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності 104

3.3. Тактичні операції в ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності 134

3.4. Залучення обізнаних осіб при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності 160

ВИСНОВКИ 196

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ 203

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРМА – Агентство з розшуку та менеджменту активів
БЕБ – Бюро економічної безпеки України
ГСУ – Головне слідче управління
ГПУ – Генеральна прокуратура України
ГУНП – Головне управління Національної поліції
ДБР – Державне бюро розслідувань
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС – Європейський союз
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
КК – Кримінальний кодекс України
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС – Міністерство внутрішніх справ
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції
НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
НДІСЕ – Науково-дослідний інститут судових експертиз
НПУ – Національна поліція України
НСРД – Негласна слідча (розшукова) дія
РЄ – Рада Європи
СБУ – Служба безпеки України
СОГ – Слідчо-оперативна група
СРД – Слідча (розшукова) дія
ст. – стаття
ч. – частина

ПЕРЕДМОВА

Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Ці конституційні приписи поширюються на всіх без винятку службових осіб, незалежно від того, чи є вони представниками законодавчої, виконавчої або судової гілок влади, виконують свої службові обов'язки в державному апараті, в органах місцевого самоврядування або об'єднаннях громадян, здійснюють службову діяльність в юридичних особах публічного чи приватного права.

У реаліях демократичної держави дотримання службової дисципліни, прозорість та ефективність діяльності державних органів і приватних структур є визначальними умовами соціальної стабільності та економічного розвитку. Однак із розвитком суспільних відносин, виникненням нових форм управління, поширенням цифрових технологій та трансформацією організаційних структур, злочини у сфері службової діяльності поширюються та набувають дедалі складнішого характеру. Зловживання службовим становищем, корупція, службова недбалість, незаконне використання ресурсів – ці явища не лише підривають довіру до інституцій, а й створюють суттєві ризики для національної безпеки, що робить тему розслідування таких кримінальних правопорушень надзвичайно актуальною. Вказані діяння посягають на встановлений порядок функціонування в сфері реалізації особами своїх службових повноважень, тим самим порушуючи конституційні права людини та підриваючи авторитет державного апарату й органів місцевого самоврядування, громадських об’єднань, підприємств, установ або організацій незалежно від форм власності.

Слідча практика свідчить, що досудове розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності залишається малоефективним. У наведеній нижче таблиці вказано статистичні дані за 2020-2025 роки щодо облікованих кримінальних правопорушень, які передбачені статтями 364-370

Розділу XVII Особливої частини КК[1], та правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру[2]. З наведеної таблиці випливає, що кількість повідомлень про підозру для найбільш розповсюджених правопорушень за ст. 364 КК «Зловживання владою або службовим становищем» не перевищує 23 %, а за ст. 366 КК «Службове підроблення» – 71 % злочинів. З наведених даних можна зробити висновок, що велика частина таких кримінально протиправних діянь або не розслідується, або не доходить до судового розгляду. Слідчі органи виявилися неспроможними забезпечити належне досудове розслідування всіх цих кримінальних правопорушень.

Кількість кримінальних правопорушень/ Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру						
Стаття КК	**2020 р.**	**2021 р.**	**2022 р.**	**2023 р.**	**2024 р.**	**2025 р.**
364	2412/114	2310/184	1425/201	2983/699	2345/260	1812/267
364-1	254/57	255/48	107/14	130/46	106/28	82/22
365	105/0	48/0	20/0	1256/85	1193/21	36/2
365-2	366/36	414/65	231/38	227/61	179/47	209/76
365-3	-	-	-	4/0	8/0	-
366	5137/3394	4737/3055	3121/2045	4335/2431	5758/4078	4147/2918
366-2	-	-	50/3	39/8	358/33	352/43
366-3	-	-	-	31/21	309/137	-
367	1077/194	1177/280	744/174	1786/314	1894/315	1583/456
368	553/222	587/177	443/130	1403/422	1640/590	849/300
368-3	32/13	58/40	39/16	38/20	50/29	37/16
368-4	15/7	18/8	13/6	10/4	12/8	7/4
368-5	4/0	6/0	1/0	77/4	102/7	47/1
369	1206/894	1459/1119	1414/1171	2041/1659	2136/1725	2126/1657
369-2	108/80	152/98	157/102	411/273	707/403	924/516
369-3	2/0	2/0	1/0	4/0	0/0	13/0
370	4/0	1/0	4/0	42/0	23/1	1/0

З наведеної таблиці випливає, що кількість повідомлень про підозру для найбільш поширених правопорушень за ст. 364 КК «Зловживання владою або службовим становищем» не перевищує

[1] Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III.

[2] Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування 2013-2025 роки. *Офіс Генерального прокурора.*

23%, а за ст. 366 КК «Службове підроблення» – 71% злочинів. З наведених даних можна зробити висновок, що велика частина таких кримінально протиправних діянь або не розслідується, або не доходить до судового розгляду. Слідчі органи виявилися неспроможними забезпечити належне досудове розслідування всіх цих кримінальних правопорушень.

В умовах реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства України, інтеграції правових норм до європейських стандартів, суспільство потребує нових, ефективних механізмів протидії злочинності у сфері службової діяльності. Відповідно, розробка сучасних підходів до організації розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності й удосконалення тактико-криміналістичних прийомів набувають стратегічного значення. Визначення оптимальних методик розкриття, фіксації та документування фактів кримінальних правопорушень є ключовою передумовою для посилення ролі правоохоронних органів у забезпеченні законності. Дослідження спирається на фундаментальні положення криміналістики, кримінального процесу, кримінального права, кримінології, інтегрує досягнення суміжних наук, зокрема психології, інформаційних технологій. Розкриття механізмів учинення злочинів, типових моделей поведінки, способів приховування й маскування протиправних дій дозволяє сформувати цілісний науковий підхід до проблеми, а також закласти основи для подальших наукових розвідок у цій сфері.

Представлена наукова праця пропонує нові підходи до організації розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, тактики проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань і засобів, оцінки доказів, оптимізації взаємодії між слідчим та іншими підрозділами й органами на різних етапах розслідування. Особливу увагу приділено проблемам законодавчих колізій, суперечливості нормативного забезпечення, які часто ускладнюють процес вирішення завдань кримінального провадження.

Монографія «Розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності» покликана стати науковим і практичним орієнтиром для широкого кола фахівців, які працюють у сфері забезпечення законності, правопорядку, антикорупційної діяльності. Вона містить комплекс теоретичних і

практичних рекомендацій, які базуються на досвіді провідних учених, аналізі сучасної слідчої та судової практики, врахуванні міжнародних підходів до розкриття та документування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Викладені у роботі висновки та пропозиції можуть бути використані для розробки навчальних програм, підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів, удосконалення законодавства.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Проблеми правового та криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

Реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства має важливе значення для ефективної роботи оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, органів прокуратури та суду. Системний аналіз приписів і змін до КК України свідчить про те, що законодавче унормування дефініцій «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок» має цілу низку дискусійних питань, наукових думок та підходів. У вітчизняному правовому полі допущено певне змішування кримінальних правових і процесуальних інститутів англосаксонського і континентального права та перенесено їх до кримінального процесуального і кримінального законодавства України. Дискусійні питання викликає підміна у КПК України[1] кримінально-правового терміну «злочин» на дефініцію «кримінальне правопорушення». Як зазначено у ч. 1 ст. 12 КК кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі (ч. 4–6 ст. 12 КК). Процесуальний порядок досудового розслідування злочинів і кримінальних проступків регламентує ст. 215 КПК, у якій

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI.

зазначено, що досудове розслідування злочинів здійснюється слідчим у формі досудового слідства (ст. 40 КПК), а відносно кримінальних проступків дізнавач здійснює дізнання (ст. 40-1 КПК).

Необхідно констатувати, що термін «криміналістика» походить від лат. *criminalis* – те, що належить до злочину. Як правильно відзначає В. П. Ємельянов, «вчення про злочин є основоположною проблематикою сучасної кримінально-правової теорії та практики протидії злочинності»[1].. Таким чином, у криміналістиці відсутні обґрунтовані підстави для заміни дефініції «злочин», «злочинна діяльність», «методика розслідування злочинів» на конструкцію «кримінальне правопорушення», «методика розслідування кримінальних правопорушень».

Науковий аналіз правових норм Розділу XVII КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг» свідчить про внутрішню колізію між заголовком зазначеного розділу і його змістом. Так, у розділі XVII унормовано 18 видів суспільно небезпечних діянь, які відповідно ч. 3 ст. 12 КК є злочинами. Зазначаємо, що відповідно вимог ч. 4 ст. 12 КК п'ять злочинів цього розділу є нетяжкими, а саме передбачені у ст. ст. 364-2, 366, 366-2, 366-3, 369-3 КК. Згідно ч. 5 ст. 12 КК дванадцять злочинів є тяжкими, зокрема, передбачені ст. ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 365-3, 367, 368-3, 368-4, 368-5, 369, 369-2, 370 КК. Відповідно до ч. 6 ст. 12 КК один злочин відноситься до особливо тяжкому, а саме передбачений ст. 368 КК. Таким чином, на думку В. П. Корж, законодавець безпідставно у заголовку розділу XVII використовує термін «кримінальні правопорушення», чим вносить певні дискусійні питання у правозастосовну діяльність, утворюючи юридичні колізії між окремими нормами Загальної та Особливої частинами КК України.

Зважаючи на це, доцільним є внесення змін до назви розділу XVII КК України та викладення назви цього розділу у такій редакції: «Злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг».

---

[1] Ємельянов В. П. Кримінальне право України. Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук. практ. посіб. Харків : Право, 2018. С. 3.

Окремою проблемою є формальний підхід щодо визначення корупційними окремих видів кримінальних правопорушень у сфері службової, що утворює труднощі при виявленні їх ознак, розмежуванні, визначенні кваліфікації та суб'єкта. Як свідчать результати дослідження, з 18 кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, у сфері надання публічних послуг вісім складають корупційні правопорушення, а саме:

– зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК);

– зловживання повноваженнями службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК);

– зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги: державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, державним виконавцем, арбітражним керуючим. уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів (ст. 365-2 КК);

– бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 365-3 КК);

– прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК);

– підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК);

– підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК);

– зловживання впливом (ст. 369-2 КК).

Не можна погодитися із законодавчим унормування кваліфікуючої ознаки «одержання неправомірної вигоди», зазначеної у ст. ст. 364, 364-1, 365-2, 365-3, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК. Слід зазначити, що вигода це прибуток, користь або сприятливі умови. Цей термін не зовсім відображає сутність корупційного підкупу, а тому підлягає уточненню. На наш погляд, доцільно використовувати термін «корупційна винагорода». У тлумачному словнику української мови зазначено, що винагорода – це те, що є платою за працю, нагородою за які-небудь заслуги[1].

[1] Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Том 1. С. 375, 438.

Винагорода буває грошова, матеріальна, компенсація за певні дії. У зв'язку цим пропонуємо внести зміни до ст. ст. 364, 364-1, 365-2, 365-3, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК та унормувати термін «корупційна винагорода», «неправомірна винагорода».

Вважаємо, що розмежувати корупційні злочини від інших кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності можливо за такими критеріями:

– корупційні злочин скоює спеціальний суб'єкт[2]: посадова особа, державний службовець або службова особа;

– спеціальний суб'єкт корупційного злочину займається службовою діяльністю в органах державної влади та місцевого самоврядування;

– службова діяльність спеціального суб'єкта пов'язана з наданням державних або муніципальних публічних послуг фізичним чи юридичним особам;

– спеціальний суб'єкт надає як правомірні, так і неправомірні публічні послуги;

– спеціальний суб'єкт за надані правомірні або неправомірні публічні послуги одержує корупційну винагороду (хабар, «відкат») від фізичної чи юридичної особи.

Безумовно, наведені положення мають дискусійний характер і потребують більш детального розгляду.

Зміни у кримінальному праві вплинули на криміналістичну науку. Необхідно констатувати, що термін «криміналістика» походить від лат. criminalis – що належить до злочину. Понад сторічний час існування криміналістики її предмет являють закономірності механізму вчинення злочину, виникнення джерел інформації про злочин і його учасників. Концепція предмета, системи, методології науки криміналістики сформована шляхом багатолітніх наукових досліджень злочинної діяльності, глибокого теоретичного осмислення одержаних знань та їх практичного використання. Заміни в кримінальному праві «злочинів» на «кримінальні правопорушення» руйнують теоретичні і методологічні основи криміналістики, її предмет і систему. Не можна погодитися із сучасним формулюванням предмета криміналістики, яким визначено закономірності механізму кримінального правопорушення, Запропоновано змінити назву розділу «Криміналістична методика розслідування окремих видів злочинів» на «Методика розслідування кримінальних правопорушень».

Водночас, більшість криміналістів на початку XXI століття у підручниках з криміналістики зазначають, що криміналістика є наукою про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин і його учасників, закономірності збирання, дослідження, оцінки і використання доказів та засновані на пізнанні цих закономірностей спеціальні методи і засоби досудового і судового дослідження і запобігання злочинам. Систему криміналістики традиційно складають чотири самостійні розділи: загальна теорія криміналістики; криміналістична техніка; криміналістична тактика; криміналістична методика[1].

Фундаментальні теоретичні основи методики розслідування окремих видів злочинів як розділу науки криміналістики були закладені в докторських дисертаційних дослідженнях О. Н. Колесниченка «Наукові та правові основи розслідування окремих видів злочинів» (1967); І. Ф. Герасимова «Деякі проблеми розкриття злочинів» (1976); І. О. Возгріна «Криміналістична методика розслідування злочинів» (1983); О. М. Васильєва «Проблеми методики розслідування окремих видів злочинів» (1978); М. П. Яблокова «Криміналістична методика розслідування» (1985); І. Ф. Пантелєєва «Методика розслідування злочинів» (1975); А. Ф. Волобуєва «Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва (2001); В. П. Корж «Теоретичні положення методики розслідування злочинів у сфер економічної діяльності, скоєних організованими злочинними утвореннями» (2002); В. В. Тіщенко «Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів» (2003), О. В. Одерія Проблеми теорії та практики розслідування злочинів

[1] Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Ліра ЛТД, 2017. 480 с.; Криміналістика : підручник / Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 2008. 464 с.; Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістична тактика. Методика розслідування. К. : Нац. тех. ун-т України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», 2017. 474 с.; Волобуєв А. Ф., Даньшин М. В., Іщенко А. В. та ін. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків : Нац. ун-т внутр. справ МВС України, 2018. 384 с.

проти довкілля (2015), О. В. Пчеліної «Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності» (2017), А. В. Шевчишена «Проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (2019), В. О. Гусєвої «Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності» (2021) й інших.

Відповідно до усталених теоретичних положень криміналістична методика складає систему методів загального характеру, тактичних прийомів і засобів криміналістичної техніки, які використовують суб'єкти криміналістичної діяльності для виявлення, розкриття, розслідування окремих видів злочинів та їх запобігання. Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що класифікаційна система криміналістики, як цілісне понятійне утворення, включає взаємопов'язані нерозривні поміж собою елементи загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та методики розслідування окремих видів злочинів.

Як вказано вище всі норми Розділу XVII КК відповідно до вимог ч. 3 та ч. 4 ст. 12 КК визначають нетяжкі і тяжкі злочини за винятком ч. 3 ст. 368 КК, яка згідно ч. 6 ст. 12 КК відповідає особливо тяжкому злочину. Розслідування вказаних злочинів згідно вимог ст. 215 КПК здійснюється у формі досудового слідства. Таким чином, введення у криміналістику розділу щодо розслідування кримінальних правопорушень не відповідає фундаментальним теоретичним положенням методики розслідування окремих видів злочинів та вимогам кримінального і кримінального процесуального законодавства.

Вважаємо, що актуальним для науки і практики є уникнення спірних змін в наукових основах криміналістики. Введення у кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство терміну «кримінальне правопорушення» руйнує концептуальні основи криміналістики, її предмет та систему, криміналістичне вчення про спосіб злочину, криміналістичну характеристику злочинів, інші доктрини науки криміналістики.

Слід відзначити, що система будь-якої науки, в тому числі і криміналістики, в силу об'єктивних факторів не може бути постійною, застиглою, тому що це виключало б можливість

подальшого розвитку науки, розширенню сфери криміналістичного дослідження, розробки нових наукових концепцій, теорій. Безумовно, при наявності об'єктивних передумов, системно-структурного обґрунтування, потреб практики доцільно удосконалювати систему криміналістичних наукових знань. Вивчення потреби практики, об'єктивні фактори сприяють розробці нових наукових концепцій, криміналістичного дослідження, зокрема криміналістичного забезпечення здійснення дізнання; особливостей здійснення дізнання за вчинення кримінального проступку.

Практика розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності свідчить про наявність проблем процесуального характеру.

Так, про початок досудового розслідування свідчить факт реєстрації інформації про кримінальне правопорушення в ЄРДР (ст. 214 КПК) без проведення відповідної попередньої перевірки цієї інформації. Слідчий не приймає процесуальне рішення про розслідування злочину, а письмово повідомляє прокурора про початок досудового розслідування. Ця новація порушує принцип законності, сприяє зростанню корупції, порушує права і свободи особи та її право на захист від незаконного кримінального переслідування. На наш погляд, суттєвим порушенням принципу законності, прав людини і громадянина у кримінальному судочинстві є скасування у чинному процесуальному законі важливої стадії кримінального процесу – порушення кримінальної справи. Так, за даними наукових досліджень скасування стадії порушення кримінальної справи призвели до збільшення фактів приховування злочинів від обліку, порушення прав потерпілого і позбавлення можливості на правовий захист осіб, відносно яких автоматично» проводиться розслідування, оскільки вони позбавлені права оскаржити необґрунтоване та незаконне розслідування. Слід визнати юридичний парадокс в нормах Кримінального процесуального кодексу, коли слідчий не приймає процесуальне рішення про початок досудового слідства, але приймає процесуальне рішення про закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК).

Вивчення та аналіз практики застосування «автоматичного» початку розслідування свідчить про те, що має місце реєстрація значної кількості недостовірної інформації, збільшення в два рази кримінальних проваджень, за якими слідчі приймали рішення про

їх закриття за реабілітуючих підстав. За даними наукових досліджень тільки 40 % складають заяви і повідомлення, що були зареєстровані в базі єдиного обліку і мали ознаки злочину[1], тоді як 60 % – складають кримінальні провадження закриті за відсутністю події або складу злочину. Слід зазначити, що у чинному КПК відсутній правовий механізм реабілітації особи, яка невинувата у вчиненні злочину.

Аналіз процесуального законодавства західноєвропейських країн, пострадянських держав (Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменії, Грузії, Латвійської Республіки, Республіки Казахстан та інших дозволяє зробити висновок про те, що законодавчі органи цих держав правильно виокремили функцію кримінального переслідування. Так, принципово по-новому організований досудовий кримінальний процес в Латвійської Республіки, в якому визначено низку новацій, а саме чотири стадії процесу: слідство; кримінальне переслідування; підготовка досудового розгляду; судовий розгляд[2]. Слідчий (керівник слідчого підрозділу) при наявності приводів та підстав, що є достатні данні, які вказують на реальну можливість вчинення злочину, виносить постанову про початок кримінального розслідування. Новим процесуальним документом є Реєстр кримінального процесу, в який вносяться найбільш важливі процесуальні постанови. Слідство проводиться до моменту встановлення особи, яка вчинила злочин при наявності достатніх доказів справа направляється прокурору для початку кримінального переслідування. Другою стадією процесу є кримінальне переслідування у справах публічного обвинувачення, що здійснюється прокурором, який за чинним законодавством Латвії формулює обвинувачення і виносить постанову про притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Автори проекту КПК України (2006 р.) також визначили кримінальне переслідування особи, яка вчинила злочин як самостійну функцію прокуратури. На жаль функція кримінального переслідування не була унормована в положеннях КПК 2012 р.

---

[1] Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. С. 7.

[2] Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки.

Вважаємо, що доцільно доповнити Кримінальний процесуальний кодекс главою «Кримінальне переслідування», в якій визначити, що кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність прокурора, яка розпочинається в стадії порушення кримінального провадження щодо конкретної особи, яка вчинила злочин з метою розслідування його, а також в суді, коли прокурор підтримує висунуте обвинувачення, викриває винуватого у злочині, визначеному відповідною статтею кримінального закону і пропонує суду застосовувати до особи міру покарання, яка відповідає тяжкості вчиненого злочину й особі підсудного. Безспірним є унормування, шляхом доповнення частиною десятою ст. 214 КПК, процесуальної процедури перевірки слідчим інформації про злочин і за наявністю приводів та підстав прийняття письмового рішення (постанови) про кримінальне переслідування.

Аналіз слідчої практики розслідування правопорушень у сфері службової діяльності дозволяє зробити висновок про те, що деякі процесуальні новації, юридичні колізії у чинному КПК негативно впливають на діяльність органів досудового розслідування. Так, прогалиною КПК є проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки після реєстрації заяви або повідомлення про вчинений злочин у ЄРДР. Зазначені новації сприяють злочинцям приховувати, знищувати сліди злочину, уникати кримінальної відповідальності. Складовою механізму протидії злочинам у сфері службової діяльності є ефективна оперативно-розшукова і слідча діяльність із виявлення, розкриття та розслідування кримінально-караного діяння.

Певним обмеженням прав обвинуваченого на досудовому слідстві є відсутність правових і процесуальних підстав формулювання обвинувачення, процедури допиту обвинуваченого, підозрюваного. Так, прокурор або слідчий за погодженням з прокурором складає обвинувальний акт відповідно до ст. 291 КПК без пред'явлення особі обвинувачення та визнання її обвинуваченою у вчиненні злочину. Посилання у обвинувальному акті на повідомлення про підозру є непроцесуальною підставою висунення обвинувачення. Необхідно констатувати, що обвинувачення – це сформульоване і доведене в процесуальному акті злочинне діяння певної особи (групи осіб), за

яке передбачена кримінальна відповідальність[1]. За чинним КПК прокурор не пред'являє обвинувачення особі у вчиненні злочину на досудовому слідстві, а у суді оголошує повідомлення про підозру, тоді як у п. 15 ст. 36 КПК зазначено, що прокурор у суді підтримує державне обвинувачення, має право змінити обвинувачення в суді (статті 36, 338 КПК), висувати додаткове обвинувачення (статті 36, 339 КПК), відмовляється від підтримання обвинувачення (статті 36, 340 КПК). Зазначене свідчить про те, що законодавчі помилки знищили інститут державного обвинувачення у кримінальному процесі, призвели до колізії норм КПК, які негативно впливають на практику розслідування кримінальних правопорушень і судового розгляду кримінальних проваджень.

Основні положення інституту підтримання обвинувачення в суді відповідають вимогам практики, вітчизняним процесуальним традиціям, (понад сто років державні обвинувачі підтримували обвинувачення в суді) позитивному досвіду роботи з підтримання державного обвинувачення. Підтримання обвинувачення в суді як основну функцію прокуратури визначено в процесуальному законодавстві у більшості країн континентального права.

Вважаємо за необхідне доповнити КПК главою 22-а, у якій визначити правові та процесуальні підстави формулювання обвинувачення на досудовому слідстві, процесуальну процедуру допиту обвинуваченого.

Окрім того, тривалий період у слідчій практиці ефективно використовувалися криміналістичні рекомендації щодо тактики виїмки. Зазначимо, що при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності документи є основним джерелом інформації про злочин, важливим доказом про спосіб злочину, його виконавців, інші обставини вчинення злочину. Водночас у чинному КПК не унормовано проведення виїмки як самостійної слідчої дії. Слід відзначити, що за приписом ч. 5 ст. 237 КПК при проведенні огляду слідчий має право вилучати речі та документи, що мають значення для розслідування. Правові підстави, процесуальний порядок, наслідки огляду і виїмки різні.

[1] Корж В. П. Проблеми криміналістичного та процесуального забезпечення розслідування корупційних злочинів. Одноосібний розділ у колективній монографії. Wloclawek.Poland. 2021. С. 279 – 295.

Чинним законодавством не визначений процесуальний порядок виїмки матеріальних носіїв, оригіналів первинних бухгалтерських та фінансово-господарських документів, комп'ютерної інформації, програм тощо. Це негативно впливає на слідчу практику, значно ускладнює виявлення і розслідування злочинів у сфері службової діяльності та інших злочинів, призводить до формалізації слідчого огляду і не уможливлює вилучення оригіналів первинних бухгалтерських документів, або документів, що містять банківську таємницю. У зв'язку цим, доцільно главу 20 КПК «Слідчі (розшукові) дії» слід доповнити ст. 241-1 «Підстави та порядок проведення виїмки», ст. 241-2, «Обов'язковість видачі предметів і документів», ст. 241-3. «Протокол виїмки».

Наукою криміналістикою розроблено рекомендації щодо застосування тактичних прийомів, які використовуються при допиті підозрюваного, обвинуваченого, які перевірені практикою і десятки років ефективно використовуються слідчими у практичній діяльності. Норми чинного КПК не визначають процесуальний порядок допиту підозрюваного, допиту обвинуваченого. Слідчі у практичній діяльності проводять допит підозрюваного, за його згодою і за участю захисника, за аналогією процесуальної процедури допиту підозрюваного викладеною у КПК 1960 р. На наш погляд, доцільно унормувати процесуальний порядок допиту підозрюваного, пред'явлення обвинувачення, допиту обвинуваченого шляхом внесення зміни до Кримінального процесуального кодексу і доповнення глави 20 «Слідчі (розшукові) дії ст. 224-1 «Допит підозрюваного», ст. 224-2 «Порядок пред'явлення обвинувачення, ст. 224-3 «Роз'яснення прав обвинуваченому», ст. 224-4 ««Допит обвинуваченого».

Потребують унормування процесуальний режим призначення експертизи. Норми чинного КПК не передбачають процесуальну процедуру призначення експертизи слідчим, прокурором. Пропонуємо доповнити главу 20 КПК «Слідчі (розшукові) дії» ст. 242-2, у якій викласти процесуальну процедуру (мотивовану постанову) залучення експерта.

У чинному КПК не унормована така слідча дія як перевірка показань на місці. Вона проводиться з метою перевірки і уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, або даних одержаних при проведенні огляду та інших слідчих дій. Перевірка показань на місці дає слідчому можливість отримати більш високий рівень інформації про

обставини злочину. Ця слідча дія проводиться в межах ст. 240 «Слідчий експеримент». У зв'язку з цим у чинному КПК необхідно *у* главі 20 КПК «Слідчі (розшукові) дії» унормувати таку слідчу дію як «Перевірка показань на місці» (ст. 240-1).

Певні неузгодженості у кримінальному процесуальному законодавстві можуть дещо обмежувати права учасників кримінального процесу (підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка) у досудовому слідстві та впливати на безпосередній процес розслідування. Зважаючи на це, удосконалення норм КПК України є одним з дійових засобів підвищення ефективності виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Слід підкреслити, що соціальна цінність та регулююча значимість закону полягає не в тому, що він створює нові форми суспільного буття, а в тому, що він адекватно, повно та чітко формулює як правові, так і форми суспільних відносин, які забезпечують стабільність та розвиток шляхом офіційного санкціонування[1].

1.2. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності посідає важливе місце у структурі окремої криміналістичної методики, серед іншого методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Вона є системою науково обґрунтованого поділу таких правопорушень за характерними ознаками, що дозволяє не лише чітко ідентифікувати кожен із видів таких протиправних діянь, а й визначити найбільш ефективні способи їх виявлення, документування й розслідування. Значення криміналістичної класифікації полягає у формуванні цілісного підходу до розкриття цієї категорії правопорушень, що, своєю чергою, забезпечує оптимізацію процесу розслідування, використання спеціальних знань та засобів, а також сприяє підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів.

Як слушно зазначає А. В. Пастух, «криміналістична

[1] Корж В. П. Проблеми впровадження нового КПК в практичну діяльність. *Вісник прокуратури.* 2015. № 6. С. 45.

класифікація протиправних діянь відіграє важливу роль під час формування методики розслідування кожного окремого виду протиправної діяльності, оскільки «згруповані» законодавцем в розділах Кримінального кодексу України злочини не рідко мають схожі способи їхнього розслідування, що й вимагає проведення класифікації, яка базується на криміналістично значущих ознаках та використанні здобутків інших наук (не лише кримінально-правового циклу). Вказане значним чином розширює можливості дослідження особливостей вчинення, розслідування та протидії злочинній діяльності, оскільки у такому випадку остання розглядається не суто крізь призму об'єкта злочинного посягання, який використовувався законодавцем як критерій для класифікації, що не завжди дозволяє повною мірою розкрити особливості кожної окремої класифікаційної групи»[1]. Дійсно, зважаючи на наведене, варто акцентувати, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є не лише теоретичною підвалиною, а й практичним інструментом, що дозволяє ефективно організовувати процес розслідування окреслених правопорушень. Погоджуючись із твердженням науковця, важливо підкреслити, що саме криміналістичний підхід до класифікації, який ґрунтується на специфічних ознаках способу вчинення, приховування та механізму злочинної діяльності, дає змогу відійти від вузьких меж формального правового критерію – об'єкта посягання. Такий підхід значно розширює можливості для виявлення типових моделей злочинної поведінки, що, своєю чергою, сприяє розробці дієвих тактичних прийомів і методів розслідування.

Ба більше, криміналістична класифікація дозволяє слідчому враховувати не лише нормативні особливості, а й практичний досвід, здобутий у процесі розкриття подібних правопорушень. Це сприяє формуванню цілісного бачення механізмів протидії злочинності у сфері службової діяльності, дозволяє адаптувати методику під конкретні умови та обставини, виявляти характерні

[1] Пастух А. В. Криміналістична класифікація та криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 1. С. 99–100.

риси латентності, способи маскування та приховування кримінальних правопорушень. Особливо це актуально в умовах постійної еволюції злочинних схем і трансформації організаційно-правових відносин як у державному, так і приватному секторах. З огляду на що криміналістична класифікація є одним із елементів, що забезпечує гнучкість, адаптивність та наукову обґрунтованість розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Вона дає змогу не лише виокремлювати й розрізняти види кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а й розробляти ефективні стратегії їхнього попередження, виявлення, розкриття та розслідування.

Як указує В. В. Тіщенко, «криміналістична класифікація злочинів дозволяє провести багатосторонній аналіз виділених категорій злочинів, синтезувати їх криміналістично значущі властивості й дати відповідні криміналістичні характеристики таким категоріям злочинів»[1]. У цьому контексті хотілося б підкреслити, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, зокрема у сфері службової діяльності, дійсно відкриває нові горизонти для глибшого розуміння механізмів їх учинення. Такий підхід дозволяє не лише систематизувати інформацію про різні види кримінальних правопорушень, а й виявити їх спільні та відмінні риси, що має неабияке практичне значення для організації ефективного розслідування. Застосування багатостороннього аналізу, про який йдеться у висловлюванні, сприяє формуванню цілісної криміналістичної характеристики кожної категорії кримінальних правопорушень, а також дає змогу враховувати не лише формальні ознаки, а й специфіку елементів механізму їх учинення. Саме такий підхід є запорукою розробки дієвих тактичних і методичних рекомендацій для слідчих, а також підвищує загальний рівень розкриття кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності й ефективність їх досудового розслідування.

На важливість криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень указує В. О. Гусєва, наводячи її особливості. Зокрема, вчена наголошує, що:

---

[1] Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основ методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. С. 44.

– криміналістична класифікація злочину має наявність об'ємного і багатопланового об'єкта класифікації, це злочини, що володіють сукупністю кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінологічних і криміналістичних ознак;

– особливості об'єкта зумовлюють тісний взаємозв'язок криміналістичної класифікації злочинів із кримінально-правовою, кримінально-процесуальною та кримінологічною класифікаціями злочинів, що зумовлено інтегративною природою криміналістики;

– класифікаційна система злочинів є динамічною, зміна законодавства, поява нових способів вчинення злочинів спричиняють зміну системи законодавства загалом;

– специфічна мета класифікації, крім систематизації злочинів і методик їх розслідування, спрощення процесу їх пізнання, вона полягає в оптимізації розробки методик розслідування окремих видів злочинів, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів із розслідування злочинів;

– сферами застосування є наукова і практична, в першій проводиться розробка нових методик розслідування злочинів, вдосконалення та систематизація наявних методик, розробка рекомендацій щодо розслідування конкретних злочинних діянь;

– практична реалізація класифікацій злочинів здійснюється слідчим шляхом адаптації розроблених методик розслідування окремих видів злочинів до розслідування конкретного злочину шляхом творчого пристосування;

– принцип обліку практики проявляється більшою мірою, ніж в інших класифікаціях, адже класифікація злочинів зумовлена, насамперед, потребами практики;

– належить до загальних методів пізнання, що використовується слідчим у процесі інформаційно-пошукової діяльності, а саме використовується для кваліфікації злочинів[1].

Ураховуючи наведені вище особливості криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, вважаємо за доцільне акцентувати на її значенні для розслідування саме кримінальних

[1] Гусєва В. О. Криміналістична класифікація злочинів: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *Jurnalul juridic național: teorie și practică.* 2019. С. 154–155.

правопорушень у сфері службової діяльності. Останні вирізняються високим рівнем латентності, складними схемами приховування та тісною інтеграцією у систему організаційно-правових відносин, що ускладнює їх виявлення та кваліфікацію. Саме тому криміналістична класифікація виконує роль своєрідного «компасу» для слідчого: вона не тільки дозволяє систематизувати типові моделі кримінальної протиправної діяльності, але й забезпечує гнучкість реагування на нові способи вчинення правопорушень, що виникають унаслідок змін у законодавстві чи суспільних відносинах.

Водночас, з огляду на інтегративний характер криміналістики, класифікація тут має бути багатовимірною: вона повинна враховувати не лише кримінально-правові аспекти, а й кримінологічні, процесуальні та суто криміналістичні ознаки. Такий підхід сприяє розробці дієвих методик розслідування, які можуть бути адаптовані під специфіку кожного виду кримінального правопорушення у сфері службової діяльності. Особливої ваги набуває врахування потреб практики, бо саме практична доцільність і потреби слідчої діяльності мають визначати структуру та зміст класифікації, адже службова злочинність постійно трансформується.

Крім того, вважаємо, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності повинна забезпечувати не лише систематизацію знань, а й стимулювати творчий підхід слідчого до розслідування кожного конкретного випадку. Вона має стати фундаментом для побудови ефективних алгоритмів дій, розробки тактичних прийомів і методичних рекомендацій, що враховують сучасні виклики – такі як цифровізація службових процесів, поява нових форм корупції чи службового підроблення. Вказане вкотре демонструє, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є не просто теоретичною конструкцією, а практичним інструментом, який забезпечує адаптивність, наукову обґрунтованість та ефективність їх розслідування, адже враховує трансформації злочинності, орієнтована на практичні потреби правоохоронної діяльності, сприяє формуванню нових методик і підвищенню результативності боротьби зі службовою кримінальною протиправною діяльністю.

Значення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є вагомим і

проявляється насамперед через її функціональне наповнення. Вона виступає не лише засобом систематизації знань про різновиди злочинної діяльності, а й слугує основою для розробки ефективних методик розслідування, побудови тактичних алгоритмів дій та формування практичних рекомендацій для слідчих. Завдяки цьому класифікація забезпечує гнучкість реагування на нові виклики, сприяє швидкому орієнтуванню в особливостях конкретного правопорушення та підвищує ефективність правоохоронної діяльності. При цьому, на нашу думку, значення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень загалом і у сфері службової діяльності зокрема полягає в наступному:

– вона є структурним елементом криміналістичної методики, тим самим структуризуючи як криміналістичну методику загалом,так і методику розслідування кримінальних правопорушень окремих видів (груп);

– дозволяє розмежовувати кримінальні правопорушення та виділяє закономірності злочинної діяльності, акцентуючи увагу на її основних елементах – способах вчинення, обстановці, слідовій картині тощо – та їх закономірностях;

– криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, будучи методологічною основою, сприяє формуванню криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень;

– слугує передумовою розробки практичних рекомендацій стосовно методів і засобів виявлення та розслідування кримінальних правопорушень окремих видів (груп)[1].

Відповідно, криміналістична класифікація кримінальних

[1] Пчеліна О. В. Щодо криміналістичної класифікації злочинів. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 7–8 листопада 2013 року). Харків : «Право», 2013. С. 93; Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 83; Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків : Вид-во ТОВ «В справі», 2017. С. 72

правопорушень у сфері службової діяльності є науково обґрунтованою системою поділу цих правопорушень на групи та види за їх криміналістично значущими ознаками, що має на меті розробку спеціальних наукових рекомендацій для їх ефективного виявлення, розкриття та розслідування. На відміну від кримінально-правової класифікації, яка ґрунтується на юридичних ознаках (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона), криміналістична класифікація базується на фактичних, криміналістично значущих ознаках, які відображають механізм вчинення правопорушення, формування доказової інформації та особливості розслідування. Зокрема, до основних критеріїв (ознак) класифікації службових правопорушень належать:

– спосіб (механізм) вчинення правопорушення (наприклад, підроблення документів, зловживання повноваженнями, бездіяльність, отримання неправомірної вигоди тощо);

– вид службової діяльності (сфера вчинення): військова, правоохоронна, фінансово-господарська, медична, освітня тощо;

– вид службової особи (суб'єкта): представник влади, особа, що виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції;

– характер і вид заподіяної шкоди: матеріальна (фінансова), фізична, моральна, шкода авторитету органу влади чи інтересам служби;

– обстановка вчинення: місце, час, умови, пов'язані з виконанням службових обов'язків;

– види матеріальних та ідеальних слідів, які є типовими та залишаються після вчинення правопорушення.

При цьому значення криміналістичної класифікації для практики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є надзвичайно важливим, оскільки:

– дозволяє формувати окремі криміналістичні методики, адаптовані до конкретних груп і видів правопорушень;

– сприяє виділенню типових елементів криміналістичної характеристики (особливостей способу, особи злочинця, обстановки тощо), що допомагає висувати обґрунтовані версії;

– оптимізує пошук доказової інформації, допомагаючи визначити види слідів, які необхідно шукати під час розслідування, та найбільш імовірні місця їх зосередження, залежно від класифікаційної групи правопорушення;

– забезпечує вибір найбільш ефективних тактичних прийомів і комбінацій проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також тактичних операцій.

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності здійснюється за низкою критеріїв, зокрема залежно від:

1) сфери виникнення відносин, на які посягають злочинні діяння (кримінальні правопорушення у публічній сфері службової діяльності та злочини у приватній сфері службової діяльності);

2) галузевої специфіки (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що пов'язані з: реалізацією функцій нагляду та контролю; охороною та захистом прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина (як приклад, діяльність правоохоронних і судових органів); соціальним забезпеченням; наданням житлово-комунальних послуг; наданням освітніх послуг; наданням медичних послуг і послуг оздоровлення та відпочинку; наданням транспортних послуг; наданням послуг зв'язку; наданням послуг з фізичної культури і спорту; видачею дозволів, ліцензій і патентів; господарюванням; наданням банківських послуг; формуванням, розподілом, використанням бюджетних коштів і розпорядженням іншим державним, комунальним майном; наданням послуг з протипожежного захисту та рятування; забезпеченням обороноздатності тощо);

3) суб'єкта, на інтереси якого посягають конкретні злочинні діяння (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються по відношенню до держави; юридичної особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності; індивідуума (фізичної особи або фізичної особи як суб'єкта господарювання);

4) різновиду служби (кримінальні правопорушення у сфері державної службової діяльності (кримінальні правопорушення у сфері державної цивільної служби; у сфері військової служби; у сфері правоохоронної служби); кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності в державних і муніципальних закладах; кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності в органах громадських і релігійних організацій; кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності в приватних організаціях (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності комерційних приватних структур; кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності некомерційних

приватних структур);

5) форми вини (умисні або такі, що вчинені з необережності);

6) предмету посягання (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, спрямовані на: заволодіння цінностями (грошовими коштами, іншими матеріальними цінностями, майном); отримання права на майно чи послуги; виконання у власних чи інтересах третіх осіб дій правового характеру тощо);

7) злочинної мети (кримінальні правопорушення, спрямовані на збагачення, кар'єрний ріст (задоволення власних амбіцій), уникнення відповідальності тощо). Своєю чергою, залежно від наявності чи відсутності злочинного задуму у вигляді збагачення,прийнято розрізняти кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності корупційної спрямованості або ж некорисливі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності;

8) характеристики особи злочинця (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються: службовими особами (представниками влади; особами, котрі виконують організаційно-розпорядчі та/чи адміністративно-господарські функції); матеріально-відповідальними особами; особами, які не є службовими, але самовільно присвоїли владні повноваження або звання службової особи; особами, котрі не є службовими);

9) способів реалізації злочинного задуму (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються шляхом документальної фальсифікації; підкупу; розкрадання майна; зловживання; невиконання чи неналежного виконання своїх функцій; відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом; перешкоджання здійсненню правосуддя тощо);

10) масштабу злочинної діяльності (технології злочинної діяльності та окремі кримінальні правопорушення)[1].

---

[1] Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів у сфері службової діяльності. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică.* 2014. № 6 (10). С. 269–270; Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 95–102; Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків : Вид-во ТОВ «В справі», 2017. С. 87–90.

Отже, криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності здійснюється зважаючи на основні ознаки таких діянь, як-то їхню латентність, складність виявлення, наявність специфічних способів учинення, а також тісний зв'язок із організаційно-правовими відносинами всередині державних чи приватних структур і т. п. Водночас для криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності характерна побудова типових моделей злочинної діяльності, що дозволяє виділити основні групи правопорушень, такі як зловживання владою, службове підроблення, отримання неправомірної вигоди, службова недбалість тощо. Такий підхід дає змогу враховувати специфіку кожного виду кримінального правопорушення та розробляти окремі тактичні рекомендації для їх розслідування.

У межах окремої криміналістичної методики класифікація правопорушень виступає теоретичною основою для побудови чіткої програми розслідування, визначення кола обставин, що підлягають з'ясуванню, і способів збору доказів. Вона забезпечує взаємозв'язок між загальними теоретичними положеннями криміналістики та практичними аспектами роботи слідчого, даючи змогу застосовувати перевірені на практиці алгоритми дій та уникати типових помилок. Відповідно, криміналістична класифікація є ключовим елементом формування науково-практичного підґрунтя для ефективного розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а її значення важко переоцінити в умовах постійного ускладнення злочинних схем та змін у законодавстві.

1.3. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є фундаментальним елементом відповідної окремої криміналістичної методики, що забезпечує науково обґрунтовану основу для організації, планування та проведення розслідувань таких правопорушень. В умовах постійного ускладнення злочинних схем, трансформації

законодавства та зростання латентності кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, питання формування чіткої та системної криміналістичної характеристики набуває особливої актуальності. Зважаючи на специфіку досліджуваної категорії правопорушень, які часто маскуються під легальну діяльність, мають складну структуру механізму вчинення та тісно пов'язані з організаційно-правовими аспектами функціонування державних, муніципальних і приватних інституцій, виникає потреба у глибокому аналізі типових ознак, механізмів реалізації злочинного задуму, особливостей поведінки суб'єктів та характерних способів приховування слідів протиправних діянь.

Водночас криміналістична характеристика не лише описує загальні риси та особливості кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а й сприяє формуванню типових моделей злочинної поведінки, що дозволяє розробити дієві методики їх розслідування, а також оптимізувати організаційно-тактичні підходи до збору, фіксації й оцінки доказів. Саме завдяки комплексному аналізу криміналістичних ознак кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності слідчі отримують змогу ефективно реагувати на нові виклики у сфері протидії корупції, службовій недбалості, підробленню документів та іншим загрозам, що підривають основи функціонування держави й суспільства.

Формуючи криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, варто керуватися інформаційним підходом, згідно з яким, на думку М. В. Салтевського:

1) криміналістична характеристика – це сукупність інформації, певним чином субординована в систему, яка становить собою абстраговану узагальнену інформаційну модель конкретної події;

2) опису підлягають не всі, а тільки типові ознаки, тобто загальні для даного виду (групи) кримінальних правопорушень, а тому поняття криміналістичної характеристики є видовим;

3) опис ознак здійснюють на якісному рівні, характеризуючи співвідношення їх кількісних сторін. В інформаційній моделі описані ознаки мають імовірно-статистичні показники, що відображують взаємозв'язок між елементами криміналістичної

характеристики[1].

Вважаємо, що застосування інформаційного підходу до формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є надзвичайно актуальним і виправданим у сучасних умовах, коли злочинні схеми дедалі більше ускладнюються, а способи їх приховування набувають все більш витончених рис. Враховуючи, що такі правопорушення часто мають латентний характер і тісно пов'язані з організаційно-правовими процесами функціонування державних і приватних інституцій, саме системний збір, аналіз та узагальнення типових ознак набувають вагомого значення для ефективного їх розслідування.

Криміналістична характеристика, будучи інформаційною моделлю досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, дозволяє не лише унаочнити типові риси злочинної діяльності, а й виявити закономірності у поведінці суб'єктів, способах підготовки, вчинення та приховування протиправних дій. Це своєрідна «дорожня карта» для слідчого, яка допомагає орієнтуватися серед великого масиву інформації, виділяти головне та уникати розпорошення зусиль на несуттєві деталі. Водночас імовірнісно-статистичний вимір криміналістичної характеристики дозволяє враховувати варіативність проявів окремих ознак, що особливо важливо за умов постійних змін у законодавстві та трансформації кримінальної протиправної діяльності. При цьому, вважаємо, необхідним під час формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поєднувати класичні підходи до аналізу типових ознак механізмів їх учинення із сучасними інформаційними технологіями, такими як аналітика великих даних, автоматизований збір та обробка інформації з різних джерел. Це дозволить підвищити якість криміналістичних характеристик, зробити їх більш гнучкими та адаптивними до нових викликів, а також сприятиме розробці ефективних тактичних прийомів для розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Крім того, важливо зберігати баланс між узагальненням інформації та урахуванням індивідуальних особливостей кожного провадження. Тому

[1] Салтевський М. В. Криміналістика : підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. С. 266–267.

криміналістична характеристика має залишатися інструментом, що не лише задає загальний вектор розслідування, а й дозволяє гнучко реагувати на унікальні обставини кожного конкретного правопорушення.

Структурними елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є такі.

Особа злочинця. Аналіз відомостей, що містяться в єдиному звіті про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-вересень 2025 року[1], вказує, що 11,4% кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності скоюють особи у віці 18–28 років, 27,1 % – 29–39 років, 39,3 % – 40–54 років, 9,9 % – 55–59 років і 12,3 % – 60 і більше років. У 82,8 % випадків указані кримінальні правопорушення вчиняються чоловіками і тільки в 17,2 % випадків – жінками. З приводу освітнього рівня особи злочинця, то 50,2 % осіб мають вищу і фахову передвищу освіту, 35,5% – базову середню та профільну середню освіту, 13,9 % – професійну (професійно-технічну) освіту, 0,2 % – початкову освіти, 0,2 % – без освіти. 99,1 % указаних правопорушень учиняються громадянами України. При цьому 3,8 % кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності скоюють особи, котрі раніше вчиняли кримінальні правопорушення, а 8,5 % – вчиняються у складі групи, серед іншого 2,1 % – у складі організованої групи або злочинної організації. 55,8 % досліджуваних правопорушень учиняються службовими особами (представниками влади або особами, котрі виконують організаційно-розпорядчі та/чи адміністративно-господарські функції), 31,2 % – матеріально-відповідальними особами, 1,5 % – особами, які не є службовими, але самовільно присвоїли владні повноваження або звання службової особи, 11,5 % – особами, котрі не є службовими[2].

---

[1] Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-вересень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора.*

[2] Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 198–199; Пчеліна О. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової¨ діяльності. *Вісник Нац. академії правових наук України.* 2017. № 2 (89). С. 145–156

Особа злочинця для вказаної категорії кримінальних правопорушень працює на підприємствах, установах чи організаціях за наступними видами економічної діяльності: державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування (41,9 %); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (10,9 %); будівництво (9,8 %); освіта (9,6 %); сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (4,1 %); надання інших видів послуг (3,6 %); професійна, наукова та технічна діяльність (3,5 %); постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (2,7 %); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (2,5 %); діяльність у сферах адміністративного та допоміжного обслуговування (2,2 %); операції з нерухомим майном (1,7 %); фінансова та страхова діяльність (1,3 %); оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (1,3 %); переробна промисловість (1,3 %); водопостачання, каналізація, поводження з відходами (1,2 %); інформаціята телекомунікації (1 %); добувна промисловість і розроблення кар'єрів (0,5 %); мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (0,5 %); діяльність екстериторіальних організацій і органів (0,2 %); тимчасове розміщування й організація харчування (0,1 %)[1].

Згідно з результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності особі злочинця притаманні такі морально-психологічні якості, як: кар'єризм (1,2 %), прагнення отримати особисту користь від посади (4 %), довірливість, некритичність поводження та самовпевненість (11,8 %), прагнення до збагачення (33,5 %), прагнення уникнути відповідальності за порушення домовленостей чи інші протиправні діяння (19 %), негативне чи зневажливе відношення до закону, посадових правил, інструкцій тощо (48,5 %), перебільшене почуття боргу (1 %), помилкове розуміння або зневага інтересами юридичної особи (12,6 %), зневага інтересами служби (29,7 %), зневага інтересами підлеглих (10,5 %), непомірне задоволення матеріальних потреб і запитів

[1] Звітність про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях, за видами економічної діяльності за січень–вересень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора*

(0,6 %)[1].

Способи та злочинні технології у сфері службової діяльності. Зокрема, підготовка до кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності полягає в ознайомленні зі змістом нормативно-правових актів, установчих документів; здійсненні певних правочинів, серед іншого шляхом укладення договорів; створенні суб'єкта господарювання; підробленні документації; отриманні та/або дачі консультацій з організаційних і правових питань; домовленості про спільне вчинення злочинних діянь; проведенні зустрічей з іншими співучасниками; налагодженні корумпованих зв'язків; складанні й обговоренні плану дій; підборі необхідних знарядь (як приклад, форменого одягу, службових посвідчень, бланків документів, грошових коштів, транспортних засобів, певного устаткування); зборі необхідної інформації тощо. Серед способів безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності слід виділити: документальну фальсифікацію (створення неофіційної звітності (13,2 %); проведення необлікованих або неправильно зареєстрованих операцій (28,3 %); ведення обліку неіснуючих витрат (16,6 %); відображення зобов'язань, об'єкт яких неправильно ідентифікований; використання підроблених документів); зловживання впливом чи службовим становищем (дача незаконних розпоряджень підлеглим по службі чи роботі особам з приводу вчинення або невчинення певних дій в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб (29,2 %); неправомірне сприяння особам у здійсненні ними господарської діяльності або отриманні певних пільг; незаконне надання переваг окремим особам (20,4 %); неправомірне сприяння призначенню особи на посаду; неправомірне втручання в діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, державних і муніципальних закладів, громадських і релігійних організацій, приватних організацій або окремих осіб (15,4 %); прийняття певного незаконного управлінського рішення як у своїх, так і в інтересах інших осіб (42,8 %)); розкрадання майна (54,1 %) (неправомірне заволодіння або інше нецільове використання майна державною посадовою особою; неправомірне заволодіння майном у

[1] Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 201

приватному секторі); протиправне використання службовою особою можливостей, пов'язаних із її службовими повноваженнями; самоправство; самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (2,1 %); обманним шляхом заволодіння певним майном з використанням авторитетності займаної посади (10,8 %); підкуп (17,5 %) (національних державних посадових осіб; іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій; у приватному секторі); вимагання, отримання неправомірної вигоди (30,2 %); невиконання чи неналежне виконання своїх функцій (12,7 %) (приховування працівниками правоохоронних чи контролюючих органів виявлених ними правопорушень; умисне затягування перевірок; непроведення необхідних перевірок; ненадання чи несвоєчасне надання звітної документації, невиплата заробітної плати тощо); відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом; перешкоджання здійсненню правосуддя, тощо. При цьому в 78,1 % випадків кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності вчиняються способами, пов'язаними з підробкою документів.

Способами приховування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є такі: навмисне знищення документації чи інших речових доказів; фальсифікація документів; залучення корумпованих зв'язків; підкуп осіб, котрі здійснюють контроль за певною сферою діяльності; звільнення з посади або переміщенням по службі; укладання нових договорів; легалізація доходів, здобутих злочинним шляхом; ліквідація суб'єкта господарювання; ініціювання процедури банкрутства; завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення тощо.

Як демонструє слідчо-судова практика, кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності в залежності від масштабу злочинної діяльності в 68,3 % випадків учиняються як технології злочинної діяльності й у 31,7 % – як поодинокі кримінальні правопорушення. При цьому вказаній категорії правопорушень властиві такі злочинні технології:

– технології розкрадань, що вчиняються з використанням службового становища. Основним кримінальним правопорушенням для вказаних технологій є привласнення, розтрата або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, у той час, як допоміжними злочинами можуть бути фіктивне

підприємництво, службове підроблення, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу тощо. Розповсюдженим різновидом вказаної групи злочинних технологій є створення фіктивних підприємств та укладання від їх імені угод з іншими суб'єктами господарювання, у тому числі з органами державної влади, місцевого самоврядування, державними та муніципальними закладами, на проведення безтоварних операцій без фактичного їх проведення. Кошти, що перераховуються на рахунки фіктивних фірм за проведення безтоварних операцій, які насправді не проводяться, привласнюються службовими особами;

– технології заволодіння чужим майном шляхом обману. Для вказаної групи характерним є вчинення шахрайства чи шахрайства з фінансовими ресурсами в якості основного кримінального правопорушення, а самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу і т. п. – в якості додаткового. Також для представленої групи злочинних технологій розповсюдженим є вчинення службового підроблення заради одержання субсидій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків, а в окремих випадках – зловживання своїм службовим становищем, що призводить до незаконної реалізації заставного майна;

– технології збагачення у сфері службової діяльності. Основним кримінальним правопорушенням є або прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, або незаконне збагачення, або зловживання впливом. При цьому допоміжними правопорушеннями можуть бути зловживання владою або службовим становищем; перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу; службове підроблення; службова недбалість; незаконне переправлення осіб через державний кордон України; втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби; розголошення комерційної або банківської таємниці; порушення права на отримання освіти і т. п.;

– технології інших кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері службової діяльності. У даному випадку мова йде про вчинення в якості основного правопорушення одного із

таких: зловживання владою або службовим становищем; зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу; службову недбалість. При цьому допоміжними злочинами можуть бути службове підроблення; легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; незаконна приватизація державного, комунального майна; забруднення або псування земель; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби; несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку; несанкціоновані дії з інформацією, що підлягає обробці в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, учинені особою, яка має право доступу до неї. Особливістю даної злочинної технології є те, що особа використовує своє службове становище для задоволення власних інтересів, інтересів третіх осіб у різних галузях суспільної діяльності.

Предмет посягання. Найчастіше предметом корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є: кошти (грошові кошти; кошти, призначені для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших встановлених законом виплат; бюджетні кошти; кошти, що фактично не надійшли до бюджетів чи державних цільових фондів унаслідок несплати податків, зборів (обов'язкових платежів) тощо) – 57,9 %; інше майно (житло чи інше володіння особи; майно підприємства, установи, організації; державні або громадські будівлі чи споруди; транспортні засоби; цінні папери; матеріальні цінності), право на майно, дії майнового характеру – 30,5 %. Значно рідше предметом посягання в окресленій категорії кримінальних правопорушень є будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру (0,9 %), переваги, пільги та послуги (0,3 %), нематеріальні блага (0,1 %) і

т. п.[1].

Обстановка вчинення кримінальних правопорушень є динамічною системою взаємопов'язаних обставин, що характеризують сферу службової діяльності, місце, час та умови вчинення правопорушень указаної категорії. Зокрема, основними ознаками, що характеризують сферу службової діяльності та безпосередньо впливають на механізм учинення відповідних кримінальних правопорушень, є такі: розгалужена, різнорівнева, громіздка, часто недосконала, система нормативно-правового регулювання службової діяльності в окремих сферах суспільного життя (вказало 49,8 %); специфічний суб'єкт реалізації злочинних намірів (службова особа або особа, котра присвоїла та використала реальні владні повноваження та/або звання службової особи) (99,5 %); обсяг повноважень службової особи, що обумовлені її службовим становищем, характер і спрямованість її діяльності (97,6 %); авторитетність органів, в яких працює особа злочинця (60,2 %); значимість посади, котру обіймає особа злочинця (60,2 %); наявність закріпленої процедури прийняття осіб на службу, її проходження та припинення (51,9 %); наявність встановленої процедури документообігу (47,3 %); високий рівень корумпованості та «кругової поруки» (92,4 %). За місцем діяльності досліджувані кримінальні правопорушення можуть вчинятися в: а) органах державної влади та органах місцевого самоврядування (32 %); б) державних і муніципальних закладах (33,8 %); в) органах громадських і релігійних організацій (2,4 %); г) приватних організаціях (як комерційних, так і некомерційних структур – 31,8 %). Водночас указані діяння вчиняються в різних галузях і видах економічної діяльності[2].

Сліди кримінального правопорушення. Для кримінальних правопорушень у сфері службової інформації характерними є такі групи типових слідів:

– матеріальні: документи (роздруковані й електронні); засоби, за допомогою яких виготовлялися чи змінювалися документи, серед іншого комп'ютерні; обстановка в службовому кабінеті, інших приміщеннях, на відкритих місцевостях; транспортні засоби;

[1] Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 235–238

[2] Там само. С. 241–243

кошти й інше майно; електронні (цифрові) сліди; наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори; вогнепальна зброя та боєприпаси до неї; сліди людини; тощо. Зважаючи на те, що досліджувана категорія кримінальних правопорушень учиняється переважно службовими особами з використанням службового становища основні сліди зосереджуються в документах, які визначають статус особи й обсяг її повноважень, в які вносилися певні зміни, які були предметом посягання або знаряддям учинення правопорушення. Зокрема, це засновницька, кадрова, планово-звітна документація, договори та супровідна документація; документи, що посвідчують особу; платіжна документація; регламентуюча документація; листування; чорнові записи й т. п.;

– ідеальні: уявні образи в свідомості осіб, які були очевидцями безпосереднього скоєння кримінального правопорушення, так і осіб, котрі можуть охарактеризувати особу злочинця, його діяльність як службової особи, процедуру прийняття на службу, її проходження та припинення, процедуру документообігу, порядок укладання договорів тощо.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

Початок досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності має низку криміналістичних і процесуальних особливостей. При цьому останні зумовлені як особливостями правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності, так і характером самих правопорушень. Від правильного й своєчасного реагування уповноважених органів на ознаки досліджуваної категорії кримінальних правопорушень залежить не лише ефективність подальшого розслідування, а й забезпечення принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Адже кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, зокрема зловживання владою чи службовим становищем, отримання неправомірної вигоди, службова недбалість, мають високий ступінь латентності, часто приховуються або маскуються під законну діяльність, що ускладнює їх виявлення та фіксацію.

У процесі початку досудового розслідування важливу роль відіграють організаційно-правові механізми, які дозволяють вчасно реагувати на повідомлення про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, забезпечити належне документування обставин учинення таких правопорушень, збереження слідової інформації та формування належної, достовірної, допустимої й достатньої доказової бази. Водночас саме на цьому етапі розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень закладається основа для

подальшої об'єктивної та всебічної перевірки фактів, що мають ознаки кримінального правопорушення у сфері службової діяльності. В умовах сучасних викликів, зокрема у зв'язку з трансформацією кримінального та кримінального процесуального законодавства, постійним реформуванням системи правоохоронних органів і змінами у суспільних відносинах з огляду на дію правового режиму воєнного стану, питання правильного визначення підстав для початку досудового розслідування набуває особливої ваги для забезпечення ефективності кримінального провадження.

Особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності здебільшого стосуються специфіки джерел інформації, необхідності документального підтвердження та підслідності, що впливає на швидкість та ефективність внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Досудове розслідування кримінальних правопорушень, серед іншого у сфері службової діяльності, згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України розпочинається з моменту внесення відомостей про таке правопорушення до ЄРДР з підстав і у порядку, передбаченому ч. 1 ст. 214 КПК, чи винесення постанови про початок досудового розслідування згідно з п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК. Зокрема, підставами початку досудового розслідування є подані заяви, повідомлення про вчинене/вчинені кримінальне/кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності або самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального/кримінальних правопорушення/правопорушень у сфері службової діяльності.

Крім, положень ч. 1 ст. 214 КПК України, перелік джерел інформації про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, також визначений пунктом 3 розділу І Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, зокрема, ними є: 1) заяви (повідомлення) осіб, які надходять до органу (підрозділу) поліції, особи, уповноваженої на здійснення досудового розслідування, або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв (повідомлень); 2) самостійно виявлені слідчим (дізнавачем) або іншою посадовою особою органу (підрозділу)

поліції з будь-якого джерела обставини кримінального правопорушення; 3) повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні; 4) інше[1].

З-поміж іншого, відповідно до довідника 1 додатку 7 до Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення до переліку інших джерел, з яких виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, відносяться: 1) усна заява (повідомлення) про кримінальне правопорушення; 2) повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб; 3) матеріали правоохоронних, судових та контролюючих державних органів про виявлення фактів вчинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень; 4) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України; 5) повідомлення в медіа; 6) самостійне виявлення слідчим/дізнавачем (уповноваженою особою іншого підрозділу) кримінального правопорушення, у тому числі під час досудового розслідування; 7) самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення; 8) інші[2].

Водночас варто зазначити, що підставами початку досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є не будь-які прийняті та зареєстровані заяви, повідомлення, а лише ті з них, в яких містяться достатні дані, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, за наслідками чого слідчий, прокурор приймає рішення про початок досудового розслідування шляхом внесення відповідних

[1] Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 08.02.2019 р. № 100

[2] Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Генерального прокурора від 17.08.2023 № 231

відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань[1]. При цьому порядок прийняття, реєстрації та реагування на заяви чи повідомлення про кримінальні правопорушення визначено в нормативно-правових актах на підзаконному рівні[2].

---

[1] Постанова Верховного Суду від 30.09.2021. Справа № 556/450/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.*

[2] Про затвердження Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 16.11.2012 № 515; Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2019 № 100; Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27.04.2020 № 357; Про затвердження Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у центральному апараті Державного бюро розслідувань : наказ Державного бюро розслідувань від 28.12.2021 № 726; Про затвердження Порядку роботи спеціальної телефонної лінії у центральному апараті та територіальних управліннях Державного бюро розслідувань : наказ Державного бюро розслідувань від 19.09.2022 № 473; Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень громадян та організації особистого прийому громадян у центральному апараті та територіальних управліннях Державного бюро розслідувань : наказ Державного бюро розслідувань від 20.05.2021 № 314; Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях: наказ Національного антикорупційного бюро України від 29.12.2020

Серед особливостей початку досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності слід відзначити, що анонімна заява не реєструється як підстава для відкриття кримінального провадження, а використовується лише для перевірки викладеної в ній інформації. Після проведення такої перевірки відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань можуть бути внесені за рапортом працівника поліції, який встановив наявність ознак кримінального правопорушення на підставі даних, отриманих із відповідної заяви чи повідомлення[1]. Перелік відомостей, що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань, визначений у ч. 5 ст. 214 КПК України, а також у п. 1 глави 2 розділу І Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення[2].

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності рідко виявляються через очевидні сліди, характерні, наприклад, для насильницьких кримінальних правопорушень. Як демонструє судово-слідча практика, основними джерелами, що містять достатні дані для початку розслідування досліджуваної категорії правопорушень, є матеріали перевірок та ревізій (акти, довідки, висновки, складені державними контролюючими органами, зокрема Державною аудиторською службою, Національним

№ 141; Про затвердження Порядку роботи спеціальної телефонної лінії Національного антикорупційного бюро України: наказ Національного антикорупційного бюро України від 21.05.2021 № 67.; Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень і запитів в органах прокуратури України, Порядку організації та проведення особистого прийому громадян в органах прокуратури України від 25.06.2024 № 153.; Про затвердження Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, віднесені законом до підслідності Бюро економічної безпеки України: наказ Бюро економічної безпеки України від 23.03.2022 № 58.

[1] Постанова Верховного Суду від 30.09.2021. Справа № 556/450/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.*

[2] Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. *Верховна Рада України: офіційний веб-портал парламенту України. Законодавство України*

агентством з питань запобігання корупції тощо), матеріали службових (внутрішніх) розслідувань, а також дані, зібрані оперативними підрозділами правоохоронних органів, наприклад, у формі рапорту про виявлення ознак кримінального правопорушення щодо отримання неправомірної вигоди, зловживання впливом і тому подібного. Крім цього, джерелами відомостей про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності слугують заяви чи повідомлення від громадян або суб'єктів господарювання, які можуть вказувати на можливі порушення у діяльності посадових осіб.

Варто підкреслити, що кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності часто маскуються під законну діяльність або супроводжуються спробами приховати факти порушень шляхом фальсифікації документів чи знищення відповідної інформації. Тому важливе значення має своєчасне реагування на будь-які сигнали про потенційні правопорушення, оперативний збір і збереження документальних доказів, а також ретельний аналіз інформації, що надходить із різних джерел.

Зокрема, матеріали перевірок і ревізій зазвичай містять детально задокументовані факти, що можуть свідчити про зловживання владою, розтрату чи привласнення майна, нецільове використання бюджетних коштів, порушення фінансової дисципліни тощо. Вони стають підґрунтям для формування обґрунтованих слідчих версій, визначення кола причетних осіб і вибору першочергових слідчих (розшукових) дій. Службові розслідування, своєю чергою, дозволяють виявити внутрішні порушення дисципліни, недотримання стандартів службової поведінки, конфлікти інтересів, а також встановити обставини, які не завжди фіксуються у зовнішній документації.

Важливим джерелом інформації є і дані, отримані оперативними підрозділами правоохоронних органів. Такі матеріали можуть містити результати негласних заходів, серед іншого спостережень, аудіо- чи відеофіксації, що, у разі їхньої належної легалізації й документального оформлення, мають вагоме доказове значення при підтвердженні фактів отримання неправомірної вигоди, зловживання впливом чи службової недбалості. Не менш важливими джерелами відомостей про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності є заяви та повідомлення від громадян, працівників установ, суб'єктів господарювання, які безпосередньо зіткнулися з неправомірними

діями службових осіб або стали очевидцями таких дій. Відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства, такі повідомлення підлягають обов'язковій реєстрації та перевірці, а за наявності достатніх даних – внесенню відомостей до ЄДРД. Особливу увагу слід приділяти і анонімним повідомленням, які, хоча й не є підставою для відкриття кримінального провадження, можуть містити цінну оперативну інформацію. Такі повідомлення використовуються для проведення попередньої перевірки, за результатами якої вже за рапортом уповноваженого працівника поліції вирішується питання про початок досудового розслідування.

Таким чином, ефективний початок розслідування у кримінальних провадженнях цієї категорії значною мірою залежить від якості й повноти зібраних вихідних матеріалів, їхньої достовірності та своєчасності фіксації. Належна організація роботи з джерелами інформації дозволяє вчасно реагувати на ознаки кримінальних правопорушень, забезпечувати збереження слідової інформації та формувати належну доказову базу.

При цьому важливу роль відіграє зміст і обсяг вихідної інформації, яка міститься в таких джерелах. Адже на початку досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності важливо мати достатню інформацію про службовий статус особи злочинця й її повноваження; наслідки протиправної діяльності, вид і розмір шкоди, а також причинний зв'язок між дією/бездіяльністю службової особи та цією шкодою. Особливу увагу слід приділяти не лише формальній посаді, яку обіймає особа, а й фактичному обсягу її повноважень, розподілу службових обов'язків, а також рівню доступу до ресурсів чи управлінських рішень. Від цього залежить точність визначення кола причетних осіб і можливих співучасників. Важливо також з'ясувати конкретні прояви протиправної діяльності: чи йдеться про одноразове чи систематичне порушення, чи мала місце організована форма вчинення правопорушення, чи використовувалися службові повноваження для прикриття незаконних дій. Документування наслідків діяння повинне містити деталізований опис виду та розміру заподіяної шкоди, наприклад, незаконне присвоєння майна, завдання матеріальних збитків бюджету, підрив авторитету органу чи установи, порушення норм ділової етики тощо. Окрему вагу має встановлення причинного зв'язку між діями або бездіяльністю службової особи та завданою

шкодою. Це потребує ретельного аналізу ланцюга подій, оцінки рішень, прийнятих службовою особою, й їхніх наслідків. У цьому контексті доречним є використання матеріалів внутрішніх і зовнішніх перевірок, висновків спеціалістів/експертів, аудиторських звітів, а також аналізу службового листування.

Крім того, варто приділяти увагу наявності документального відображення (приміром, у договорах, актах, наказах, фінансових звітах і т. п.) механізму вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень. Саме ці документи часто містять важливу орієнтовну й доказу інформацію. Зіставлення різних документів може виявити розбіжності, спроби фальсифікації чи приховування фактів, що є підґрунтям для формування обґрунтованих слідчих версій.

З вищенаведеного помітно, що збирання вихідної інформації є важливим елементом початку досудового розслідування, а не підготовкою до нього. Цей елемент є обов'язковим для правильної кваліфікації злочинів/кримінальних проступків (зокрема, розмежування незаконного збагачення від шахрайства тощо) і вибору напрямів розслідування кримінальних правопорушень. Адже від цього насамперед залежить якість, своєчасність, оптимальність і взагалі ефективність кримінального провадження[1]. Більше за все, тільки з моменту внесення відомостей до ЄРДР можна використовувати такий інструментарій досудового розслідування як проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Здійснення ж досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом[2].

Єдиною невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яку можна проводити до початку досудового розслідування є огляд місця події. При цьому відомості про вчинення кримінального правопорушення, серед іншого у сфері службової діяльності,

[1] Пчеліна О. В. Структура методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2014. № 10-2. Том 2. С. 124

[2] Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 262

вносяться невідкладно після завершення огляду або отримання довідки, висновку спеціаліста. У разі необхідності з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР може бути:

1) відібрано пояснення;

2) проведено медичне освідування;

3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;

4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Згідно з ч. 1 ст. 214 і п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК законодавець, хоча й вказує на необхідність негайно розпочати досудове розслідування, дає можливість зробити це протягом 24 годин з моменту надходження/отримання відомостей про кримінальне правопорушення, зокрема у сфері службової діяльності. Водночас, керуючись положеннями ст. 214 КПК, на слідчого, дізнавача, прокурора через 24 години з моменту внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення у сфері службової діяльності покладається обов'язок надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Також слідчий, дізнавач повинні невідкладно у письмовій формі повідомити керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування й інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК. Якщо відомості про вчинення кримінального правопорушення у сфері службової діяльності внесені до ЄРДР прокурором, він зобов'язаний протягом п'яти робочих днів з моменту такого внесення, дотримуючись правил підслідності, передати наявні матеріали до відповідного органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Ще однією особливістю початку досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є визначення підслідності в таких кримінальних провадженнях. Бо, як указує Верховний Суд, «стратегічна мета інституту підслідності полягає в забезпеченні права особи на об'єктивне й неупереджене розслідування, і як результат гарантування передбаченого

Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод права особи на справедливий суд[1].

Зокрема, згідно зі ст. 216 КПК кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності розслідують:

– детективи Національного антикорупційного бюро України, якщо корупційні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності вчинено особами, наведеними в п. 1 ч. 5 цієї статті, та/чи якщо розмір предмета кримінального правопорушення згідно з п. 2 ч. 5 ст. 216 КПК перевищує 500 або 5000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення кримінального правопорушення, та/чи кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369, ч. 1 ст. 369-2 КК, вчинено щодо службової особи, визначеної у ч. 4 ст. 18 КК або у п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК;

– слідчі органів державного бюро розслідувань, у разі вчинення таких правопорушень особами, зазначеними в п. 1 і п. 2 ч. 4 ст. 216 КПК;

– детективи органів Бюро економічної безпеки України у випадках, визначених у ч. 3 ст. 216 КПК;

– слідчі органів безпеки, якщо «під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 328, 329, 422 КК, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 364, 365, 366, 367, 425, 426 КК, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів безпеки, крім випадків, коли ці кримінальні правопорушення віднесено згідно з цією статтею до підслідності Національного антикорупційного бюро України»;

– слідчі органів Національної поліції, якщо досудове розслідування таких правопорушень не віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Крім питань, що торкаються підслідності кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, необхідно нагадати про особливі порядки проведення кримінального провадження. Пов'язано це с тим, що як тільки встановлюються обставини, відповідно до яких мається інформація, що особа займає посаду,

[1] Постанова Верховного Суду від 24.05.2021. Справа № 640/5023/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*.

перелічену у положеннях ч. 1 ст. 480 КПК України, то проведення тих або інших процесуальних дій у ході розслідування відносно цієї особи повинно відбуватися у особливої процесуальної формі визначеної положеннями глави 37 КПК України.

Крім питань, що торкаються підслідності кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, необхідно нагадати про особливі порядки проведення кримінального провадження. Пов'язано це с тим, що як тільки встановлюються обставини, відповідно до яких мається інформація, що особа займає посаду, перелічену у положеннях ч. 1 ст. 480 КПК України, то проведення тих або інших процесуальних дій у ході розслідування відносно цієї особи повинно відбуватися у особливої процесуальної формі визначеної положеннями глави 37 КПК України.

Слід зазначити, що за загальними вимогами чинного кримінального процесуального законодавства України, відповідно до засади «Рівність перед законом і судом» у ст. 10 КПК України визначено: «не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК України, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. Але у цьому випадку, ми маємо пам'ятати про існування у кримінальному процесі, так званих винятків із правил.

Як слушно зауважує М. І. Зеленська, історично так склалося, що у будь-якому суспільстві є певні особи, які, в силу тих чи інших обставин, виконують публічні соціально-корисні функції. Задля забезпечення виконання цих функцій утворюються та впроваджуються юридичні заходи, які пов'язуються із правовим імунітетом чи недоторканністю. Термін «імунітет» походить від латинського слова «immunitas» («immunitatis») та означає: «звільнення», «позбавлення», «незалежність» від чогось, «несхильність» перед будь-чим. В юридичному значенні під ним розуміється звільнення певних категорій осіб, через їх особливий стан у державі, від дій окремих положень чинного законодавства. Імунітет, за своєю сутністю, є виключенням із загальних правил і

стосується невеликої кількості членів суспільства[1]. Особливий порядок кримінального провадження та визначена законом недоторканість викликана перш за все їх особливим офіційним статусом, пов'язаним із призначенням чи обранням на певну посаду і створенням для такої особи особливого правового режиму за рахунок додаткових прав та обов'язків[2]. Спеціальні норми покликані захистити таких осіб від необґрунтованого та незаконного втручання у їх професійну діяльність, виключити можливість здійснення на них тиску (зокрема, й шляхом застосування до них заходів державного примусу та загрози кримінального переслідування). На даний час в Україні різними за обсягами правовими імунітетами наділені особи, які займають певні посади, зокрема:

– народні депутати України (ст. 80 Конституції України, ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України»)

– судді Конституційного Суду України (ст. 149 Конституції України», ст. 24 Закону України «Про Конституційний Суд України») та судді судів загальної юрисдикції (ст. 126 Конституції України, ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), судді Вищого антикорупційного суду (ст. 10 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»);

– кандидат у Президенти України (ст. 105 Конституції України, ст. 65 Закону України «Про вибори Президента України»);

– Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»);

– Голова Рахункової палати, інший член Рахункової палати (ст. 37 Закону України «Про Рахункову палату»);

– Генеральний прокурор, його заступник, прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (ст. 16 Закону України «Про прокуратуру»);

– Директор та працівники Національного антикорупційного

[1] Зеленська М. І. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб: питання соціально-правової природи. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С 26

[2] Федченко В. М., Павлова Н. В. Особливий порядок кримінального провадження щодо судді Конституційного суду під час досудового розслідування. *Національний юридичний журнал: теорія і практика.* DECEMBRIE 2018. С. 209

бюро України (ст. 21 Закону України « Про Національне антикорупційне бюро України);

– адвокати (ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»)

– Голова Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступник (ст. 9 Закону України « Про запобігання корупції»).

Досліджуючи механізм застосування особливого порядку щодо окремої категорій осіб у кримінальному проваджені, Л. М. Лобойко наголошує, що перш ніж вирішити питання про його застосування, потрібно чітко визначити, чи перебуває та особа, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження на певний час у відповідному статусі, котрий дає їй можливість користуватися особливим режимом провадження. Тому у кримінальних провадженнях стосовно окремої категорії осіб слід встановити: 1) чітку дату виникнення та закінчення в учасника провадження, згаданого у ч. 1 ст. 480 КПК відповідного правового статусу; 2) момент початку та закінчення інкримінованого йому діяння за ознаками певного складу кримінального правопорушення; 3) дату прийняття рішення щодо початку кримінального провадження стосовно цього учасника[1].

Отже, початок досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є етапом, який закладає підґрунтя для подальшого ефективного розслідування та забезпечення принципу справедливості загалом. Законодавець визначає чіткий алгоритм дій для слідчих, дізнавачів і прокурорів, наголошуючи на необхідності оперативного реагування та дотримання процесуальних строків, зокрема, щодо внесення відомостей до ЄРДР і повідомлення відповідних органів. Особливу увагу приділено питанню підслідності, що спрямоване на забезпечення неупередженості й оперативності досудового розслідування, а також на дотримання прав людини, гарантованих міжнародними стандартами. Визначення кола органів, уповноважених розслідувати ті чи інші правопорушення у сфері службової діяльності, дозволяє уникнути дублювання функцій і забезпечує спеціалізацію, що особливо важливо в умовах збільшення кількості та складності кримінальних правопорушень.

[1] Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. С. 247

Водночас, як свідчить практика, належна організація початкового етапу досудового розслідування, своєчасне фіксування доказів, оперативна взаємодія між правоохоронними органами і дотримання процесуальних норм сприяють підвищенню ефективності розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Саме від цього етапу залежить не лише якість подальших процесуальних дій, а й результативність і ефективність кримінального провадження загалом.

2.2. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, мають вагоме значення для вирішення завдань кримінального провадження. Під вказаними обставинами слід вважати в першу чергу передбачений ст. 91 КПК перелік обставин, що підлягають встановленню у кожному кримінальному провадженні та забезпечують прийняття відповідного процесуального рішення. Предмет доказування у кримінальному провадженні є однією із ключових категорій, що пов'язана із процесом доказування. Встановлення усіх обставин, що входять до такого предмету, сприяють повному досудовому розслідуванню і судовому розгляду[1].

В умовах сучасних викликів, коли не тільки зростає кількість кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а й ускладнюється механізм їх учинення, важливо не лише своєчасно розпочати досудове розслідування, а й повноцінно, всебічно і неупереджено дослідити всі обставини, що підлягають доказуванню та/чи мають значення для кримінального провадження. Дослідження таких обставин забезпечує не лише об'єктивну кваліфікацію діяння, а й дозволяє правильно визначити роль кожного з учасників події, виявити мотиви та способи

[1] Бондаренко О. О. Предмет доказування у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 83: Част. 3. С. 197

вчинення правопорушення/технології злочинної діяльності, а також встановити наявність чи відсутність обтяжуючих та пом'якшуючих обставин. Від того, наскільки ретельно з'ясовані всі істотні обставини, залежить якість доказової бази, ефективність подальших слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій, а також можливість притягнення до відповідальності винних осіб. Саме тому процес з'ясування обставин під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності потребує комплексного підходу, врахування специфіки кожного правопорушення, застосування сучасних методів збору й аналізу інформації, а також тісної взаємодії між органами досудового розслідування й іншими суб'єктами кримінального процесу.

Обставини, які підлягають встановленню це не просте механічне поєднання елементів предмета доказування і диспозицій відповідних статей особливої частини КК. В той же час, названі категорії, котрі належать відповідно до кримінального процесу та кримінального права, у криміналістиці узагальнюються, поповнюються і унаслідок цього набувають нової якості. Як відомо, під час розслідування кримінальних правопорушень за часту встановлюються такі обставини, які правового значення не мають і тому не потребують доказування, але необхідні в криміналістичному сенсі для успішного розслідування. Наприклад, не маючи даних про особу свідка і його взаємини з підозрюваним, вкрай важко визначити тактику допиту цього свідка, тобто є факти й обставини, які мають важливе криміналістичне значення, хоч підлягають встановленню, але не входять до предмета доказування у кримінальному провадженні. Тому, обставини, що підлягають з'ясуванню, є обов'язковим структурним елементом методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, бо їх встановлення, своєю чергою, є передумовою досягнення мети кримінального процесуального пізнання та вирішення завдань кримінального провадження.

Крім того, обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, відіграють важливу роль у діяльності з їх виявлення, розкриття та розслідування. Це пояснюється тим, що кримінальне провадження є програмою дій уповноважених суб'єктів, націлених на збирання достовірних, достатніх, допустимих і належних доказів. Йдеться про те, що доказування в рамках кримінального провадження здійснюється

шляхом доказування низки обставин, які у своїй сукупності дозволяють встановити як наявність кримінального караного суспільно небезпечного діяння, так і наявність в ознаках скоєного діяння складу кримінального правопорушення; обрати вид і міру покарання; забезпечити відшкодування збитків, завданих злочином, та інших затрат, пов'язаних із провадженням досудового розслідування; поновити порушені кримінальним протиправним діянням права постраждалих осіб; попередити вчинення інших кримінальних правопорушень[1].

Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, визначаються з урахуванням предмета доказування та особливостей кримінально-правової характеристики вказаних діянь. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 91 КПК предметом доказування в кримінальному провадженні є такі обставини:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального

[1] Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2020. Вип. 2 (31). С. 18

правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру та спеціальної конфіскації.

Наведений вище перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, доповнюється положеннями ст. ст. 485 і 505 КПК.

Слід зауважити, що під час досудового розслідування підлягають з'ясуванню як загальні обставини, що встановлюються у кожному кримінальному провадженні відповідно до ст. 91 КПК, так і локальні (які встановлюються у кримінальних провадженнях щодо розслідування правопорушень у сфері службової діяльності), а також індивідуальні (які встановлюються у конкретному кримінальному провадженні)[1]. Всі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності об'єднує суб'єкт злочину, котрим відповідно до ч. 3 ст. 18 КК є службові особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Можна виокремити такі групи суб'єктів злочину:

1) службові особи, які функціонують у сфері управління державного органу та органів місцевого самоврядування, на державних і комунальних підприємствах, установах, організаціях

[1] Вапнярчук В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук*. 2013. № 3 (74). С. 238–248.

(ст. ст. 364, 365, 366, 366-1, 367, 368, 368-2, 370 КК України);

2) службові особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. ст. 364-1, 366, 367, ч. 3 ст. 368-3, 370 КК України);

3) аудитори, нотаріуси, оцінювачі, інші особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, незалежного посередника, третейського судді (під час виконання цих функцій) (ст. ст. 365-2, ч. 3 ст. 368-4 КК України);

4) загальні суб'єкти (ч. 1 ст. 368-3, ст. 369, ст. 369-2 КК України)

Задля успішного розслідування та встановлення усіх обставин вчинення кримінального правопорушення, необхідно встановити чітку межу між поняттями «службова особа» та «посадова особа». На думку Н. М. Ярмиш службовими є особи, які виконують функції або представників влади, або організаційно-розпорядчі, або адміністративно-господарчі. Посадова особа визначається як така, що насамперед виконує організаційно-розпорядчу функцію (до того ж і консультативно-дорадчу). Таким чином ці суб'єкти співвідносяться наступним чином: будь-яка посадова особа за визначенням є службовою, проте не усі службові особи є посадовими[1]. Встановлення цього співвідношення необхідно не тільки для вірної кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення, а й для подальшого повного встановлення предмету доказування за цим фактом.

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності підлягають з'ясуванню такі групи локальних обставин:

1) наскрізні, які є спільними для всіх кримінальних правопорушень досліджуваної групи:

– вид і характер предмету кримінального правопорушення, серед іншого – його походження;

– час, місце та обстановка вчинення кримінального правопорушення (тривалість злочинних діянь; черговість їх скоєння; підстави та порядок реалізації службової діяльності в

[1] Ярмиш Н. М. Про співвідношення юридичних понять «службова особа» та «посадова особа»: матеріали конференцій кафедри кримінального права і процесу Національного університету «Київський авіаційний інститут». 2015. С. 130-133

певній сфері суспільного життя);

– способи вчинення кримінального правопорушення у (зокрема, характер і зміст скоєного діяння; способи вчинення дій кожним із злочинців на кожному етапі скоєння правопорушення; факт учинення суспільно небезпечного діяння з використанням влади чи службового становища та всупереч інтересам служби);

– обумовленість протиправних діянь положенням службової особи;

– сліди кримінального правопорушення;

– відомості про особу підозрюваного (соціально-правовий статус службової особи – характер і обсяг функцій, що здійснює особа; підстави виникнення права чи обов'язку або наділення на виконання службових (владних) повноважень; обізнаність особи зі своїми обов'язками; категорія службових осіб, до якої належить особа; службовий авторитет особи; престиж органу, підприємства, установи чи організації, в якій особа здійснює службову діяльність; характер взаємовідносин особи з відповідними підприємствами, установами, організаціями; наявність службових зв'язків і можливостей, що виникають завдяки займаній посаді та службовій діяльності особи; можливість здійснення впливу на діяльність інших осіб; наявність співучасників і розподілу ролей між ними);

– форма вини (психічне ставлення як до самого діяння, так і до суспільно небезпечних наслідків, спричинених таким діянням), мета та мотиви;

– наявність наміру та можливостей вчинення діянь, спрямованих на протидію розслідуванню кримінального правопорушення, або ж факт (-и) вжиття вказаних заходів;

– наявність в особи підозрюваного засобів, необхідних і достатніх для відшкодування завданих збитків і процесуальних витрат;

– обставини, що впливають на обрання виду та міри покарання або є підставою для закриття кримінального провадження;

– обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

2) диференційовані, характерні для окремих правопорушень зазначеної групи. Вони з'ясовуються під час розслідування окремих кримінального правопорушення у сфері службової діяльності та доповнюють перелік наскрізних обставин. При цьому серед них можна виокремити такі групи обставин, як:

– обставини, що з'ясовуються під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, пов'язаних зі службовими зловживаннями, серед іншого й впливом (форма службового зловживання; його обумовленість сферою службової діяльності особи, характером займаної посади, повноваженнями службової особи (їх змістом і обсягом), авторитетом і можливостями займаної посади; вчинення злочинних діянь всупереч інтересам служби чи інтересам юридичної особи приватного права; вид і характер завданої шкоди; спрямованість умислу на одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи);

– обставини, що з'ясовуються під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (наявність в особи підозрюваного статусу працівника правоохоронного органу (визначення характеру функцій, наявності необхідних для їх виконання відповідних державно-владних повноважень); характеру злочинних дій (такі, що явно виходять за межі компетенції особи); зумовленість дій злочинця службовим становищем і їх пов'язаність з його службовими (владними) повноваженнями; знаряддя та засоби, що застосовуються для вчинення злочину; їх походження);

– обставини, що з'ясовуються під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, пов'язаних із пропозицією, обіцянкою, наданням або одержанням неправомірної вигоди (вид і розмір неправомірної вигоди; форма вчинення протиправних дій; наявність співучасників (посередників); форма та способи повідомлення про намір надати неправомірну вигоду; адресат неправомірної вигоди (службова особа публічного права чи службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми); зв'язок прийняття пропозиції, обіцянки надати неправомірну вигоду, прохання про її надання або фактичного її одержання з діяннями службової особи, вчинених з використанням наданої їй влади чи службового становища в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду або третіх осіб; характер учинених взамін на винагороду діянь; факт примушування до надання вигоди; хто є ініціатором вимоги про надання неправомірної вигоди);

– обставини, що з'ясовуються під час розслідування незаконного збагачення (черговість вчинення службовою особою

діянь і отримання неправомірної вигоди; наявність і характер порушень обмежень щодо використання службовою особою своїх повноважень та пов'язаних з цим можливостей; факт отримання неправомірної вигоди безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову; способи одержання або передачі неправомірної вигоди близьким родичам; наявність в особи підозрюваного статусу службової особи публічного права);

– обставини, що з'ясовуються під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, пов'язаних зі службовим підробленням (ознаки, що дозволяють визнати підроблений документ офіційним; способи підроблення; знаряддя та засоби підробки; спрямованість умислу (наприклад, чи вчиняється службове підроблення як готування до іншого злочину); мета підробки документів; наявність тяжких наслідків; наявність в особи підозрюваного статусу службової особи як публічного, так і приватного права);

– обставини, що з'ясовуються під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, вчинених через недбалість (несумлінне ставлення особи до своїх службових обов'язків; його прояви; зміст службових обов'язків і наявність реальних можливостей їх виконання; зміст порушення службових обов'язків; наслідки несумлінного ставлення до службових обов'язків) та інші[1].

Отже, обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, мають комплексний і багаторівневий характер. Вони охоплюють як загальні питання, пов'язані з особою підозрюваного, наявністю у нього засобів для відшкодування завданих збитків, обставинами, що впливають на вид і міру покарання, так і специфічні обставини, притаманні окремим видам правопорушень (зловживання владою, перевищення повноважень, незаконне збагачення, службове підроблення, службова недбалість тощо). При цьому особливе значення має системний підхід до дослідження як наскрізних, так і диференційованих обставин, що вимагає від слідчого глибокого аналізу вихідної інформації, своєчасного реагування на зміну слідчої ситуації та цілеспрямованого збору

[1] Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 289–292

доказової бази. Саме повнота й якість встановлення таких обставин визначає ефективність досудового розслідування, сприяє збереженню слідової інформації, попереджає втрату доказів і висунення помилкових слідчих версій. Відповідно, всебічне з'ясування обставин під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є одним із чинників досягнення мети кримінального провадження – відновлення порушених прав, притягнення винних до відповідальності та запобігання подібним правопорушенням у майбутньому.

2.3. Типові слідчі ситуації, версії та алгоритми дій слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

У сучасних умовах боротьби з корупцією та іншими порушеннями у сфері службової діяльності надзвичайно важливого значення набуває ефективна організація досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням владою, перевищенням повноважень, незаконним збагаченням, службовим підробленням чи службовою недбалістю. Від правильності визначення й аналізу типових слідчих ситуацій, формування обґрунтованих версій і застосування ефективних алгоритмів дій слідчого залежить не лише своєчасність виявлення та розкриття таких протиправних діянь, а й досягнення завдань кримінального провадження. При цьому варто зазначити, що типові слідчі ситуації у кримінальних провадженнях цієї категорії відзначаються складністю, багаторівневістю та необхідністю глибокого аналізу вихідної інформації, що, своєю чергою, вимагає від слідчого високої професійної підготовки, уважності до деталей, уміння своєчасно реагувати на зміну обставин розслідування та чітко вибудовувати тактику збирання доказів. Більше за все, слідчий має враховувати, що успішне розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності нерідко залежить від здатності бачити за окремими фактами цілісну картину, творчо підходити до формування версій та діяти відповідно до розроблених алгоритмів, спираючись на принципи законності, неупередженості та всебічності дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення.

Типові слідчі ситуації й відповідні їм алгоритми дій слідчого будуть варіюватися для кожного з етапів розслідування з

урахуванням низки чинників, основними з яких є джерело отримання й обсяг інформації про вчинене кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності, а також займана злочинцем позиція в процесі досудового розслідування. Водночас алгоритмізація досудового розслідування передбачає чітке структуроване визначення послідовності слідчих (розшукових) дій, що мають бути здійснені на кожному з етапів – від моменту виявлення ознак кримінального правопорушення до завершення збору доказової бази та притягнення винних до відповідальності. Застосування алгоритмів дій слідчого дозволяє не лише стандартизувати процес розслідування, а й вчасно реагувати на зміну слідчої ситуації, тим самим уникаючи втрату доказів і забезпечуючи цілісність і послідовність документування слідової інформації. Наприклад, у випадках отримання заяви від потерпілої сторони пріоритетними будуть негайне проведення допиту, фіксація слідів події, вилучення документів, що стосуються предмета досудового розслідування. Якщо ж кримінальне провадження відкрито за результатами власної ініціативи правоохоронних органів або на підставі інформації з відкритих джерел, алгоритм дій уточняється з урахуванням необхідності попередньої перевірки таких відомостей, встановлення їх достовірності, а вже потім – вжиття невідкладних заходів щодо збереження доказів.

Крім того, важливо враховувати місце та роль особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, оскільки службове становище, доступ до інформаційних ресурсів чи можливість впливати на свідків можуть вимагати застосування додаткових засобів безпеки, тимчасового відсторонення від посади чи проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Формування чітких алгоритмів дій на кожному етапі досудового розслідування сприяє вирішенню проміжних і стратегічних завдань досудового розслідування й, як результат, ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Зокрема, залежно від джерела отримання відомостей про факт учинення кримінального правопорушення на початку досудового розслідування можуть сформуватися такі типові слідчі ситуації:

– кримінальне провадження відкрито на підставі отримання заяви чи повідомлення від потерпілої сторони, коли особа безпосередньо звертається до правоохоронних органів із викладенням конкретних фактів про вчинення правопорушення;

– кримінальне провадження відкрито внаслідок самостійного виявлення слідчим, дізнавачем або прокурором ознак кримінального правопорушення під час виконання службових обов'язків;

– кримінальне провадження відкрито на підставі надходження інформації від осіб, які, не будучи безпосередньо потерпілими, володіють певними відомостями, що можуть свідчити про вчинення кримінального діяння;

– отримано інформацію з відкритих джерел, електронних систем, медіа чи анонімних повідомлень, які потребують попередньої перевірки.

Вказані ситуації можуть уточнюватися залежно від обсягу вихідної інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення – є відомості про наслідки (недоотримання фінансових ресурсів, нецільові витрати державних ресурсів, незаконні витрати, недостачі, отримання неправомірної вигоди тощо), способи вчинення правопорушення, особу злочинця тощо. Більше за все, типові ситуації на даному етапі розслідування залежать від поінформованості, обізнаності злочинця про факт виявлення його протиправних діянь і відповідно його поведінки (вживаються чи ні заходи для перешкоджання здійсненню кримінального провадження)[1].

При цьому значення виділених типових слідчих ситуацій полягає у формуванні вихідної інформаційної бази для планування й організації розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Визначення обсягу вихідної інформації на початку розслідування є надзвичайно важливим, оскільки саме ця інформація слугує підґрунтям для формування первинної версії події, вибору оптимальної стратегії та тактики досудового розслідування. Ґрунтовний аналіз вихідної інформації дозволяє слідчому оцінити наявні докази, виявити прогалини у відомостях, визначити пріоритетність проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також своєчасно реагувати на зміну слідчої ситуації. Врахування обсягу й якості вихідної інформації забезпечує цілісність і послідовність розслідування, сприяє збереженню слідової інформації, ефективному документуванню обставин

[1] Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 307

вчинення правопорушення та формуванню належної доказової бази.

Водночас недостатня увага до збору й оцінки вихідної інформації на початковому етапі може призвести до втрати важливих доказів, затягування розслідування, виникнення помилкових слідчих версій і, зрештою, негативно вплинути на встановлення обставин, що підлягають з'ясуванню, та притягнення винних до відповідальності. Відповідно, обсяг і якість вихідної інформації визначають напрям, темп і результативність досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Зокрема, якщо до правоохоронного органу звернулися із заявою або повідомленням від особи потерпілого, першочерговими діями слідчого є: реєстрація заяви й внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, проведення допиту потерпілого для уточнення обставин події, огляд місця події, тимчасовий доступ до речей і документів, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, за наявності підстав –затримання, обшук затриманого, освідування, обшук, допит свідків, встановлення кола причетних осіб та їхнього службового статусу, а також проведення експертиз (за потреби). За вказаної слідчої ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності можуть висуватися такі типові слідчі версії: а) правопорушення мало місце і заявник дійсно є потерпілим; б) заявник намагається приховати власні протиправні дії або маніпулює фактами; в) подія є результатом службової недбалості, а не умисного кримінального правопорушення.

У разі, коли кримінальне провадження відкрито внаслідок самостійного виявлення ознак кримінального правопорушення у сфері службової діяльності слідчим, дізнавачем або прокурором під час виконання службових обов'язків, алгоритм дій передбачає: ініціацію перевірки підозрілих фактів, збір і збереження первинної документації, допит службових осіб й інших свідків, проведення аналізу фінансових та адміністративних операцій, направлення запитів у порядку ст. 93 КПК, отримання тимчасового доступу до речей і документів, проведення огляду (-ів), за необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій, обшуку тощо. Типовими слідчими версіями для такої слідчої ситуації є: а) службова особа умисно вчинила кримінальне правопорушення, використовуючи службове становище; б) порушення сталися через

недбалість; в) вчинене діяння не є кримінальним правопорушенням.

За слідчої ситуації, коли досудове розслідування кримінального правопорушення у сфері службової діяльності почалося на підставі інформації від осіб, які не є потерпілими, але володіють відомостями про правопорушення, слідчий має: провести детальний допит заявника/викривача в якості свідка, перевірити достовірність отриманих даних, встановити додаткових свідків, зіставити інформацію з наявними документами та записами, а також визначити мотиви повідомлення. При цьому висуваються такі типові слідчі версії: а) заявник/викривач дійсно володіє достовірними даними про кримінальне правопорушення; б) заявник/викривач діє з особистих мотивів (наприклад, з помсти); в) повідомлення є частиною змови або маніпуляції для впливу на службову особу.

Якщо інформація про вчинення кримінального правопорушення у сфері службової діяльності надійшла з відкритих джерел, електронних систем, медіа чи анонімних повідомлень, алгоритм дій полягає у: попередній перевірці достовірності даних (аналіз джерела, за потреби призначення технічної експертизи документів, комп'ютерно-технічної експертизи тощо, перевірка відповідності фактів офіційним реєстрам чи іншим ресурсам), встановленні можливих учасників події, фіксації слідів правопорушення, запиті додаткової інформації у відповідних установах. Типовими слідчими версіями за цієї слідчої ситуації є такі: а) інформація підтверджує факт учинення кримінального правопорушення; б) повідомлення є недостовірним або містить неточності; в) факт розголошення інформації має на меті дискредитацію окремої службової особи чи органу (підприємства, установи, організації).

У всіх ситуаціях додатковим чинником, який обов'язково повинен враховуватися під час визначення алгоритму дій слідчого є рівень поінформованості злочинця про виявлення його діянь, що може впливати на його поведінку – приховування доказів, тиск на свідків, спроби уникнути відповідальності. Відтак, слідчий повинен своєчасно реагувати на зміну ситуації, застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження (тимчасове відсторонення від посади, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, арешт майна, застосування запобіжного заходу) й інші заходи, спрямовані на збереження доказової бази

(обмеження доступу до інформаційних ресурсів, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій і т. п.).

Типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності передусім зумовлюються позицією, яку займає підозрюваний. Відповідно, типовими для вказаного етапу розслідування вважаємо наступні ситуації:

– підозрюваний співпрацює з органами досудового слідства та повністю погоджується з обставинами, що містяться в повідомленій йому підозрі;

– підозрюваний співпрацює з органами досудового слідства, але не з усіма обставинами підозри згоден;

– підозрюваний не відмовляється від співпраці з органами досудового слідства, але заперечує повідомлену йому підозру;

– підозрюваний відмовляється від дачі будь-яких показань з приводу повідомленої йому підозри;

– підозрюваний переховується від органів досудового розслідування. Названі ситуації також можуть деталізуватися в залежності від наявності відомостей про усіх співучасників кримінального правопорушення й обсягу доказової бази, достатньої для повідомлення кожному з них підозри[1].

При цьому алгоритми дій слідчого для кожної з типових слідчих ситуацій наступного етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності повинні бути адаптовані до позиції підозрюваного, а також враховувати наявність відомостей про співучасників та обсяг доказової бази. Приміром, у випадку, коли підозрюваний співпрацює з органами досудового слідства та повністю погоджується з обставинами, що містяться в повідомленій йому підозрі, слідчий має провести детальний допит підозрюваного з фіксацією всіх відомих йому обставин кримінального правопорушення, з'ясувати роль кожного співучасника (якщо такі є), за необхідності провести одночасні допити двох чи більше вже допитаних осіб, а також забезпечити збирання додаткових доказів, які підтверджують показання підозрюваного. Важливо оцінити щирість співпраці, перевірити викладені факти іншими доказами, за потреби провести повторні

[1] Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 309

слідчі (розшукові) дії, призначити повторні та/чи додаткові судові експертизи.

Якщо підозрюваний співпрацює з органами досудового слідства, але не з усіма обставинами підозри згоден, слідчий має зосередитись на виявленні розбіжностей між позицією підозрюваного та зібраними доказами. Необхідно організувати додаткові допити, провести одночасні допити двох чи більше вже допитаних осіб (між підозрюваним і свідками, потерпілими чи іншими підозрюваними), проаналізувати надані показання й порівняти їх із матеріалами кримінального провадження. У таких випадках доречно призначити додаткові експертизи, тимчасово вилучити майно під час проведення обшуків/оглядів, здійснити перевірку алібі та розширити коло допитуваних осіб для підтвердження чи спростування окремих тверджень підозрюваного. Слідчий також має ініціювати перевірку мотивів незгоди підозрюваного з певними обставинами, аби виключити можливість маніпуляцій.

У слідчій ситуації, коли підозрюваний не відмовляється від співпраці, але заперечує повідомлену йому підозру, алгоритм дій слідчого передбачає ретельний аналіз аргументів підозрюваного, збір і закріплення додаткових доказів, які можуть спростувати або підтвердити доводи сторони захисту. Потрібно провести повторні допити, одночасні допити двох чи більше вже допитаних осіб, тимчасовий доступ до речей і документів і т. д. Важливо не лише перевірити правдивість свідчень підозрюваного, а й забезпечити неупередженість розслідування, враховуючи всі можливі версії подій.

Якщо ж підозрюваний відмовляється від дачі будь-яких показань з приводу повідомленої йому підозри, слідчий повинен зосередити зусилля на збиранні доказів, що підтверджують або спростовують його причетність до кримінального правопорушення. Доцільно активізувати роботу з іншими учасниками провадження (свідками, потерпілими, співучасниками), ініціювати проведення експертиз, збирати і аналізувати матеріали фінансових, адміністративних, технічних документів, проводити негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на виявлення прихованих доказів. Особливу увагу слід приділяти забезпеченню цілісності доказової бази та недопущенню її знищення або спотворення.

У разі, якщо підозрюваний переховується від органів досудового розслідування, слідчий зобов'язаний вжити заходів щодо встановлення його місцезнаходження: оголосити підозрюваного в розшук, ініціювати накладення арешту на майно, провести негласні слідчі (розшукові) дії, за необхідності звернутись до суду щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, доручити оперативним підрозділам провести комплекс пошукових заходів, затримання. Водночас слідчий має продовжувати збирання доказів у кримінальному провадженні, допитувати можливих співучасників, свідків, проводити експертизи тощо. Важливо забезпечити збереження слідової інформації, запобігти спробам знищення або фальсифікації доказів з боку підозрюваного чи його співучасників.

У всіх наведених ситуаціях алгоритм дій коригується залежно від того, чи встановлені всі співучасники правопорушення, а також від обсягу доказів, достатніх для повідомлення кожному з них підозри. Якщо співучасники не встановлені, слідчий має організувати додаткові пошукові заходи щодо їх виявлення, провести допити, аналізувати зв'язки підозрюваного, збирати інформацію про коло спілкування й можливі спільні дії. Якщо доказова база недостатня, необхідно зосередитися на її поповненні шляхом проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, експертиз, співставлення отриманих даних, залучення спеціалістів із суміжних галузей для комплексного аналізу обставин провадження.

2.4. Організація взаємодії слідчого із іншими правоохоронними органами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

Організація ефективної взаємодії слідчого з іншими правоохоронними органами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є одним із чинників успішного викриття, документування та розкриття таких правопорушень. Ба більше, зважаючи на видозмінення й урізноманітнення механізмів учинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, нагальною є потреба

у скоординованій роботі різних підрозділів, що забезпечують правопорядок, боротьбу з корупцією, фінансовими зловживаннями й іншими проявами службової недоброчесності.

Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами, зокрема підрозділами стратегічних розслідувань, органами прокуратури, Бюро економічної безпеки України, Державним бюро розслідувань, Національним антикорупційним бюро України, а також іншими спеціалізованими структурами дозволяє об'єднати зусилля для збору, перевірки та закріплення доказової бази, виявлення співучасників, встановлення механізму та обставин вчинення кримінального правопорушення. Така співпраця ґрунтується на чітко визначених законодавчих нормах, відпрацьованих алгоритмах спільних дій і постійному обміні інформацією, що забезпечує комплексний підхід до розслідування та підвищує ефективність кримінального провадження. Водночас слідчий повинен ураховувати специфіку функціонування кожного правоохоронного органу, дотримуватися вимог законності, неупередженості й об'єктивності, а також забезпечувати узгодженість дій на всіх етапах досудового розслідування. Від злагодженості такої взаємодії значною мірою залежить не тільки якість та повнота зібраних доказів, а й своєчасність реагування на кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності.

Погоджуємося, що «розслідування кримінальних правопорушень є дуже складним у багатьох аспектах процесом. Зокрема, ця діяльність є багатостадійною у процесуальному значенні, різноманітною в технічному, тактичному й методичному аспектах тощо. Відповідно часто виникає необхідність об'єднання зусиль декількох працівників, підрозділів, органів, відомств і т. п. заради досягнення єдиної та спільної для них мети – забезпечення швидкого, повного, всебічного, об'єктивного, неупередженого й ефективного розслідування конкретного кримінального правопорушення чи їх сукупності. Переважно така необхідність обумовлюється й складністю механізму вчиненого злочину (технології злочинної діяльності). Також об'єктивна необхідність взаємодії зумовлюється водночас спільністю завдань, що стоять перед різними відомствами, органами та підрозділами, уповноваженими протидіяти злочинності, та відмінностями в їх

функціональному і структурному стані»[1].

Безперечно, розслідування кримінальних правопорушень – це надзвичайно складний та багатогранний процес, що потребує не лише високого рівня професіоналізму від кожного учасника, а й тісної взаємодії між різними структурами, залученими до боротьби зі злочинністю. Сучасні реалії свідчать про те, що злочинна діяльність, особливо у сфері службової діяльності, стає дедалі більш організованою, використовує складні технології та схеми приховування. У таких умовах жоден правоохоронний орган не здатен ефективно діяти ізольовано. При цьому взаємодія між оперативними підрозділами, слідчими, органами прокуратури, спеціалізованими антикорупційними та безпековими структурами дозволяє комплексно підходити до збору, перевірки, аналізу та закріплення доказів. Саме узгодженість дій, оперативний обмін інформацією, взаємна підтримка та чіткий розподіл функцій між названими підрозділами створюють підґрунтя для виявлення й успішного викриття кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, притягнення винних до відповідальності та мінімізації ризику уникнення покарання.

Особливо актуальною така співпраця є під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, де часто фігурують особи з високим рівнем обізнаності щодо механізмів протидії, мають доступ до ресурсів для фальсифікації або знищення доказів, а також можуть впливати на свідків чи інших учасників процесу. В таких умовах злагодженість і взаємна довіра між задіяними відомствами стає запорукою не лише ефективності, а й об'єктивності та законності досудового розслідування.

Варто наголосити, що механізми взаємодії мають бути не лише формальними, закріпленими в нормативно-правових актах, але й гнучкими, адаптивними до конкретних умов та викликів. Слідчий, організовуючи співпрацю, повинен враховувати специфіку завдань і можливостей кожного з партнерів, забезпечувати своєчасний обмін інформацією, уникати дублювання функцій і, водночас, не допускати прогалин у розслідуванні. Основними ознаками взаємодії під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, зокрема у сфері службової діяльності, є такі:

[1] Кобзар О. Ф. Взаємодія як вид соціальної діяльності в боротьбі зі злочинністю. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2011. № 3. С. 27

– визначеність суб'єктного складу співпраці. Зокрема, суб'єктами досліджуваного різновиду взаємодії є органи, які мають повноваження проводити досудове розслідування, а також інші державні та недержавні установи, що надають допомогу в цьому процесі. До них належать слідчі, прокурори, оперативні підрозділи, експертні установи, фахівці тощо. Вказана ознака тісно пов'язана з наступною особливістю взаємодії, а саме її комплексним характером;

– комплексність, тобто охоплення повного спектра учасників досудового розслідування, що дозволяє всебічно аналізувати обставини кримінального провадження й уникати прогалин у розслідуванні;

– спільність мети. Це означає, що всі суб'єкти взаємодії працюють для досягнення єдиної мети ефективного досудового розслідування, встановлення в повному обсязі обставин, що становлять предмет доказування в кримінальному провадженні, збирання доказів, а також притягнення винних до відповідальності;

– інституційна визначеність взаємодії, тобто чітке регламентування ролей, функцій, зон відповідальності кожного з учасників взаємодії, що закріплено у положеннях відповідних нормативно-правових актах;

– узгодженість дій усіх учасників взаємодії. Мова йде передусім про те, що дії всіх учасників взаємодії мають бути скоординовані та послідовні. Це може бути досягнуто шляхом складання спільних планів, проведення спільних нарад, створення слідчо-оперативних, слідчих, серед іншого міжвідомчих, груп тощо;

– інформаційний обмін, адже ефективна взаємодія неможлива без постійного та своєчасного обміну інформацією між суб'єктами. Це дозволяє уникнути дублювання роботи, прискорити розслідування та отримати повну картину події. Водночас ця ознака релевантна з такою особливістю взаємодії як оперативність;

– оперативність взаємодії полягає в забезпеченні швидкого обміну інформацією та необхідністю злагодженого реагування на зміни ситуації, особливо в умовах воєнного стану чи інших надзвичайних ситуаціях;

– взаємна допомога між її учасниками. Іншими словами, суб'єкти взаємодії надають один одному допомогу в межах своїх

повноважень;

– впровадження сучасних технологій (застосування електронних платформ, інформаційних систем для збору, зберігання й передачі доказів та іншої релевантної інформації);

– дотримання міжнародних стандартів, тобто взаємодія під час досудового розслідування кримінальних правопорушень орієнтована на забезпечення принципів захисту прав людини, прозорості процедур, можливості залучення недержавних інституцій і громадського контролю;

– гнучкість і адаптація взаємодії означає здатність швидко змінювати механізми співпраці відповідно до зовнішніх і внутрішніх викликів (зростання злочинності, нові форми правопорушень, цифровізація доказів тощо)[1].

Загалом взаємодія слідчого з іншими правоохоронними органами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є важливим напрямом діяльності відповідних суб'єктів, оскільки ці правопорушення є прихованими та складно документуються, з огляду на що часто вимагають спеціальних знань та повноважень, узгодженість дій багатьох учасників розслідування задля досягнення спільної мети й отримання бажаних результатів досудового розслідування. Взаємодія слідчого з іншими правоохоронними органами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності згідно з вимогами КПК й відомчих нормативно-правових актів має бути:

– законною (здійснюватися виключно у межах повноважень, передбачених чинним законодавством);

– своєчасною та безперервною, тобто розпочинатися з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань провадження та тривати до закінчення досудового розслідування;

– спільною та спланованою (слідчий спільно з оперативним працівником розробляє єдиний план розслідування);

– налагодженою, зокрема повинен відбуватися регулярний обмін відомостями про хід розслідування та результати

[1] Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Організація взаємодії під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 90, ч. 4. С. 342–347

проведених заходів.

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності слідчий взаємодіє з такими суб'єктами:

– оперативними підрозділами;

– іншими органами досудового розслідування;

– представниками контролюючих органів, іншими правоохоронними й судовими органами;

– обізнаними особами (спеціалістами/експертами);

– медіа, громадськістю.

При цьому варто зазначити, що взаємодія слідчого з іншими правоохоронними органами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності може реалізуватися як на національному (регіональному, міжрегіональному), так і міжнародному рівнях. Зосередимо увагу на окремих особливостях взаємодії слідчого з переліченими вище суб'єктами під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами, зазвичай, здійснюється в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою документування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, встановлення зв'язків особи злочинця, затримання «на гарячому». Оперативні працівники за дорученням слідчого, дізнавача проводять окремі негласні слідчі (розшукові) дії, зокрема аудіо-, відеоконтроль особи, контроль за вчиненням злочину (наприклад, імітація одержання неправомірної вигоди) для документування протиправних діянь, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж/інформаційних систем для встановлення контактів особи злочинця, місць зустрічей, фінансових потоків і кола причетних осіб. Крім того, оперативні працівники беруть участь у спільному плануванні та проведенні операції із затримання особи безпосередньо в момент вчинення кримінального правопорушення у сфері службової діяльності, серед іншого корупційного, щоб забезпечити безпеку учасників процесуальної дії та фіксацію місця події.

Взаємодія слідчого з іншими органами досудового розслідування реалізується під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності слідчими групами, серед іншого спільними. Наприклад, у разі складних проваджень із міжрегіональним або міжвідомчим характером, може бути створена спільна слідча група для узгодження дій. Крім того, для забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності належним суб'єктом у випадках, коли вказане правопорушення має ознаки діяння, підслідного Національного антикорупційного бюро України або Державному бюро розслідувань, необхідно забезпечити передачу матеріалів. Мова йде про негайне передання матеріалів за належністю, якщо під час розслідування виявлено ознаки кримінального правопорушення, що підслідне іншому органу досудового розслідування.

Взаємодія слідчого з представниками контролюючих органів, іншими правоохоронними й судовими органами. Вказана форма взаємодії реалізується під час здійснення прокурором нагляду за додержанням законодавства під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва, слідчим суддею – контролю за забезпеченням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження у формі судового контролю (під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, які пов'язані з обмеженням прав особи).

Крім того, під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності слідчий часто співпрацює з представниками контролюючих органів, особливо на початку досудового розслідування. Наприклад, під час розслідування такого різновиду кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності як корупційних органи прокуратури та Національної поліції виключно в межах їхніх повноважень можуть вносити Національному агентству з питань запобігання корупції подання про проведення службового розслідування може вноситися для виявлення причин та умов, які посприяли вчиненню корупційного

або пов'язаного з корупцією правопорушення[1].

Також серед контролюючих органів, з якими взаємодіє слідчий під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, варто назвати Державну аудиторську службу України, завданням якої є реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю, здійснення державного фінансового контролю, спрямованого на оцінку ефективного, законного, цільового, результативного використання та збереження державних фінансових ресурсів, досягнення економії бюджетних коштів, внесення Міністру фінансів пропозицій щодо формування державної політики у сфері державного фінансового контролю. Реалізація державного фінансового контролю вказаним органом виконавчої влади здійснюється шляхом проведення інспектування (ревізії), перевірки закупівель, моніторингу закупівель, державного фінансового аудиту[2].

Зважаючи на те, що під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поширеною процесуальною дією є арешт майна, слідчий часто взаємодіє з Національним агентством України з розшуку та менеджменту активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Зокрема, як указується в абз. 2 ч. 1 ст. 170 КПК «слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у АРМА, інших державних органів та органів місцевогосамоврядування, фізичних і юридичних осіб». Діяльність

[1] Нове роз'яснення НАЗК: як правильно вносити і розглядати подання про проведення службового розслідування. *Національне агентство з питань запобігання корупції*

[2] Зміст та принципи діяльності. *Державна аудиторська служба України*.

АРМА з виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні здійснюється за аналогом установ з повернення активів, які успішно функціонують у державах-членах ЄС відповідно до рішення Ради Європейського Союзу від 06 грудня 2007 року № 2007/845/JHA та інших актів права ЄС[1]. Більше за все, відповідно до ст. 16 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» АРМА з метою виявлення та розшуку активів:

1) вживає відповідно до звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури, судів заходів до виявлення та розшуку активів, взаємодіє з цими органами з метою накладення арешту на такі активи та їх конфіскації;

2) здійснює міжнародне співробітництво з відповідними органами іноземних держав у частині обміну досвідом та інформацією з питань, пов'язаних з виявленням, розшуком та управлінням активами;

3) забезпечує співробітництво з міжнародними, міжурядовими організаціями, мережами, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, у тому числі з Камденською міжвідомчою мережею з питань повернення активів (CARIN), та представляє Україну в цій організації[2].

Окрім того, АРМА формує та веде Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, доступ до якого мають не тільки працівники АРМА, а й керівники прокуратур та органів досудового розслідування; прокурори; слідчі; детективи; уповноважені особи органів досудового розслідування, які виконують функції з інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів та ведення спеціальних обліків відповідно до законодавства. Тому при прийнятті рішення про накладення арешту на активи у кримінальному провадженні про кримінальні правопорушення у

---

[1] Виявлення та розшук активів у кримінальному провадженні. *Агентство з розшуку та менеджменту активів.*

[2] Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : закон України від 10.11.2015 № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 1. Ст. 2

сфері службової діяльності й отриманні орієнтовної інформації з приводу майна, його джерел, наявності на ньому арешту особа, яка здійснює досудове розслідування, може попередньо самостійно перевірити інформацію, що викликала в неї інтерес, в Реєстрі, а потім за необхідності звернутися з офіційним письмовим зверненням до АРМА[1].

У зверненні органу досудового розслідування чи органу прокуратури (слідчого, або детектива, або прокурора) зазначаються наступні відомості:

1) найменування або прізвище, ім'я та по батькові суб'єкта звернення із зазначенням його актуальних контактних даних (телефонний та електронний зв'язок), адреси для листування;

2) найменування органу досудового розслідування, органу прокуратури, в якому працює суб'єкт звернення (для суб'єктів звернення – слідчих, детективів, прокурорів);

3) прізвище, ім'я та по батькові слідчого (слідчих), детектива (детективів) або прокурора (прокурорів), що здійснює(ють) досудове розслідування або процесуальне керівництво, із зазначенням його (їх) актуальних контактних даних (телефонний та електронний зв'язок) (для суб'єктів звернення – органів досудового розслідування, органів прокуратури);

4) номер кримінального провадження у Єдиному реєстрі досудових розслідувань, з метою забезпечення якого суб'єктом звернення у порядку ст. 170 КПК України вживаються заходи з виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт, шляхом складання звернення;

5) наявні у кримінальному провадженні станом на дату складання звернення відомості про осіб, яким прямо чи опосередковано можуть належати активи, що можуть бути арештовані з метою забезпечення цього кримінального провадження, а також близьких осіб таких осіб та/або третіх осіб, що можуть бути пов'язані з такими особами, зокрема:

– для фізичної особи-резидента – прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, серія (за наявності) та номер паспорта

[1] Алгоритм дій працівників органів досудового розслідування щодо накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / Цуцкірідзе М. С., Пчеліна О. В., Романюк В. В., Бурлака В. В. та ін. Харків : Харківській нац. ун-т внутр. справ, 2021. С. 50–53

громадянина України (або іншого документа, що посвідчує особу та відповідно до законодавства України може бути використаний на території України для укладення правочинів), дата його видачі та орган, що його видав, реєстраційний номер облікової картки платника податків з Державного реєстру фізичних осіб-платників податків або серія (за наявності) та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку у паспорті);

– для фізичної особи-нерезидента – прізвище, ім'я та (за наявності) по батькові, дата народження, серія (за наявності) та номер паспорта (або іншого документа, що посвідчує особу та відповідно до законодавства України може бути використаний на території України для укладення правочинів), дата його видачі та орган, що його видав, громадянство, реєстраційний номер облікової картки платника податків з Державного реєстру фізичних осіб-платників податків;

– для юридичної особи-резидента – повне найменування, місцезнаходження, ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

– для юридичної особи-нерезидента – повне найменування, місцезнаходження, інші відомості, що дають можливість її ідентифікувати;

6) стислий опис фабули кримінального провадження та правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України;

7) постановка завдання Національному агентству щодо виявлення та розшуку активів, які можуть бути арештовані в кримінальному провадженні, та його взаємозв'язок з фактичними обставинами кримінального провадження, що можуть свідчити про вчинення злочину;

8) заходи щодо накладення арешту на майно, вжиті у кримінальному провадженні (на дату звернення) як захід забезпечення цього провадження, включаючи повний перелік та опис (ідентифікаційні ознаки) арештованого майна, наявні відомості про існування та місцезнаходження майна, що може бути арештоване у такому кримінальному провадженні, з обґрунтуванням таких відомостей (припущень), перелік

автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, у яких здійснено пошук відомостей про активи, на дату направлення звернення;

9) об'єктивно обґрунтований строк, впродовж якого Національне агентство має забезпечити виконання звернення та надати відповідь, враховуючи ст. 17 Закону;

10) інші відомості, які можуть сприяти Національному агентству в ході виконання звернення (за наявності)[1].

Взаємодія слідчого з обізнаними особами (спеціалістами/експертами). Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності слідчий часто стикається з необхідністю виявлення, фіксації та вилучення слідів у документації, що вимагає залучення до проведення окремих процесуальних дій обізнаних осіб, які володіють спеціальними знаннями, – спеціалістів. Крім того, слідчий може взаємодіяти з обізнаною особою задля отримання консультацій, приміром роз'яснень щодо складної фінансової термінології та схем. Також поширеною формою взаємодії слідчого з обізнаною особою є її залучення в кримінальне провадження в якості експерта. Зокрема, під час розслідування указаних правопорушень часто призначають судово-економічні, комп'ютерно-технічні, почеркознавчі експертизи, технічні експертизи документів тощо.

Взаємодія слідчого з медіа, громадськістю під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є важливим елементом публічної комунікації правоохоронних органів. Наприклад, взаємодія слідчого з медіа полягає в

[1] Про затвердження Порядку взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів : наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства фінансів України від 20.10.2017 № 115/197-о/297/586/869/857; Алгоритм дій працівників органів досудового розслідування щодо накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / Цуцкірідзе М. С., Пчеліна О. В., Романюк В. В., Бурлака В. В. та ін. Харків: Харківській нац. ун-т внутр. справ, 2021. С. 50–53

інформуванні про прийняття ключових процесуальних рішень у кримінальному провадженні (повідомлення про підозру, направлення обвинувального акта до суду, затримання службової особи або накладення арешту на майно й т. п.). Крім того, під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності можуть проводитися брифінги (часто прокурором або керівником органу досудового розслідування) з наголосом на суспільній значущості кримінального провадження та розмірах заподіяної шкоди, а також на системності діяльності правоохоронних органів у боротьбі з указаним різновидом кримінальних правопорушень. Також взаємодія слідчого з медіа дозволяє оприлюднити інформацію без розголошення таємниці слідства) з проханням до громадян надати додаткові відомості, особливо у випадках, коли кримінальне правопорушення має велику кількість потерпілих або свідків (наприклад, у провадженнях про шахрайство з бюджетними коштами); інформувати громадськість про типові корупційні схеми (наприклад, зловживання під час тендерів), що має превентивний ефект.

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Ситуаційний підхід до тактики окремих слідчих (розшукових) дій

Більшість кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності своєчасно не виявляється, у зв'язку з високим ступенем латентності. За даними нашого дослідження 95 % складають злочини, які були розкриті в результаті проведення оперативно-розшукових заходів. На жаль чинний Кримінальний процесуальний кодекс значно змінив повноваження оперативних працівників. Вони мають право за вказівкою слідчого проводити негласні слідчі (розшукові) дії тільки після реєстрації інформації про злочин у ЄРДР, тобто після початку розслідування за вказівкою слідчого. Вважаємо, що на початковому етапі розслідування слідчому необхідно:

1) вияснити про належність даної особи до категорії посадових, службових осіб, тобто особа:

– працює в органах державної влади, управління чи місцевого самоврядування чи у сфері реалізації публічної влад чи здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг;

– виконує постійно або тимчасово функції представників влади або місцевого самоврядування;

– виконує спеціальні функції, повноваження в органах державної влади та управління;

– обіймає посаду в органах державної влади та управління, місцевого органах самоврядування, на державних підприємствах, в установах, організаціях;

– здійснює організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські повноваження;

2) визначити коло трудових обов'язків посадової особи відповідно до спеціальних інструкцій, положення,наказу, закону, нормативного акту;

3) вивчити характер і умови діяльності державного органу, особливості документообігу, інструктивний і фактичний порядок вирішення службових питань, розмежування обов'язків;

4) визначити вид корупційної послуги, яка надавалася даною посадовою особою;

5) визначити характер протиправної дії або бездіяльності посадової особи;

6) встановити винуватість особи у вчиненні умисних дій чи умисної бездіяльності;

7) встановити предмет корупційного підкупу (відкату, винагороди);

8) встановити чи не корупційний злочин засобом вчинення іншого злочину.

Науковий аналіз юридичної літератури, слідчої практики дозволяє визначити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування корупційних злочинів.

Ситуація 1. Має місце подія корупційного злочину і особа (викривач) повідомила у слідчі органи, про те що вона надавала корупційну винагороду посадовій особі за виконання певних дій. Слідчий планує проведення наступних невідкладних слідчих дій і негласних (розшукових) дій:

– допит заявника (викривача);
– зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;
– зняття інформації з електронних інформаційних систем;
– накладення арешту на кореспонденцію;
– огляд і виїмка кореспонденції;
– аудіо - відео контроль місця;
– моніторинг банківських рахунків;
– спостереження за особою;
– огляд місця події;
– затримання підозрюваного, його особистий обшук;
– допит підозрюваного;
– огляд предмета підкупу – корупційної винагороди (хабара) ;
– огляд і вилучення комп'ютера;
– огляд і вилучення мобільних телефонів;
– допит свідків;

– обшуки за місцем мешкання і місцем роботи затриманого;
– огляд службового приміщення;
– огляд і вилучення службових документів;
– призначення експертиз.

Ситуація 2. Інформація про вчинення службового злочину поступила із оперативних джерел і посадовій, службовій особі, про цю інформацію невідомо. Слідчий планує проведення комплекс не відкладних негласних слідчих (розшукових) дій:

– спостереження за особою;
– аудіо - відео контроль місця;
– зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;
– зняття інформації з електронних інформаційних систем;
– накладення арешту на кореспонденцію;
– огляд і виїмка кореспонденції;
– моніторинг банківських рахунків;
– затримання підозрюваного, його особистий обшук;
– огляд місця події;
– допит підозрюваного;
– огляд і вилучення комп'ютера;
– огляд і вилучення мобільних телефонів;
– огляд предмета підкупу – корупційної винагороди (хабара);
– обшуки за місцем мешкання і місцем роботи затриманого;
– огляд службового приміщення;
– огляд і вилучення службових документів;
– допит свідків;
– призначення експертиз та інші.

Ситуація 3. Інформація про вчинення злочину поступила в правоохоронні органи із офіційних джерел і посадовій, службовій особі про цю інформацію відомо. Слідчий планує проведення наступних невідкладних слідчих дій і негласних слідчих (розшукових) дій:

– допит заявника,
– допит свідків;
– зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;
– зняття інформації з електронних інформаційних систем;
– накладення арешту на кореспонденцію;
– огляд і виїмка кореспонденції;
– моніторинг банківських рахунків;
– спостереження за особою;
– аудіо - відео контроль місця;

– затримання підозрюваного, його особистий обшук;
– допит підозрюваного; огляд і вилучення комп'ютера;
– огляд і вилучення мобільних телефонів;
– огляд предмета підкупу – корупційної винагороди (хабара);
– обшуки за місцем мешкання і місцем роботи затриманого;
– огляд службового приміщення;
– огляд і вилучення службових документів;
– призначення експертиз та інші.

З урахуванням слідчої ситуації слідчий визначає тактику окремих слідчих дій.

Криміналістична тактика була предметом дослідження численних авторів, проте дотепер відсутня єдине її поняття. Одні автори тактику розглядали, як метод дії в розслідуванні інші – як систему тактичних методів (прийомів). До завдання нашого дослідження не входить докладний аналіз визначення криміналістичної тактики. Слід зазначити, що найбільш переважним є визначення криміналістичної тактики як розділу криміналістики, що являє систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та планування розслідування та визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють розслідування[1].[1]

Криміналістична тактика, насамперед, розробляє загальні положення, які стосуються розслідування злочину загалом та проведенню окремих слідчих дій. Низка наукових праць теоретичного та методичного характеру присвячена тактиці окремих слідчих дій Разом з тим провадження окремих слідчих дій, а саме слідчого огляду та допиту, має свої особливості при розслідуванні злочинів, у сфері службової діяльності, проте не отримали достатнього висвітлення в літературі.

У кримінальному процесі зазначено, що слідчі дії регламентовані нормами процесуального права та здійснюються в межах кримінального провадження з дотриманням вимог норм права уповноваженою на те особою, а також супроводжувані необхідним документуванням процесуальні дії, які є комплексом

[1] Кришевич О. В. Застосування тактичних прийомів для вирішення конфліктів на допиті. *Право України*. 2001. № 3. С. 66-68; Лук'янчиков Є. Д. Виклик на допит: правові, організаційні, тактичні аспекти. *Науковий вісник НАВСУ*. 2003. № 2. С. 228-232.

пізнавальних засвідчувальних операцій, спрямованих на отримання, дослідження й перевірку доказів[1].

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 223 КПК слідчі (розшукові) дії є діями, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, дослідження.

Огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК) проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР, тобто до початку досудового розслідування. Огляд місця події – первинна і невідкладна слідча дія, яка проводиться тільки слідчим або прокурором. Першочерговість проведення цієї слідчої дії пов'язана з необхідністю отримання інформації про обставини події в початковому, незмінному стані. Невідкладність огляду місця події пов'язана з необхідністю своєчасного і швидкого отримання інформації з метою організації розшуку злочинця та проведення слідчих дій, спрямованих на розкриття злочину. Затягування проведення огляду місця події злочину призводить до втрати речових доказів, істотної зміни картини місця події. Слідчий, прокурор не мають права доручати проведення огляду місця події оперативному працівникові кримінальної поліції або поліцейському патрульної поліції[2].

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом визначено такі види огляду: місця події, місцевості, приміщень, предметів, речей, документів, комп'ютерних даних. (ст. 237 КПК) На наш погляд, важливе теоретичне та практичне значення має визначення поняття «місця події». У юридичній літературі є різні підходи до визначення сутності та поняття огляду місця події. Більшість дослідників поняття місця події розширює і включає як місце, де безпосередньо відбулася досліджувана подія злочину й місця виявлення його наслідків. Виходячи з цього можна відмежувати «місце злочину» від інших видів слідчого огляду.

Н. В. Кимлик виділяє три типових місця проведення огляду при

[1] Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ : Правова Єдність, 2017. С. 338.

[2] Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації : наук.-прак. посіб. для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Харків : Золоті сторінки. 2019. 74 с.

розслідуванні корупційних злочинів:а) службове приміщення організації, установи, де працює суб'єкт злочину або пов'язані з ним особи; б) житло, чи іншого володіння особи; в) місце зустрічі фігурантів злочину чи поза межами службових чи житлових приміщень[1].

З урахуванням специфіки розслідування корупційних злочинів ми вважаємо, що місцем події є:

1) місце передачі предмета підкупу – корупційної винагороди (хабара). Це:

– службове приміщення, де суб'єкт корупційного злочину одержав предмет підкупу – корупційну винагороду (хабар);

– житло чи інші володіння особи, де суб'єкт корупційного злочину одержав предмет підкупу – корупційну винагороду;

– приміщення кафе, розважального центру, торгівельного центру, де суб'єкт корупційного злочину одержав предмет підкупу – корупційну винагороду (хабар);

– транспортний засіб, де суб'єкт корупційного злочину одержав предмет підкупу – корупційну винагороду (хабар);

– місцевість, територія, де суб'єкт корупційного злочину одержав предмет підкупу – корупційну винагороду (хабар), та інші місця;

2) місце затримання підозрюваного з поличним.

Особливості тактики огляду місця події визначаються ситуацією, специфікою предмета підкупу, а саме корупційної винагороди (хабара), тимчасовим чинником, тобто часом, що минув з моменту події злочину до його огляду.

В ситуації, коли у службовому приміщені мала місце подія корупційного злочину, тобто передача посадовій особі предмета підкупу – корупційної винагороди (хабара), то службове приміщення є місцем події злочину. Слідчий безпосереднє сприймає об'єкти матеріальної обстановки з метою виявлення і вилучення предмета підкупу (хабара), документів, записів, об'єктів і слідів, обстановки події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування злочину.

Наочність і результативність огляду службового приміщення залежить від застосування відео-зйомки, яка дозволяє зафіксувати

[1] Кимлик Н. В. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з корупцією : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Ірпінь, 2013. С. 10.

процес виявлення і вилучення предмета підкупу (хабара). У зв'язку з цим до огляду місця події слідчий має залучити спеціаліста для відеофіксації, а також понятих із числа осіб, які працюють в установі, де має місце події корупційного злочину.

Огляд місця події розпочинається з центру, тобто місця де безпосередньо передавалася корупційна винагорода. Слідчий під час огляду керується криміналістичними рекомендаціями щодо огляду а) загального виду приміщення та детального огляду місця виявлення предмета підкупу, б) місця розташування підозрюваного на момент огляду, в) місця знаходження документів, які безпосередньо відображають незаконні дії підозрюваного. Безперечним доказом є безупинний відеозапис, який здійснювався, який здійснювалася з початку огляду і до кінця слідчої дії. На відеокамеру необхідно зафіксувати важливі для доказування моменти огляду: зйомка предмета підкупу, поведінку підозрюваного, дії слідчого та інших учасників огляду[1].

Таким чином, огляд місця події із застосуванням відеозйомки є важливою слідчою дією, від успішного і оперативного проведення якої залежить розкриття кримінального правопорушення та ефективність його розслідування.

У ситуації затримання підозрюваного з поличним, тобто предметом підкупу – корупційною винагородою (хабаром), слідчий, прокурор здійснюють огляд місця події і огляд поличного за участю спеціаліста, у присутності понятих. Виникають ситуації, коли під час огляду місця події, неможливо детально оглянути і описати в протоколі огляду місця події – предмет підкупу, то слідчий, прокурор за участю вказаних спеціалістів проводять такий огляд за місцем провадження у справі за загальними правилами та криміналістичними рекомендаціями. Зокрема, коли предметом підкупу є велика кількість грошей або цінних паперів, майно, пластикові картки, ювелірні вироби, документи на право володіння власністю тощо.

Огляд предметів, речей та документів. Аналіз практики розслідування кримінальних правопорушень свідчить про доцільність слідчого огляду об'єктів, які мають значення для кримінального провадження і були вилучені під час огляду місця події, проведення обшуку. Насамперед це:

– огляд предмета підкупу;

– огляд службових документів;

– огляд документів майнового характеру;

– огляд пластикових карток;

– огляд речей;

– огляд транспортних засобів;

– огляд комп'ютера, системи комп'ютерних мереж;

– огляд мобільних телефонів;

– огляд банківських пластикових карток, планшета, інших телекомунікаційних засобів.

Поширеними джерелами інформації про вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є документи. Вони є носіями слідів підготовки до злочину, вчинення та приховування слідів злочину. Відповідно до вимог ст. 84 КПК процесуальними джерелами доказів є документи. Так, джерелами інформації про вчинення злочину являють такі документи: управлінські, розпорядчі, фінансові, бухгалтерські, приватизаційні, документи що відображають виробничі та господарські операції (договірні, електронні, «чорнові», особисті), аудиторський висновок, посвідчення нотаріусом договору, що засвідчує набуття покупцем права власності на нерухомість, висновок оцінювача про ринкову вартість земельної ділянки, висновок експертизи, рішення суду та інші[1].

Найбільшого доказового значення мають такі документи:

– документи з ознаками матеріальної підробки (підчистки, дописки, витравлення);

– документи з ознаками інтелектуальної підробки;

– документи, що підтверджують незаконність виконаної дії чи бездіяльності;

– документи, що підтверджують право власності на рухоме і нерухоме майно, яке являє собою предмет підкупу;

– документи, що свідчать про суми корупційного відката, хабара;

– накази, розпорядження про нарахування грошових коштів, премій тощо;

– документи, які свідчать про відомчі перевірки та висновки;

– довідки державних органів контролю щодо порушень законодавства посадовою особою, здійснення неправомірних дій

[1] Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації : наук.-прак. посіб. для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Харків : Золоті сторінки. 2019. С. 127

або бездіяльності;

– документи з ознаками матеріальної або інтелектуальної підробки наданні аудитором, оцінювачем, нотаріусом, експертом, третейським суддею та іншими особами, які надають публічні послуги;

– незаконні рішення сесії органу місцевого самоврядування та інші.

До огляду управлінських, фінансових, договірних, електронних, аудиторських документів, експертних висновків, інших доцільно залучати як спеціаліста фахівця відповідної сфери надання публічних послуг і криміналіста. Так, слідчий, прокурор у ситуації, коли документи майнового характеру є предметом підкупу, здійснюють огляд документів за участю спеціалістів: рієлтера, криміналіста, інших. Огляд документів дозволяє встановити: коло осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення; наявність в документах ознак підробки; розмір корупційного підкупу та характер виконаних дій суб'єктом злочину; порушення процедури проходження документів по інстанціям; компетентність особи виконувати службові дії в інтересах третіх осіб; відповідність запису в документі повноваженням і діям посадової особи та інші.

За загальними правилами огляд документа починається з вивчення його загального вигляду, реквізиту, змісту, з'ясування відомостей, які він містить, та його індивідуальних ознак. Слідчий, прокурор проводять огляд документів, з урахуванням процесуальних підстав і криміналістичних рекомендацій, і неухильно дотримуються правил огляду та поводження з документами.

Огляд мобільного телефону, вилученого у підозрюваного, слідчий, прокурор проводять за участю спеціаліста-криміналіста, інженера-електроніка з дотриманням загальних правил та криміналістичних рекомендацій. У протоколі огляду необхідно зазначити: модель мобільного телефону**;** вид сім-карти**;** наявність смс-повідомлень**,** телефонних розмов**;** телефонної книги тощо**;** інтенсивність використання мобільного зв'язку та ознак, які вказують на використання мобільного зв'язку під час підготовки та вчинення злочину.

Слід зазначити, що у сучасних умовах у сферах діяльності органів державної влади, управління, органів місцевого самоврядування, реалізації публічної влади, надання публічних

послуг впроваджені електронні технології, а тому злочинці використовують електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), системи, комп'ютерні мережі та комунікаційні пристрої. Тому слідчий, прокурор з урахуванням конкретної ситуації, проводить огляд комп'ютера, системи, комп'ютерних мереж. Під час підготовки до огляду місця події слідчий виходить із ситуації, цілей, завдань даного слідчого дії; комп'ютерної техніки та встановленого на ній програмного забезпечення, вирішує питання про залучення до огляду фахівців у галузі комп'ютерних технологій: програміста, системного інженера, системного аналітика. Огляд місця події шляхом використання комп'ютерних засобів належить до найскладніших слідчих дій. У зв'язку з цим актуальною проблемою криміналістичної тактики є розробка нових тактичних прикладів, що забезпечують вирішення тактичних завдань під час огляду місця події. Огляд та вилучення комп'ютерних засобів може проводитися не тільки під час слідчого огляду, але і в ході проведення інших слідчих дій, наприклад, обшуку, слідчого експерименту.

Обшук – слідча дія, яка полягає у примусовому обстеженні приміщення, споруди, та інших об'єктів, які перебувають у віданні певної особи, з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення корупційного злочину, відшукання та вилучення предметів і документів, що можуть мати значення для розслідування, майна, яке було здобуте в результаті вчинення цього злочину (ст. 234 КПК).

Слід зазначити, що слідчий, приймаючи тактичне рішення про проведення обшуку, повинен мати достатні фактичні підстави, тобто докази, зібрані процесуальним шляхом, дані, одержані в результаті оперативно-розшукової діяльності, які не викликають сумніву. Процесуальною підставою проведення обшуку є ухвала слідчого судді місцевого загального суду, або Вищого антикорупційного суду (статті 234, 235, 236 КПК), або постанова слідчого чи прокурора у невідкладних випадках (ч. 3 ст. 233 КПК).

У юридичній літературі процесуалісти правильно визначили мету обшуку, а саме виявлення, вилучення та процесуальне закріплення засобів злочину, об'єктів злочинного посягання, слідів злочину, цінностей, нажитих злочинним шляхом, інших речових доказів, предметів і документів, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у справі та забезпечення

відшкодування заподіяної злочином шкоди[1].

Варто зазначити, що фактичними підставами обшуку при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності *є* наявність достатніх даних вважати, що грошові кошти, цінні папери, майно, речі, документи, відомості, що мають значення для розслідування та можуть бути доказами у справі, знаходяться у певному місці Ці дані можуть бути отримані: в результаті допиту, огляду місця події або при здійсненні інших слідчих дій, у процесі проведення оперативно-розшукових заходів.

Слідчий, з урахуванням слідчої ситуації, під час розслідування зазначених злочинів планує проведення обшуку:

– житлового приміщення, житлового будинку, котеджу, квартири, постійне чи тимчасове житлове помешкання підозрюваного;

– орендного приміщення, квартири, будинку чи іншого приміщення, що надається на умовах договору оренди;

– іншого володіння особи: дачі , гаража, яхти, літака, офісу тощо;

– службового приміщення, складського, виробничого, орендного приміщення, сховища;

– території земельної ділянки, саду, городу тощо;

– транспортного засобу;

– особистого обшуку особи при затриманні[2].

Розслідування кримінальних правопорушень в у сфері службової діяльності потребує вирішення складних завдань, які включають комплекс слідчих, оперативних дій, організаційних заходів. Така складна комбінація у криміналістиці називається тактичною операцією. Розробив поняття тактичної операції, розкрив її сутність А. В. Дулов, який визначає тактичну операцію як сукупність слідчих, оперативних, ревізійних та інших дій, що розробляються та проводяться в процесі розслідування за єдиним планом під керівництвом слідчого з метою реалізації такого тактичного завдання, яке не може бути вирішене провадженням у

[1] Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ : Правова Єдність, 2017. С. 338

[2] Корж В. П. Розслідування окремих видів злочинів : навчально-методичний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 193 с.

справі окремих слідчих дій[1]. Подальший розвиток зазначена проблема отримала у роботах Л. Я. Дряпкіна В. І. Шиканова, Р. С. Бєлкіна та інших Аналізуючи поняття тактичної операції, слід зазначити, що вона виступає засобом вирішення тактичних завдань розслідування, які здебільшого ситуаційні. У ній беруть участь різні за своїм процесуальним становищем особи: слідчий, спеціаліст, оперативний працівник та інші. Вони володіють і різною за обсягом інформацією. Слідчий володіє найповнішою інформацією, враховує ситуацію, що склалася і керує проведенням тактичної операції.

Безспірно підставами проведення обшуку при розслідуванні корупційних злочинів є наявність достатніх даних вважати, що предмети і документи, що можуть мати значення для розслідування, майно, яке було здобуте в результаті вчинення цього злочину знаходяться у певному місці. Ці дані були отримані: в ході допитів, очних ставок, огляду місця події або при здійсненні інших процесуальних дій, у процесі проведення оперативно-розшукових заходів. У зв'язку з цим вважаємо, що слідчому доцільно проводити тактичну операцію «Обшук» одночасно на всіх об'єктах: житлового приміщення, житлового будинку, котеджу, квартири, постійного чи тимчасового житлового помешкання підозрюваного; іншого володіння (дачної будівлі, гаража, яхти, офісу); службового приміщення; транспортного засобу тощо.

До проведення обшуку слідчий з урахуванням конкретної ситуації залучає криміналіста, оператора з відеозапису, оперативних працівників, спеціалістів, технічних помічників та інших співробітників поліції, які сприяють слідчому в проведенні обшуку. При обшуку повинні бути присутніми поняті, особи, які не зацікавлені в результаті справи. Понятими не можуть бути працівники органів дізнання та досудового слідства. Завдання понятих – засвідчити факт, зміст і результати дій, при проведенні яких вони були присутні. їхні зауваження підлягають внесенню до протоколу Захисник обвинуваченого (підозрюваного) має право бути присутнім при проведенні будь-яких слідчих дій, у яких бере участь його підзахисний. В ситуації, коли обшук проводиться за участю підозрюваного, то при його проведені може бути присутнім

[1] Корж В. П. Проблеми криміналістичного та процесуального забезпечення розслідування корупційних злочинів. Wloclawek. Poland. 2021. С. 279 – 295.

його захисник.

Слідчий при проведенні обшуку та його фіксації дотримується процесуальної процедури, використовує криміналістичні знання, наукові рекомендації та тактичні прийоми.

Допит підозрюваного. Допит підозрюваного – це слідча дія, що проводиться шляхом опитування особи, яка має статус підозрюваного, з метою одержання даних щодо обставин, які стали підставою для її затримання або застосування запобіжного заходу, а також для отримання іншої інформації, яка має доказове чи інше значення для справи.

Норми КПК не визначають процесуальний порядок допиту підозрюваного. Слідчі проводять допит підозрюваного, за його згодою і за участю захисника, за аналогією процесуальної процедури допиту підозрюваного викладеною у КПК 1960 року. На наш погляд, доцільно *унормувати* процесуальний порядок допиту підозрюваного, шляхом внесення доповнення до глави 20 КПК, у якій викласти у статті 224-1 КПК «Допит підозрюваного». Процес допиту як форма спілкування складається з передачі інформації. Вона може бути спонукальна, коли слідчий дає пораду, переконує підозрюваного дати свідчення про обставини, коли слідчий викладає факти, відомі йому відомості про злочинну діяльність підозрюваного та інші обставини, у тому числі пом'якшують його відповідальність. Відомо, що саме на поєднанні чи переважанні того чи іншого виду інформації засновані різні форми впливу слідчого на допитуваного: переконання, роз'яснення, навіювання. Поширеними методами на допитуваного, з урахуванням його потенційних розумових і моральних можливостей є переконання, і пояснення дещо інше положення створюється при застосуванні навіювання. На думку В. Є. Корухова, навіювання – це такий вплив на особистість, в результаті якого суб'єкт сприймає без раціонального осмислення. Слід зазначити, що використання при допиті підозрюваного (обвинуваченого) цього прийому багато в чому залежить від особливостей особистості, ситуації, що склалася, і психологічного контакту або психологічної боротьби між слідчим і допитуваним[1].

Вивчення матеріалів слідчої практики свідчить про те, що на

[1] Корж В. П. Теоретичні проблеми методики розслідування злочинів у сфері економічної діяльності, скоєних організованими злочинними утвореннями : монографія. Харків : ХНУВС, 2002. С. 306

вибір тактичних прийомів, тактичних комбінацій, які застосовуються при допиті підозрюваного який вчинив кримінальне правопорушення, впливають такі типові ситуації:

– затримання підозрюваного з поличним – предметом корупційного підкупу;

– предмет корупційного підкупу вилучено у присутності підозрюваного під час проведення обшуку за місцем його мешкання;

– предмет корупційного підкупу вилучено у присутності підозрюваного під час проведення обшуку у службовому приміщені;

– предмет корупційного підкупу вилучено у присутності підозрюваного під час огляду його автомобіля;

– предмет корупційного підкупу вилучено у присутності понятих під час обшуку у гаражі підозрюваного та інші. Слідчий невідкладно допитує підозрюваного в ситуації затримання з поличним – предметом корупційного підкупу або коли предмет корупційного підкупу був вилучений у присутності підозрюваного під час проведення обшуку за місцем його мешкання чи у службовому приміщені.

Вирішення тактичних завдань безпосередньо пов'язане з підготовкою до допиту, яка розпочинається з вивчення інформації про допитуваного (вік, освіта, посада, корупційні зв'язки, злочинний досвід тощо), формулювання питань, складання плану допиту, отримання консультативної допомоги психолога, криміналіста та інших фахівців. У криміналістичному аспекті вивчення особистості допитуваного передбачає отримання про неї такої інформації, яку можна використовувати при виборі тактичних прийомів з метою отримання об'єктивної інформації про подію злочину, обставини його вчинення тощо. Вважаємо, що слідчому необхідно при підготовці до допиту, в ході його проведення та фіксації результатів виконувати процесуальні підстави та криміналістичні рекомендації. Насамперед це використання при допиті відеозйомки. Одним із дійових засобів встановлення психологічного контакту з допитуваним є використання тактичного прийому роз'яснення. Так, слідчий повинен:

– роз'яснити процесуальні права підозрюваного;

– роз'яснити, що підозрюваний не несе кримінальної відповідальності за відмову давати показання або за давання

заздалегідь неправдивих показань;

– повідомити підозрюваному про те, що його підозрюють у вчиненні службового злочину із зазначенням статті Кримінального кодексу, її частини, пункту (про це зазначається у протоколі допиту);

– роз'яснити підозрюваному положення ст. 62 Конституції України щодо дії принципу презумпції невинуватості, вказати обставини, які можуть бути враховані на його користь як пом'якшувальні, а саме: щире розкаяння у вчиненому, сприяння розкриттю злочину, добровільне відшкодування завданих злочином матеріальних збитків.

Вивчення практики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності дозволяє зробити висновок про наявність наступних типових ситуацій допиту підозрюваного:

– ситуація безконфліктна, коли допитуваний про подію, обставини вчинення злочину дає показання, але в них є суперечності;

– ситуація безконфліктна, коли допитуваний про подію, обставини вчинення злочину дає правдиві показання

– ситуація конфліктна, коли допитуваний про подію, обставини вчинення злочину дає неправдиві показання;

– ситуація конфліктна, коли допитуваний відмовляється давати показання.

Слідчий в умовах безконфліктної ситуації допитує підозрюваного і застосовує криміналістичний метод з'ясування та відповідні тактичні прийоми. Метод з'ясування – це метод пошуку характеру поінформованості допитуваного й отримання інформації шляхом розпитування, який застосовується за умови відсутності конфліктної ситуації і протиборства поміж допитуваним і допитувачем. Слідчий окрім основних питань щодо події злочину задає допитуваному питання доповнюючи, уточнюючи, нагадуючи, контрольні та інші.

Науковий аналіз слідчої та судової практики свідчить про те, що 80 % підозрюваних, які вчинили кримінальні правопорушення , під час допиту дають неправдиві показання, відмовляються давати показання та відповідати на окремі запитання щодо надання корупційних послуг за корупційну винагороду. Слідчий під час допиту підозрюваного в умовах конфліктної ситуації та ситуації, що характеризуються наявністю суперечності і

протиборства, застосовує методи переконання та викриття, тактичні прийоми, спрямовані на нейтралізацію конфліктної ситуації. Він з метою усунення суперечностей в показаннях підозрюваного: роз'яснює йому наслідки вчинення кримінального правопорушення; активізує позитивні якості допитуваного, застосовуючи метод «морального стимулювання» та розкаяння.

У криміналістичній літературі з метою нейтралізації конфліктної ситуації більшість дослідників пропонують наступну систему тактичних прийомів, що мають за мету[1]:

– становлення психологічного контакту з допитуваним;

– спонукання допитуваного до дачі показань;

– уточнення показань й усунення в них суперечностей;

– актуалізація забутого в пам'яті допитуваного;

– викриття неправди;

– усунення перекручень при добросовісній помилці допитуваного.

Слідчий в умовах конфліктної ситуації допитує підозрюваного і застосовує криміналістичні методи, тактичні прийоми, тактичні комбінації, спрямовані на її нейтралізацію. До поширених тактичних прийомів відноситься переконання слідчим підозрюваного в доцільності дачі правдивих показань; пред'явлення доказів щодо одержання підозрюваним корупційної винагороди та інші, вірогідність яких не викликає сумнівів; роз'яснення допитуваному значення пред'явлених доказів. Застосування слідчим тактичних прийомів переконання та викриття спонукає допитуваного змінити обрану позицію щодо надання неправдивих показань та на підставі зібраних доказів давати правдиві показання. Як правильно зазначає В. М. Тертишник, коли доказів достатньо, то слідчому рекомендується один із варіантів – пред'являти докази послідовно відповідно до їх доказової сили або пред'являти спочатку найбільш

[1] Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ: Юридична академія МВС, 2006; Швець О. Л. Виявлення неправди під час провадження відтворення обстановки та обставин події (у формі слідчого експерименту). *Криміналістичний вісник*. 2009. № 1. С. 165-172.

важливий доказ[1].

У процесі допиту слідчий з метою викриття підозрюваного і одержання правдивих показань та достовірної інформації може пред'являти допитуваному речові докази, а саме предмет документи; протоколи інших слідчих дій; матеріали технічного документування. Слідчий, застосовуючи психологічні прийоми, пропонує допитуваному надавати правдиві показання. Водночас при допиті в ситуації, яка визначається достатністю доказів, так і в ситуації, коли доказів недостатньо, слідчому необхідно застосовувати тактичні прийоми. криміналістичні рекомендації, які позбавляють допитуваного можливості заперечити подію злочину або обставини вчинення злочину. Зокрема, створення у допитуваного перебільшеного уявлення про поінформованість слідчого; приховування від допитуваного поінформованості слідчого про певні обставини; створення ситуації, за якої допитуваний промовляється; маскування головної мети допиту; створення ситуації, коли пред'явлена і допитуваному речові докази, а саме предмети, речі, документи, впливають і він надає правдиві показання.

Вважаємо, суттєве значення для нейтралізації конфліктної ситуації є застосування психологічних прийомів та комбінацій Даний тактичний прийом допустимий, якщо він не суперечить кримінально-процесуальному закону та моральним нормам. Так, психологічна комбінація є одним із дієвих засобів психологічного впливу на підозрюваного, але у допитуваного залишається можливість вільного вибору лінії поведінки. В межах психологічної комбінації слідчий надає інформацію в оцінці якої підозрюваний помиляється та робить помилкові висновки і зважується на щиросердне зізнання та розкаяння.

На наш погляд, підвищує ефективність застосування слідчим психологічної комбінації. якщо він поряд із доказами використовує інформацію, одержану при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Так, слідчий оперує обставинами поінформованості, багатозначності, які спонукають допитуваного до неправильного висновку про джерело поінформованості слідчого, дезорієнтують його і забезпечують вплив на допитуваного. При

[1] Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України.. Київ : Правова Єдність, 2017. С. 332

цьому підозрюваний не повинен знати про джерело і метод одержання оперативної інформації.

Безспірно, те, що застосування даного тактичного прийому допиту підозрюваного має відповідати таким вимогам: «законності, етичності, пізнавальній ефективності, вибірковості впливу, відсутності психічного насильства (наявності можливості вільного вибору допитуваним лінії поведінки), спрямованості на встановлення об'єктивної істини»[1].

Варто зазначити, що межею між впливом і психічним насильством є свобода вибору підозрюваним варіантів відповідей на поставлені запитання. Слідчий має право ставити підозрюваному запитання та пред'являти інші докази, застосовує психологічний вплив, спонукає допитуваного зосередити свої думки на певних обставинах, викликає певні асоціативні зв'язки з подією злочину тощо. Вважаємо, що значний психологічний вплив на допитуваного можуть справляти пред'явлені слідчим речові докази –, документи, які підтверджують вчинення службового злочину, протоколи слідчих дій та інші докази.

Згідно із вимогами норм Кримінального процесуального кодексу під час допиту підозрюваного забороняється домагатися його показань шляхом психічного або фізичного насильства, погроз та інших незаконних заходів. Під насильством можна розуміти застосування засобів, які пригнічують вільне волевиявлення особистості, з метою зміни показань або їх отримання. «Насильство може виявлятися в застосуванні фізичної сили, незаконних арештах та затриманнях, у тривалих виснажливих безперервних допитах, особливо в нічний час, розрахованих на виснаження нервової системи та пригнічення вільного волевиявлення, використанні психотропних засобів або гіпнотичного впливу. До інших незаконних засобів одержання інформації відноситься обман, шантаж, обіцянка виконати будь які дії, вигідні допитуваному (так званий «торг») тощо.

Слідчий з метою нейтралізації конфліктної ситуації у межах тактичних комбінацій проводить додатковий чи повторний допит підозрюваного. Як свідчать результати нашого дослідження кожен другий слідчий в умовах конфліктної ситуації при повторному

[1] Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України.. Київ : Правова Єдність, 2017. С. 332

допиті обвинуваченого використовує відволікаючі та раптові питання; переконання дати правдиві свідчення у формі прямого та непрямого словесного впливу; елементи дезорієнтації, створення емоційної напруги та її розрядку. Використання зазначених тактичних прийомів можна відносити до ефективних при допиті за умов конфліктної ситуації.

Допит свідка. Мета допиту свідка полягає в отриманні найбільш повної та об'єктивної інформації про особу злочинця, обставини скоєння злочину, спосіб, обстановку скоєння злочину та інші обставини, що мають значення для розслідування. Норми Кримінального процесуального кодексу не визначають процесуальний порядок допита свідка. Слідчі проводять допит свідка за аналогією процесуальної процедури допиту свідка, що викладена у КПК 1960 р. На наш погляд, доцільно унормувати процесуальний порядок допиту свідка, шляхом внесення доповнення до глави 20 КПК, у якій викласти статтю 224-3 КПК «Допит свідка».

В якості свідків можуть бути допитані особи, які є носіями криміналістичної значущої інформації про подію корупційного злочину. Ми виділяємо такі групи осіб, які слідчий допитує в якості свідків :

– перша група – заявники, очевидці злочину;

– друга група – керівники; службові особи, які: 1)постійно або тимчасово виконують функції представників влади; 2) обіймають посади в органах державної влади; 3) посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських повноважень; 4) виконують функції представників місцевого самоврядування; 5) обіймають посаду в органах місцевого самоврядування, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій; 6) обіймають на державному чи комунальному підприємстві, в установі, організації посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, та інші;

– третя група – керівники, службові особи підприємств, організацій, установ, незалежно від фірм власності, які мали корупційні зв'язки або одержували корупційну послуги;

– четверта група – фахівці, які здійснюють професійну діяльність: аудитор, нотаріус, оцінювач, бухгалтер, економіст ;

– п'ята група – службові особи державних органів, які здійснюють контрольні функції, виявили сліди злочинної

діяльності під час проведення перевірки, ревізії, інвентаризації тощо.

З урахуванням конкретної ситуації як свідків можуть бути допитані й інші особи, які можуть дати інформацію про особу злочинця, про обставини, що обтяжують або пом'якшують його провину.

Вивчення практики розслідування кримінальних правопорушень свідчить про те, що при допиті більшість свідків дають правдиві показання. У зв'язку з цим тактичним завданням слідчого є зберегти безконфліктність.

Як зазначено у юридичній літературі за умов безконфліктної ситуації доцільно використовувати наступні тактичні прийоми:

– зафіксувати показання свідка у повному обсязі обізнаності допитуваного;

– деталізувати показання свідка щодо предмета допиту, зіставити їх з іншими встановленими слідством доказами;

– постановити допитуваному запитання конкретизуючи уточнюючи та нагадуючи про обставини, що мають значення для розслідування, та інші[1].

При розслідувані корупційних злочинів під час допиту свідка може виникнути конфліктна ситуація. Ця ситуація виникає коли:

– свідок дає завідомо неправдиві показання;

– свідок змінює показання;

– свідок відмовляється від раніше даних показань.

Тактичним завданням слідчого є подолання конфлікту з допитуваною особою, зміна конфліктного характеру допиту на безконфліктний; перехід до діалогу. Слідчий в умовах конфліктної ситуації, з метою її нейтралізації, під час допиту застосовує наступні тактичні прийоми:

– звернення до громадянської позиції допитуваного, до його позитивних особистих якостей;

– роз'яснення небезпечності такої поведінки свідка для суспільства;

– нагадування про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань, та інші.

Основне тактичне завдання слідчого в конфліктної ситуації

[1] Швець О. Л. Виявлення неправди під час провадження відтворення обстановки та обставин події (у формі слідчого експерименту). *Криміналістичний вісник*. 2009. № 1. С. 165-172.

полягає у переконані допитуваного переглянути свою негативну позицію та відмовитися від протистояння зі слідством. Знання слідчим інформації, отриманої оперативним шляхом, забезпечує вплив на допитуваного. При цьому підозрюваний не повинен знати про джерело і метод одержання оперативної інформації.

3.2. Негласні слідчі (розшукові) дії в ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

В умовах розбудови правової держави в Україні проводиться радикальне реформування матеріального і процесуального законодавства, ідеологізація і наповнення його гуманістичним змістом. Створення такої моделі правової держави вимагає імплементації міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини у законодавчій сфері України. Такі стандарти отримали свій розвиток і закріплення у міжнародній організації – Раді Європи, а головним інструментом формування таких стандартів стали вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950) (далі – Конвенція)[1] і практика ЄСПЛ. В рамках європейської інтеграції зближення національних правових систем України і держав Європейського Союзу обумовлює потребу в науковій розробці системи загальних доктринальних принципів застосування «спеціальних методів розслідування». Негласні заходи розслідування, у вигляді такої синтаксичної конструкції, визначає у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини – міжнародний судовий орган Ради Європи[2].

Законодавчий досвід європейських країн свідчить, що застосування спеціальних методів розслідування, саме собою не становить порушення права на справедливий судовий розгляд. У національній правовій системі України «спеціальні методи розслідування злочинів» відомі як «негласні слідчі (розшукові) дії»,

[1] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*.

[2] Pcholkin Valerii. Modern Doctrine of Operative and Search Activities in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2024.№ 4. P. 72-78.

які згідно з положеннями ст. 246 КПК, проводяться щодо підозрюваного чи іншої особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи встановити обставини, що мають значення для досудового розслідування. Основний задум введення в КПК України такого інституту як НСРД, був спрямований на гармонізацію негласної діяльності з досудовим розслідуванням. Водночас, слід наголосити, що згідно ч. 5 ст. 9 КПК проведення НСРД уповноваженими законом суб'єктами повинно відбуватися відповідно до практики ЄСПЛ та положень Конвенції.

Важливість розгляду питання про застосування НСРД в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності обумовлена тим, що переважна більшість фактів їх вчинення розкривається за допомогою негласних засобів отримання інформації. Тільки завдяки планомірній та узгодженій роботі слідчих та оперативних підрозділів вдається встановити осіб, які вчинили латентний злочин. Звичайно, перелік труднощів, що виникають під час розслідування латентних злочинів, значний. Більше того, певні труднощі супроводжують діяльність правоохоронних органів як при виявленні так і в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Поряд із цим, застосування «особливих методів розслідування» в інтересах кримінального судочинства є не лише складним для застосування, а й пов'язане з суттєвим обмеженням прав і свобод людини і громадянина, втручанням у приватне життя, порушенням недоторканості житла, таємниці листування, телефонних розмов, інших форм спілкування. Деякі з форм НСРД, такі як контроль за вчиненням злочину та виконання спеціального завдання по викриттю злочинної групи чи організації здійснюються в умовах, що межують з провокацією та підбурюванням до вчинення злочину»[1].

На думку О. Ю. Татарова, «однією із причин низьких показників розкриття зазначених злочинів є не проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях. Це, насамперед, свідчить про відсутність відповідної інформації та неналежний збір матеріалів для ініціювання та подальшого отримання дозволу суду на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

[1] Бабіков О. П. Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій: генеза та перспективи розвитку : монографія. Наук.-дослід. ін-т публічного права. Київ : Норма права, 2024. С. 10.

Невикористання слідчими можливостей отримання відомостей про злочин шляхом проведення певної НСРД призводить до того, що вказані злочини залишаються нерозкритими, а в інший спосіб, слідчим шляхом, їх розкриття практично неможливе»[1].

Дослідженням правової природи та практики застосування негласних слідчих (розшукових) дій займалися такі вченні, як: Н. О. Антонюк, О. М. Бандурка, О. П. Бабіков, О. А. Білічак, Р. І. Благута, С. М. Бортник, Н. О. Гольдберг, А. А. Гринь, С. В. Івашко, А. А. Коваль, В. В. Комашко, Я. Ю. Конюшенко, О. І. Коровайко, О. Є. Кравченко, Є. Д. Лук'янчиков, М. А. Макаров, О. І. Плюхович, М. А. Погорецький, М. С. Пузирьова, В. Д. Пчолкін, О. М. Сало, Д. Б. Сергєєва, С. В. Смаглюк, С. Р. Тагієв, О. Ю. Татаров, В. Г. Уваров, О. В. Федосова, І. В. Хоменко, М. С. Цуцкірідзе, К. О. Чаплинський, В. В. Шендрик, В. О. Шерудило, А. В. Шило та інші. Вітчизняними вченими зроблено значний внесок у розв'язання теоретичних та практичних проблем застосування НСРД у кримінальному процесі України, зокрема і під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. В науковій літературі висвітлені: поняття, сутність, правові засади та підстави проведення НСРД[2]; досліджено специфічні правовідносини, що виникають між її суб'єктами та іншими учасниками досудового розслідування[3]; удосконалено

---

[1] Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 70.

[2] Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* Київ, 2014. С. 138; Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Правові підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави:* тези VI Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20.11.2020 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ. С. 157-158.

[3] Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2015. 440 с.; Тагієв С. Р., Пузирьов М. С., Івашко С. В. Негласні слідчі (розшукові) дії в умовах війни: окремі теоретичні та практичні аспекти. (частина ІІ). *Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 2.* С. 454–459.

порядок використання результатів НСРД у кримінальному судочинстві[1]; розроблено пропозиції спрямовані на удосконалення організації і тактики їх застосування з урахуванням міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини[2].

Так, на монографічному рівні проблемні питання забезпечення прав та свобод громадян при проведенні НСРД дослідили Н. О. Гольдберг, С. М. Бортник, М. В. Стащак, С. Р. Тагієв, В. В. Шендрик. На основі аналізу нормативно-правових актів науковцями визначено напрями вдосконалення судового контролю та прокурорського нагляду за забезпеченням конституційних прав і свобод громадян при проведенні НСРД, а також надано пропозиції щодо вдосконалення законодавства та сформульовано зміни до ч. 1. ст. 248 КПК України стосовно обов'язкової участі слідчого у судовому засіданні з розгляду клопотання на проведення НСРД[3].

---

[1] Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України : автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 40 с.; Шило А. В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 23 с.; Смаглюк С. В. Процесуальний порядок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : дис. канд. ... юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2023. 279 с

[2] Білічак О. А. Значення практики ЄСПЛ для ухвалення процесуальних рішень при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне процесуальне право.* № 3 (32), 2020. С. 158–169; Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Врахування міжнародного досвіду дотримання прав і свобод людини при застосуванні спеціальних (негласних) методів розслідування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3 Ч. 3, С. 155-161.

[3] Гольдберг Н. О., Бортник С М., Стащак М. В., Тагієв С. Р., Шендрик В. В. Теорія і практика забезпечення конституційних прав та свобод громадян при проведенні негласних слідчих(розшукових) дій : монографія / за заг. наук. ред. С. Р. Тагієва та В. В. Шендрика. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. С. 100.

Конституційно-правові засади здійснення НСРД розкрито в дисертації А. А. Гринь «Конституційні гарантії прав людини при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій»[1]. Науковець вважає, що необхідною умовою правомірності здійснення НСРД є додержання засад верховенства права, поваги до прав людини та дотримання вимог належної правової процедури, що передбачена законодавством[1].

А. А. Коваль в докторській дисертації «Теоретико-правові та праксеологічні засади забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій» приділила увагу дослідженню сучасного стану дотримання прав людини при проведенні НСРД та напрямам удосконалення механізму їх забезпечення. Авторка стверджує, що «використання прихованих методів здобуття інформації про злочини і осіб, які їх учинили давно не вважається таким, що характеризує рівень демократії в країні. Навпаки, прозорість їх законодавчої регламентації та здійснення, наявність визначених законом механізмів контролю за проведенням робить їх ефективним інструментом правоохоронної діяльності»[2].

Науковцями висловлюється думка, що застосування негласних методів розслідування злочинів вимагає від оперативних працівників, слідчого, прокурора і судді чіткого знання норм чинного законодавства, його неухильного дотримання на практиці, глибокого розуміння сутності цієї діяльності, як форми захисту прав і свобод людини, забезпечення конституційних гарантій їх реалізації.

Водночас, аналіз наукових досліджень і матеріалів практики свідчить, що існуючі проблеми у роботі слідчих та оперативних працівників певною мірою обумовлені невирішеністю окремих організаційних та правових питань щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності, зокрема корупційної спрямованості. Вивчення стану роботи з розкриття та розслідування злочинів у сфері службової діяльності, вказує на недостатній рівень взаємодії

[1] Гринь А. А. Конституційні гарантії прав людини при здійсненні негласних слідчих дій. : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород. 2018. С. 100.

[2] Коваль А. А. Теоретико-правові та праксеологічні засади забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2020. С. 21.

слідчих та оперативних працівників правоохоронних органів України при підготовці та проведенні НСРД, а також на відсутність методичних рекомендацій щодо їх застосування в період досудового розслідування. Зазначені невирішені питання обумовлюють необхідність детально розглянути і розкрити специфіку застосування НСРД в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Слід наголосити на тому, що за часи незалежності України в державі розроблено правову основу застосування спеціальних (негласних) методів розслідування. Науковці зазначають, що «закріплений кримінальним процесуальним законодавством України в цій частині інструментарій має своїм підґрунтям законодавчий досвід цілої низки європейських країн, зокрема й держав-членів ЄС, а також сформовані неурядовими міжнародними організаціями керівні настанови»[1]. Правову основу застосування НСРД в процесі розслідування злочинів становлять Конституція України, Закони України «Про прокуратуру», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші нормативно-правові акти, КК та КПК[2].

Відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 246 КПК «негласні слідчі (розшукові)

---

[1] Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Імплементація міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини при застосуванні спеціальних методів розслідування в правову систему України. The 6th International scientific and practical conference *«European congress of scientific discovery»* (May 26-28, 2025). Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2025. P. 571.

[2] Конституція України : закон України від 28 червня 1996 року; Про судоустрій і статус суддів : закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII; Про державну таємницю : закон України від 21.01.1994 № 3855-XII; Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лютого 1992 р. №2135–XII; Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 КПК (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 КПК, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів». У главі 21 КПК України наведено перелік негласних слідчих (розшукових) дій, до якого віднесено: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).

Аналіз правового регулювання застосування НСРД свідчить, що в законодавстві України, при проведенні негласних заходів розкриття та розслідування злочинів, не допускається порушення прав і свобод людини. Тимчасове обмеження конституційних прав та свобод громадян при їх проведенні, вимагає дотримання особливого режиму, що передбачає: наявність підстав проведення, які передбачені законодавством; дотримання умов і процедури проведення; наявність механізму судового контролю, прокурорського нагляду, відомчого контролю за забезпеченням конституційних прав та свобод людини, а також законністю і обґрунтованістю проведення оперативно-розшукових заходів та

НСРД[1]. Закріплені у вітчизняних законодавчих актах принципи і правила, що забезпечують баланс, з одного боку – інтересів особистості, яка має право на недоторканність приватного життя, а з іншого боку – суспільства, зацікавленого в ефективній протидії злочинності, сприяє ефективності здійснення НСРД і гарантує забезпечення прав і свобод людини.

У той же час, у науковій літературі розглядаються типові поширені обставини, що можуть свідчити про порушення прав людини при проведенні НСРД, до яких автори відносять: відсутність у матеріалах кримінального провадження ухвал слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД; проведення НСРД без відповідних підстав; фальсифікація результатів або формальний підхід до опису ходу проведення НСРД; неповідомлення осіб, щодо яких вони проводилися; провокація правоохоронцями вчинення злочину шляхом використання недозволених прийомів та інші порушення законодавства[2].

Наявність таких негативних обставин у судово-слідчій практиці вимагає від наукової спільноти і практичних працівників правоохоронних органів врахування рішень ЄСПЛ щодо порушення ст. 8 Конвенції, а також підготовки дієвих рекомендацій щодо забезпечення прав і свобод людини при проведенні негласних методів розкриття та розслідування злочинів, зокрема, у сфері службової діяльності.

---

[1] Fedosova Olena. The current state and ways of optimizing the legal regulation of the activities of the National Police of Ukraine regarding the investigation of criminal offenses permitted by minors. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. № 2. P. 37.

[2] Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства.* № 3. 2016. С. 69–77; Щербина Л. Наслідки не розсекречування ухвал слідчого судді, на підставі яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові або контррозвідувальні заходи, для кримінального процесуального доказування. *Юридичний Вісник*. № 3. 2024. С. 294-304; Хоменко І. В. Оцінка вихідних даних під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки.* 2022. № 12. С. 50-56

Згідно положень законодавства, зазначені НСРД проводяться в процесі розслідування тяжких та особливо-тяжких злочинів, до яких слід віднести також протиправні діяння у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Водночас це: ч. 2 ст. 364 КК «Зловживання владою або службовим становищем»; ч. 2 ст.364-1 КК «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»; ч. 2, 3 ст. 365 КК «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу»; ч. 3 ст. 367 КК «Службова недбалість»; ч. 2, 3, 4 ст. 368 КК «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»; ч. 4 ст. 368-3 КК «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»; ч. 4 ст. 368-4 КК «Підкуп особи, яка надає публічні послуги»; ч. 1 ст. 368-5 КК «Незаконне збагачення»; ч. 2, 3, 4 ст. 369 КК «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі»; ч. 3 ст. 369-2 КК «Зловживання впливом»; ч. 2 ст. 370 «Провокація підкупу» КК. Аналіз законодавства свідчить, що переважна кількість злочинів у сфері службової діяльності є корупційними за своїм характером. Це пояснюється тим, що ці злочини переслідують ціль збагачення, а сфера службової діяльності є засобом досягнення цієї цілі. А так, як злочини у сфері службової діяльності є «розсіяними» по Особливій частині КК України, то передбачення відповідальності за корупційні діяння в одному складі злочину не вбачається можливим. Слушною є думка О. В. Пчеліної, що «злочини у сфері службової діяльності в переважній більшості переслідують корисні цілі – максимального збагачення за короткий проміжок часу і за будь-яку ціну. Найчастіше такою ціною стають інтереси служби. Вказане й характеризує такі злочини як корупційно спрямовані. Ця ознака обов'язково повинна бути врахованою під час розробки відповідної криміналістичної методики з метою надання працівникам правоохоронних органів на озброєння насправді цінних й дієвих рекомендацій зі своєчасного виявлення та ефективного розслідування злочинів у сфері службової діяльності»[1].

[1] Пчеліна О. В. Корупційна спрямованість як ознака окремих злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 5. Том 3. С. 70.

Організація і тактика застосування НСРД в ході досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності мають певну специфіку під час їх підготовки та проведення. Процесуальний порядок передбачає узгодження рішення щодо проведення НСРД з прокурором, який здійснює процесуальне керівництво. І. В. Хоменко справедливо зазначає, що «під час узгодження рішення про проведення НСРД прокурор, який здійснює процесуальне керівництво: перевіряє підстави, мету проведення НСРД; надає вказівки щодо проведення забезпечуючих процесуальних дій; надає доручення слідчому про проведення НСРД. Під час внесення клопотання прокурор, який здійснює процесуальне керівництво: клопоче про надання дозволу на проведення НСРД; обґрунтовує клопотання перед керівником органу прокуратури; надає вказівки слідчому, який здійснює досудове розслідування щодо збирання додаткових доказів для обґрунтування такого клопотання»[1].

На думку В. О. Шерудило «важливим моментом в організації підготовки НСРД у кримінальних провадженнях є судовий контроль в процесі отримання дозволу суду на їх проведення»[2]. Згідно із законодавством розгляд клопотань, який віднесений до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею апеляційного суду області, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. Що стосується правил розгляду клопотання про дозвіл на проведення НСРД, то слідчий суддя зобов'язаний розглянути таке клопотання протягом шести годин з моменту його отримання.

Я. Ю. Конюшенко звертає увагу на те, що «при цьому присутність особи, яка подала клопотання, зокрема слідчого, дізнавача або прокурора, під час розгляду клопотання є обов'язковою, адже саме на них покладається обов'язок довести

---

[1] Хоменко І. В. Контроль та нагляд за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Юридична наука*. № 1(103). 2020.Том 2. С. 117.

[2] Шерудило В. О. Судовий контроль під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 2. С. 312.

слідчому судді наявність достатніх підстав вважати, що: 1) вчинено кримінальне правопорушення відповідної тяжкості; 2) під час проведення НСРД можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (частини 1, 3 ст. 248 КПК). Із цього слід зробити висновок, що під час розгляду слідчим суддею клопотання слідчий, дізнавач або прокурор повинні мати при собі матеріали кримінального провадження, якими обґрунтовується клопотання, та на вимогу слідчого судді надати їх йому для ознайомлення»[1].

О. Ю. Татаров зауважує, що «одержавши подання, суддя вивчає матеріали кримінального провадження, надані йому ініціатором. У разі необхідності він вислуховує думку слідчого, прокурора, працівника підрозділу, який проводить оперативно-розшукову діяльність. Після цього суддя має винести вмотивовану постанову про задоволення подання або відмову в такому задоволенні, якщо до того немає підстав. У випадках, коли надається не вся справа, а лише її частина, або коли надаються лише окремі копії процесуальних документів, судам надано право повертати такі подання без розгляду. Необхідність вислуховування слідчого визначається самим суддею. Вона може бути викликана потребою одержання даних, з'ясування яких можливе лише під час спілкування із зазначеними особами. Під час розгляду подань, звертається увага на ті фактичні обставини, які свідчать про необхідність проведення зазначених дій або про відсутність такої необхідності»[2].

Слушною з цього приводу є думка науковців, які зазначають, що «предметом судового дослідження під час розгляду подань є

[1] Конюшенко Я. Ю. Загальні вимоги до проведення негласних слідчих (розшукових) дій: процесуальна характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2020. № 3 (90) С. 219.

[2] Татаров О. Ю Слідчий суддя як суб'єкт захисту прав людини: деякі проблеми правозастосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2015. № 2 (69). С. 14.

наявність тих підстав, з якими закон пов'язує можливість застосування цих заходів. При цьому необхідно досліджувати питання про те, чи можливо отримати відповідну інформацію в інший спосіб без проведення зазначених дій. Дослідженню підлягає й питання про належність номеру засобу зв'язку конкретній особі та її відношення до справи, а також термін, протягом якого мають проводитися арешт на кореспонденцію або зняття інформації з каналів зв'язку. Враховуючи, що зазначені дії мають проводитися з метою отримання даних про вчинення злочину, предметом судового дослідження має бути також питання про те, яке конкретно доказове значення матимуть зазначені дані у даному кримінальному провадженні»[1]. Отже, «ухвала судді, згідно з КПК України, повинна бути мотивованою. У такий спосіб суд дає оцінку дослідженому (з точки зору необхідності вирішення) питанню про проведення зазначених НСРД. При цьому суд не має права вирішувати питання про винуватість особи у вчиненні злочину, давати оцінку доказам з точки зору їх достовірності та достатності для кваліфікації діянь особи або вирішувати інші питання, які потребують вирішення під час судового розгляду справи»[2].

Р. І. Благута звертає увагу, що «строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД, пов'язаної з втручанням у приватне спілкування, визначений у ст. 249 КПК України. Він не може перевищувати два місяці. Отже, це строк обмежений строком досудового розслідування»[3]. Загальний строк, протягом якого в

---

[1] Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.; Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Правові підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави:* матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20.11.2020 р.), Харків : ХНУВС, 2020. С. 158.

[2] Полюхович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 231 с.; Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2015. С. 197.

[3] Благута Р. І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 150.

одному кримінальному провадженні може здійснюватись НСРД, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК.

При розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності гарантією забезпечення прав людини є норма, регламентована ч. 3 ст. 250 КПК. Вона передбачає негайне припинення проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на її проведення. Отримана внаслідок такої НСРД інформація повинна бути знищена в порядку, передбаченому ст. 255 КПК.

Водночас, О. В. Федосова звертає увагу на те, що «особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені в ході проведення НСРД, а також підозрюваний, його захисник, згідно зі ст. 253 КПК, мають бути письмово повідомлені про це прокурором або за його дорученням слідчим. Конкретний час повідомлення визначається із врахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинні бути здійснені протягом дванадцяти місяців після її припинення, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом»[1].

Відповідно до «Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», після отримання ухвали судді «уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого, прокурора, з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення НСРД, залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи Національної поліції України. До завдання долучається ухвала слідчого судді, а у випадках, передбачених ст. 250 КПК України,

---

[1] Федосова О. В. Щодо письмового інформування осіб, відносно яких проводилися оперативно-розшукові заходи, що тимчасово обмежували їх конституційні права. *Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України*: зб. наук. праць факультету з підготовки слідчих ХНУВС за 2013 рік. Харків : Ніка Нова, 2014. С. 478.

постанова слідчого, узгоджена з прокурором, чи постанова прокурора про дозвіл на проведення НСРД та зареєстрований з дотриманням режиму секретності в режимно-секретному органі магнітний, оптичний, електронний або інший матеріальний носій інформації, на якому фіксуватимуться відомості за результатами НСРД»[1].

На початковому етапі розслідування злочинів у сфері службової діяльності вважається доцільним проведення, перш за все, таких НСРД, які надають можливість встановити особу злочинця, виявити речові докази і свідків вчинення злочину, а також затримати злочинця «на гарячому». У відповідності до слідчої ситуації та версій «доцільно також проведення НСРД, спрямованих на встановлення та фіксацію фактичних даних, що свідчать про причетність інших осіб до вчинення злочину. Доцільність проведення конкретної НСРД пов'язана з вирішенням завдань, обумовлених слідчою ситуацією, що склалася на певному етапі розслідування, а також можливістю отримання значимої для кримінального провадження інформації»[2].

В ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності однією з найбільш розповсюджених НСРД є *зняття інформації з електронних комунікаційних мереж.* Згідно з ч. 1 ст. 263 КПК «зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг) є різновидом втручання у приватне спілкування, що проводиться без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій (телекомунікацій) для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження».

---

[1] Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

[2] Уваров В. Г. Інститут втручання у приватне життя шляхом аудіо-, відеоконтролю. *Право і Безпека.* 2012. № 5. С. 190-194.

Для проведення зняття інформації електронних комунікаційних мереж слідчий під час досудового розслідування має встановити ідентифікаційні ознаки, які дозволяють унікально ідентифікувати: абонента спостереження (споживача телекомунікаційних послуг); транспортну телекомунікаційну мережу, якій належить номер абонента спостереження; кінцеве обладнання – його ідентифікатор для розпізнання в телекомунікаційній мережі або адресу точки підключення кінцевого обладнання для публічних фіксованих дротових мереж телекомунікацій.

У наукових дослідженнях вітчизняних вчених висловлюється аргументована позиція відносно того, що зняття інформації з каналів зв'язку є однією з найбільш результативних НСРД в ході розслідування службових злочинів, оскільки дозволяє встановити та задокументувати факти причетності певних службових осіб до вчинення корупційних злочинів; елементи вимагання неправомірної вигоди; час та місце вчинення правопорушення; предмет злочину та розмір хабаря й інші обставини, що впливають на кваліфікацію злочину. Важливою особливістю зазначеної НСРД є її застосування поруч з іншими слідчими діями при проведенні тактичних операцій[1].

В ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності однією з найбільш інформативних НСРД є *аудіо-, відеоконтроль особи,* що згідно зі ст. 260 КПК «є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування».

Завданням проведення аудіо- та відеоконтролю особи є фіксація та обробка із використанням технічних засобів розмов цих осіб без їх відома або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з їх діяльністю або місцем перебування, виявлення слідів та ознак злочинів, негласного огляду предметів, матеріалів і документів, документування та фіксації знайдених слідів за допомогою технічних засобів.

[1] Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів економічної спрямованості. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*, 2019. Вип. 4 (88). С. 265.

Проведення аудіо-, відеоконтролю особи передбачає встановлення безпосереднього, електронного або комплексного звукового чи відеографічного контролю за підозрюваною особою і здійснення фіксації дій, подій, становища, з метою отримання відомостей про ознаки діяльності службової особи, її зв'язки з іншими особами, маршрути пересування, місця зберігання чи переховування предметів злочинного посягання та отримання іншої інформації, яка має значення для кримінального провадження і може бути використана слідчим, прокурором під час досудового розслідування.

Передувати проведенню аудіо-, відеоконтролю особи може здійснення окремих заходів під час іншої НСРД – *обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи*, в результаті таємного проникнення до яких можуть бути встановлені приховано технічні засоби аудіо- відеоконтролю особи (п. 5 ч. 1 ст. 267 КПК), про що обов'язково має бути зазначено у протоколі відповідної НСРД. Згідно з ч. 1 ст. 267 КПК «слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою: 1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів; 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину; 4) виявлення осіб, які розшукуються; 5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи».

Проведення цієї НСРД в ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності обумовлено необхідністю: виявлення предметів, які мають значення у кримінальному провадженні, забезпечення збереження доказів, які за наявною інформацією можуть бути знищені до їх вилучення процесуальним шляхом, зокрема, під час обшуку та інших слідчих (розшукових) дій.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК) є негласною слідчою (розшуковою) дією, пов'язаною із втручанням у приватне спілкування. Відповідно до ч. 1 ст. 264 КПК «пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також

отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування».

Важливість застосування цієї НСРД є своєчасною реакцією на особливості сучасної злочинності, адже комп'ютерні мережі, насамперед Інтернет, все більш активно використовуються зловмисниками для вчинення злочинів. Як слушно зазначає О. П. Бабіков «запровадження різноманітних платформ, що накопичують інформацію про юридичні факти, персональні дані, події, прийняті рішення, різноманітну приватну інформацію, відкриває перед державними органами нечувані раніше можливості по веденню негласного спостереження за людиною, перехоплення інформації, встановлення її зав'язків, маршрутів пересування, розпорядку дня, захоплень, політичних та релігійних поглядів, тощо. Накопичення такої інформації може відбуватися у масових масштабах, що суттєво перевищують і потреби і можливості спеціальних служб в обробці даних»[1].

У той же час «необхідно наголосити й на функціонуванні електронних відкритих баз даних та сервісів. Такі інформаційні ресурси як, Prozorro, DoZorro, Є-data, OpenBudget, Єдиний портал повідомлень викривачів, Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та інші портали відкритих даних, надають можливість громадськості брати участь у здійсненні контролю за діяльністю суб'єктів державної влади, аналізувати результати та впливати на ухвалення рішень»[2].

Підставами для проведення зняття інформації з електронних

[1] Бабіков О. П. Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій: генеза та перспективи розвитку : монографія.. Київ : Норма права, 2024. С. 11.

[2] Кулік К. Д. Відкритість і прозорість діяльності органів влади як невід'ємний елемент запобігання корупції в Україні під час дії воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2*025. Серія ПРАВО. Вип. 91: част. 4. С. 108.

інформаційних систем є відомості про те, що в електронній інформаційній системі або її частині міститься наявна інформація, яка має значення для досудового розслідування службових злочинів. Програмне проникнення до електронних інформаційних систем (їх частин) здійснюється шляхом застосування спеціальних програмних продуктів, що забезпечують копіювання інформації, яка обробляється за допомогою комп'ютерної техніки підозрюваного, обвинуваченого, на віддалений комп'ютер, що перебуває у користуванні уповноваженого органу, який проводить цю негласну слідчу (розшукову) дію. Інформація, яка міститься у приватному листуванні в соціальних мережах, може бути використана слідчим для доказування; висунення версій; планування розслідування та підготовки проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки в приватному листуванні може знаходитись інформація щодо планування вчинення злочину, час і місце його вчинення, підготовка необхідних для цього знарядь, а також інформація про осіб, які надавали консультативну допомогу, підбурювали до вчинення злочину.

Під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності досить інформаційним є застосування такої НСРД як *спостереження за особою, річчю або місцем.* Ця негласна дія, на думку науковців, наразі залишається одним із ефективних засобів інформаційно-пізнавальної діяльності поліцейських органів держав усього світу в боротьбі зі злочинністю[1].

Згідно зі ст. 269 КПК «для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитись візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження». Об'єктами спостереження під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності, можуть виступати: підозрювані, які отримали відповідний процесуальний статус; особи, які опосередковано причетні до отримання неправомірної

[1] Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Завдання та напрями застосування негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. № 1. 2025. С. 112.

вигоди, а також посередники та їх зв'язки.

Спостереження за службовою особою, річчю або місцем має свої особливості, які залежать від: досвіду злочинної діяльності конкретного об'єкта спостереження; володіння інформацією щодо форм та методів роботи оперативних підрозділів правоохоронних органів; особистих психологічних якостей особи.

Під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину у сфері службової діяльності за необхідності проводиться *аудіо-, відеоконтроль місця.* Відповідно до ст. 270 КПК дана НСРД «може здійснюватися і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження». Слід зазначити, що така НСРД може проводитись у випадку наявності інформації про підготовку, час і місце вчинення чергового епізоду злочину з метою проведення операції із затримання злочинців «на гарячому» при отриманні неправомірної вигоди службовою особою. На відміну від аналогічної НСРД із аудіоконтролю та відеоконтролю особи, ця негласна слідча (розшукова) дія може проводитись у місцях загального користування, тобто до яких, відповідно до положень ч. 2 та 3 ст. 267 КПК, можна увійти або в яких можна перебувати на правових підставах без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб. Такими місцями можуть бути ресторани, кафе, нічні клуби, інші розважальні заклади тощо.

В ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності вкрай важливим є виявлення радіоелектронних засобів та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, які територіально та часом активування знаходилися в зоні вчинення злочину, або встановлення осіб, яким належать зазначені засоби і пристрої. Така негласна слідча (розшукова) дія як *установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу*), передбачена ст. 268 КПК і полягає у «застосуванні технічних засобів для отримання від мережевої інфраструктури або мобільного кінцевого (термінального) обладнання відомостей про місцезнаходження мобільного кінцевого (термінального) обладнання (точки його підключення до мережі), а в мережі

фіксованого зв'язку – даних про фізичну адресу кінцевого пункту мережі, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження».

Проведення цієї дії дозволяє у ході досудового розслідування вирішити розшукове завдання щодо встановлення факту знаходження у певному місці та часі конкретної службової особи, якій належить та (або) у якої знаходиться в користуванні радіоелектронний засіб та інший радіовипромінювальний пристрій, активований у мережі оператора рухомого (мобільного) зв'язку.

Необхідність проведення радіорозвідки зумовлена тим, що вона «забезпечує отримання даних, які сприяють оперативному розшуку особи, підозрюваної у причетності до вчинення злочину, за рахунок встановлення місцезнаходження її персональної радіостанції стільникового радіозв'язку (тобто мобільного телефону). Це робиться шляхом встановлення місцезнаходження у визначений проміжок часу радіоелектронних засобів та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, а також осіб, які або використовували ці засоби в зазначений час, або яким вони належали»[1]. Слід зазначити, що зазначена НСРД надає можливість встановлення осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, співучасників, потерпілих, свідків тощо. Безпосереднє виконання установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу здійснюється із застосуванням спеціальних технічних засобів спеціалістами уповноважених оперативних підрозділів.

Важливо звернути увагу на те, що «особливою суспільною небезпекою відрізняються кримінальні правопорушення в службовій діяльності працівників правоохоронних органів. Вказані злочини порушують нормальну діяльність правоохоронних

[1] Піддубний В. В. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо подолання протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2018. Вип. № 1 (22). Том 4. С. 65

органів, чим водночас і підривають їх імідж»[1]. У зв'язку, з цим питання розмежування провокації злочину та правомірної діяльності органів правопорядку в законодавстві та судовій практиці України і країн світу при використанні імітаційної моделі кримінальної поведінки, як методу розслідування, становить певний інтерес. Тому вважаємо актуальним звернути увагу на основних порушеннях при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності, вчинених працівниками правоохоронних органів, та вказати на необхідність дотримання міжнародних стандартів при застосуванні спеціальних (негласних) методів розслідування та їх вплив на результативність діяльності правоохоронних органів у зазначеній сфері.

Тож, очевидною ознакою визначених злочинів є сфера, в якій вони вчиняються. В даному випадку має місце тісне переплетіння двох сфер – службової та правоохоронної діяльності. Перша сфера вказує на статус працівників правоохоронних органів. Вони є посадовими особами, наділеними певним обсягом повноважень, в рамках яких вони повинні діяти. Вихід же за ці межі, тобто перевищення наявних повноважень, чи нехтування ними, як-то службова недбалість, тягнуть за собою суспільно небезпечні наслідки, а значить і необхідність за ці наслідки понести відповідальність. Обсяг повноважень вказаних посадових осіб насамперед диктується сферою, в якій ці особи функціонують, – правоохоронною. Тобто основними завданнями правоохоронців є захист прав і свобод, а також законних інтересів громадянина та людини при здійсненні адміністративного та кримінального провадження, вжиття заходів для припинення та недопущення вчинення нових правопорушень тощо. Як наслідок, працівники правоохоронних органів самі стають на злочинний шлях, вчиняючи правопорушення у сфері службової діяльності. Разом із тим, «залежно від способів учинення злочини у сфері службової діяльності, вчинені працівниками правоохоронних органів, можуть ділитися на ті, що (а) вчиняються із застосуванням насильства (як приклад, умисне вбивство у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця; катування; побої і мордування тощо); (б) пов'язані з корупцією; (в) пов'язані з шахрайством;

[1] Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків : Вид-во ТОВ «В справі», 2017. С. 327.

(г) вчиняються через службову недбалість. Для кожного із наведених видів злочинів притаманні відмінні способи їх вчинення і слідова картина. А значить під час розслідування цих злочинів перед органами досудового розслідування будуть стояти різні тактичні завдання, для вирішення яких необхідно буде застосовувати відмінні алгоритми та програми слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, процесуальних, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів»[1].

Найчастіше правопорушення вчиняються правоохоронцями під час проведення *контролю за вчиненням злочину*, що передбачений ст. 271 КПК. Вітчизняне законодавство і судово-слідча практика зазначає, що контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. В ході розслідування кримінальних правопорушень, зокрема, і в сфері службової діяльності, правоохоронні органи, згідно чинного законодавства, мають право проводити контрольовану поставку, контрольовану та оперативну закупку, спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину щодо товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь[2]. Вказані форми контролю за вчиненням злочину перелічені у п. п. 1, 2, 3, 4 ч. 1 ст. 271 КПК.

Слід зазначити, що відповідно до ч. 3 ст. 271 КПК «під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні».

---

[1] Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків. Вид-во ТОВ «В справі». 2017. С. 155-157.

[2] Комашко В. В. Правові та організаційні основи контролю за вчиненням злочину : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 Одеса, 2016. 226 с

При цьому під час здійснення контролю за вчиненням злочину, зокрема отримання неправомірної вигоди, повинні бути відсутні будь-які дії, які вказують на провокування особи на вчинення злочину, оскільки існує ризик трактування дій слідчого або оперативних працівників як провокації злочину. Окрім того, під час проведення контролю за вчиненням такого правопорушення може виникнути необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи. Таке обмеження повинне здійснюватися на підставі рішення слідчого судді. Проте працівники правоохоронного органу не завжди можуть спрогнозувати всі можливі обмеження конституційних прав особи, в яких може виникнути потреба під час проведення цього негласного заходу. А, отже, не завжди вдається отримати напередодні необхідні рішення слідчого судді, що призводить до неможливості завершення контролю за вчиненням злочину через вірогідність визнання його протиправним. Вказане викликає значні труднощі в документуванні службових злочинів.

В сучасних умовах важливо дотримуватись міжнародних стандартів при використанні методів негласного розслідування, оскільки згідно ч. 5 ст. 9 КПК проведення НСРД уповноваженими законом суб'єктами повинно відбуватися відповідно до практики ЄСПЛ та положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.). Слід наголосити, що ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу на «потребу встановлення в національному законодавстві чіткої та передбачуваної процедури надання дозволу на проведення таємних операцій та забезпечення належного нагляду і контролю за проведенням НСРД як з боку судді, так і з боку прокурора, за умови наявності належних процедур і гарантій за їх проведенням»[1]. З цього приводу слід зазначити, що закріплений кримінальним процесуальним законодавством України в цій частині інструментарій має своїм підґрунтям законодавчий досвід цілої низки європейських країн, зокрема, й держав-членів ЄС.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК «Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій» національним законодавством передбачено, що «виключно прокурор має право

[1] Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Врахування міжнародного досвіду дотримання прав і свобод людини при застосуванні спеціальних (негласних) методів розслідування *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. Ч. 3. С. 157

прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину». Водночас, «прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених ст. 251 Кодексу, зобов'язаний: 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час даних негласних слідчих (розшукових) дій провокування особи на вчинення злочину; 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів» (ч. 7 ст. 271 КПК). «Якщо при проведенні контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді» (ч. 8 ст. 271 КПК).

Досвід боротьби з латентними злочинами свідчить, що проведення передбачених форм контролю в діяльності правоохоронних органів України успішно сприяє протидії різним формам кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Вказані негласні заходи проводяться тільки спеціально уповноваженими на те державними органами та підрозділами, які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, зокрема: Національної поліції України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, НАБУ, ДБР, БЕБ та ін.

До форм контролю за вчиненням злочину законодавець відносить контрольовану та оперативну закупку. Так, п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що оперативним підрозділам надається право «проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями ст. 271 КПК у порядку, визначеному нормативно-правовими актами МВС України, Бюро економічної безпеки України, Служби безпеки України, погодженими з Офісом Генерального прокурора та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України»[1].

[1]Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лютого 1992 р. №2135–XII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*.

Сутність оперативної закупки полягає в «імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила» (п. 1.12.3. Інструкції). Водночас, контрольована закупка передбачає операцію з «придбання товару, який перебуває у вільному обігу» (п. 1.12.2. Інструкції)[1]. Контрольована закупка може бути гласною або негласною, але обов'язково здійснюється за участю понятих.

В рішеннях ЄСПЛ акцентується увага на дотриманні вимог ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та норм національного законодавства при вирішенні питань розмежування провокації злочину та правомірної діяльності органів правопорядку в ході використання імітаційної моделі кримінальної поведінки агентів і оперативних співробітників. ЄСПЛ у своїх рішеннях звертає увагу на «причини, що лежать в основі таємної операції, зокрема, чи були об'єктивні підозри, що заявник (підозрювана особа) був залучений до злочинної діяльності або був схильний до вчинення кримінального правопорушення, поки до нього не звернулася поліція, і поведінку органів влади, що це здійснили, зокрема, чи чинили органи влади такий вплив на заявника, щоб підбурити до скоєння правопорушення»[2].

В ході вивчення матеріалів справ та проведення аналізу

[1] Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5

[2] Вищий антикорупційний суд. Огляд практики Європейського суду з прав людини з питань використання спеціальних методів розслідування злочинів [проведення негласних слідчих (розшукових) дій] та особливостей відкриття матеріалів, які стали підставою для їхнього проведення (рішення, ухвалені ЄСПЛ та внесені до бази даних HUDOC, за період з 1997 по 2021 роки). Київ. 2022.

європейського законодавства, яким регламентується порядок проведення спеціальних операцій, ЄСПЛ дійшов низки висновків. Так, «національним законодавством повинна бути передбачена дозвільна процедура їх організації, тобто визначено, який суб'єкт надає дозвіл на здійснення і хто забезпечує контроль за діяльністю органу, який проводить таку спеціальну операцію. Необхідно, щоб суб'єкти надання дозволу і виконавці операцій не перебували у відносинах безпосереднього підпорядкування. На початку розслідування поведінка державного органу повинна бути пасивною, і за діями особи, стосовно якої в перспективі проводитиметься спецоперація, має бути встановлено спостереження, з метою перевірки її намірів та ін. У будь-якому разі дії правоохоронного органу не мають містити ознак провокації, тобто спонукання до вчинення злочину, полегшення його здійснення, створення відповідних умов тощо»[1].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 271 КПК, до іншої форми контролю за вчиненням злочину відноситься *спеціальний слідчий експеримент*. Як форма контролю за вчиненням злочину він «полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину» (п. 1.12.4 Інструкції)[2].

Практика розслідування службових злочинів, зокрема, отримання неправомірної вигоди, свідчить, що найбільш ефективним тактичним прийомом є затримання злочинця «на гарячому», в ході проведення спеціального слідчого експерименту. З метою проведення негласної фіксації доказової інформації під час

[1] Білічак О. А. Значення практики ЄСПЛ для ухвалення процесуальних рішень при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне процесуальне право.* № 3 (32) 2020. С. 165-166

[2] Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ ГПУ, МВС, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів, Міністерства юстиції від 16 листопада 2012 року. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

спеціального слідчого експерименту організовується підготовка і здійснення найбільш доцільних у певній ситуації НСРД: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК); аудіо-, відео-контроль місця (ст. 270 КПК); обстеження публічно недоступного місця (за наявності необхідності встановлення технічних засобів зняття інформації) (ст. 267 КПК) тощо. Відповідно до ч. 1 ст. 273 КПК «за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів»[1].

Засобами, що використовуються під час проведення НСРД є: реальні матеріальні об'єкти, що мають індивідуальні ідентифікаційні ознаки (наприклад, серія та номер грошової купюри певного номіналу) або спеціально помічені (тобто на них нанесені певні позначки у зв'язку із проведенням НСРД); несправжні (імітаційні) засоби – речі і документи, які спеціально виготовлені для проведення НСРД, що повністю або частково мають ознаки матеріальних об'єктів, які ними заміщуються. Факт виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів або помітки матеріальних об'єктів для проведення конкретних НСРД оформлюється відповідним протоколом, який складається із дотриманням вимог ст. ст. 104, 106, 252 КПК. Факт передавання службовій особі імітаційних речей, документів тощо або помічених матеріальних об'єктів для використання їх під час проведення конкретної НСРД оформлюється в окремому протоколі або в протоколі цієї НСРД.

Водночас, важливо зазначити, що законодавством заборонено проведення експериментів, які: принижують гідність людини; загрожують життю або здоров'ю учасників експерименту або інших осіб; загрожують майну або можуть призвести до значних матеріальних збитків. Прикладом порушення застосування НСРД – спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) є розглянута ЄСПЛ справа «Берлізев проти України». Справа головним чином стосується скарг заявника за ст. 8 Конвенції на

[1] Сало О. М. Реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2018. 241 с.

проведення працівниками поліції незаконної відеозйомки в процесі стеження за ним, а також за п. 1 ст. 6 Конвенції на визнання його винним в одержанні неправомірної вигоди на підставі незаконно отриманих доказів. У цій справі ЄСПЛ встановив, що окрім повідомлення про саме стеження, особи та їх адвокати повинні, в принципі, мати можливість отримати доступ до документів, які містять достатню інформацію щодо фактичних та юридичних підстав для авторизації стеження, щоб мати можливість ефективно реалізувати своє право на оскарження[1].

Схоже рішення 13 лютого 2025 року ЄСПЛ виніс у справі «Денисюк та інші проти України»[2] стосовно таємного перехоплення комунікацій підозрюваних у контексті здійснення НСРД. Посилаючись на ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), заявники оскаржили неналежність гарантій національного закону при здійсненні заходів таємного стеження, зокрема, в контексті доступу до судових рішень та засобів правового захисту, а також відсутність механізму дій у випадку перехоплення конфіденційних комунікацій юриста та його клієнтів. Сама по собі відмова надати інформацію та документи, які стали підставою для проведення негласних заходів, уже становить порушення прав особи, гарантованих ст. 8 Конвенції. З огляду на те, що такі відмови ґрунтуються на положеннях чинного законодавства (ст. ст. 253, 255 КПК), ці порушення в Україні носять системний характер.

У своїх рішеннях ЄСПЛ звертає увагу на те, чи «агентів, які діють від імені держави, можна вважати такими, 1) що «долучились» до злочинної діяльності, (2) чи вони її радше спричинили. У першій ситуації згадана дія залишається в межах роботи під прикриттям, а не як дії агента-провокатора, які можуть порушити п. 1 ст. 6 Конвенції. Водночас Суд вважає, що якщо

[1] Рішення ЄСПЛ у справі «Берлізев проти України» № 43571/12, від 8 липня 2021 року; Антонюк Н. О. Висновки ВС щодо відкриття матеріалів НС(Р)Д у порядку ст. 290 КПК. *Закон і бізнес.* 2020

[2] Рішення ЄСПЛ у справі «Денисюк та інші проти України». Огляд рішень Європейського суду з прав людини (лютий 2025 року) / відп. за вип.: Д. О. Мудрак, А. А. Петренко, Т. В. Простибоженко, О. Ю. Тарасенко, Т. Р. Цибульська, Д. О. Штода, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2025. 65 с

ініціатива у справі була взята на себе приватною особою, то факти впливу поліції на перебіг подій, зокрема, передання технічного обладнання приватній особі для запису розмов і підтримання пропозиції фінансового заохочення заявника, мають бути розцінені саме як «приєднання» до злочинної діяльності, а не як її ініціювання. Наведене стосується і того, коли особа скаржилася до поліції, що службова особа вимагала від неї неправомірну вигоду для позитивного розгляду справи, і суб'єкт санкціонування таємної операції дав дозвіл на її проведення задля того, щоб перевірити обґрунтованість такого факту, тільки після отримання відповідної скарги»[1].

В свою чергу, імітування обстановки злочину може проводитися як з метою виявлення конкретних осіб, які обґрунтовано підозрюються у злочинній діяльності, так і для виявлення намірів невідомих осіб, які вчиняють серійні, резонансні злочини, шляхом використання різних спеціальних імітаційних засобів. Здійснюючи дану форму контролю за вчиненням злочину слідчі та оперативні працівники повинні обов'язково дотримуватися наступних вимог: не підбурювати та не провокувати особу до протиправних дій; не ставити особу в умови, що утрудняють задоволення її потреб законним способом; не принижувати честь і гідність осіб, які беруть участь в імітації обстановки злочину та оточуючих; не створювати небезпеку для здоров'я людей.

Важливим питанням при проведенні контролю за вчиненням злочину є недопущення провокації з боку органів досудового розслідування. В рішеннях ЄСПЛ зазначається, «якщо до участі у такій спецоперації залучався їх агентурний апарат, на початкових етапах її проведення поведінка органу досудового розслідування має бути винятково пасивною та обмежуватись лише спостереженням. У будь-якому разі доказування у кримінальному провадженні, у межах якого відбувалося проведення відповідної спецоперації, не повинно ґрунтуватися лише на її матеріалах, а тягар доказування покладається на сторону обвинувачення»[2].

---

[1] Рішення ЄСПЛ у справі «Мілінене проти Литви» (Miliniené v. Lithuania), заява № 74355/01, від 24 червня 2008 року

[2] Білічак О. А. Значення практики ЄСПЛ для ухвалення процесуальних рішень при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне процесуальне право*. № 3 (32) 2020. С. 167.

Тому, ЄСПЛ надає рекомендації національним судам у межах процедури, яка має використовуватися під час розгляду заяви про провокування, провести ретельне дослідження того: чи підбурювали агенти під прикриттям до скоєння злочину обвинуваченого; причини проведення операції; ступінь причетності поліції до вчинення правопорушення та характер будь-якого підбурювання чи тиску, якого зазнала особа. Крім того, особі-заявнику має бути надана можливість викласти свою позицію щодо кожного з цих пунктів[1]. У таких ситуаціях сторона обвинувачення має довести, що підбурювання не було. Якщо виявлять, що підбурювання було, суди повинні зробити висновки відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Підсумовуючи викладене слід підтримати думку науковців, що «попри існування суттєвих ризиків під час використання негласних методів одержання інформації, їх ефективність як доказів у кримінальному судочинстві визнана міжнародними організаціями. Застосуванню «особливих методів розслідування» тяжких та особливо тяжких злочинів надано оцінку в Рекомендації № Rec (2005) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам, щодо вжиття законодавчих заходів, спрямованих на «винятковість» їх застосування»[2]. Розглянуті вимоги ЄСПЛ щодо забезпечення прав і свобод людини при застосуванні негласних слідчих (розшукових) дій є актуальними і потребують подальшого впровадження міжнародних стандартів в національне законодавство та практичну діяльність правоохоронних органів з метою їх удосконалення та підвищення ефективності розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

---

[1] Вищий антикорупційний суд. Огляд практики Європейського суду з прав людини з питань використання спеціальних методів розслідування злочинів [проведення негласних слідчих (розшукових) дій] та особливостей відкриття матеріалів, які стали підставою для їхнього проведення. (рішення, ухвалені ЄСПЛ та внесені до бази даних HUDOC, за період з 1997 по 2021 роки). Київ. 2022.

[2] Бабіков О. П. Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій: генеза та перспективи розвитку: монографія. Київ : Норма права, 2024. С. 10.

3.3. Тактичні операції в ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

Оптимізація й підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності значною мірою залежить від того, наскільки глибоко розроблені теоретичні засади формування тактичних операцій і забезпечена практика проведення таких операцій відповідними методичними розробками. Застосування тактичних операцій продиктовано потребами практичної діяльності і обумовлено певними чинниками-детермінантами, в першу чергу тактичними завданнями, слідчими ситуаціями, етапами розслідування, а також видом злочину. У цьому сенсі необхідно погодитись з поглядом окремих учених, що за своєю природою розслідування злочинів шляхом проведення тактичних операцій є різновидом пізнавальної діяльності[11].

В сучасних умовах процес розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, характеризується підвищеною складністю, обумовленою латентністю, великим обсягом роботи у кримінальному провадженні, кваліфікованою протидією розслідуванню тощо. У сфері службової діяльності спостерігається тенденція зрощування корумпованих посадових осіб з організованими злочинними групами і злочинними організаціями, зростає їх тіньова участь в економічних процесах. На думку науковців «найбільш небезпечні злочинні організації стають майже недосяжними для притягнення до кримінальної відповідальності внаслідок щільних корумпованих зв'язків з представниками органів влади та управління. Розширюються корумповані зв'язки ділків злочинного бізнесу з посадовими особами державних служб»[2]. Тому, вирішення завдань досудового

[1] Шевчук В. М. Криміналістика : традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. / упоряд.: Н.А. Чмутова. Харків : Право, 2020. С. 365.

[2] Пчолкін В. Д. Шляхи вдосконалення протидії злочинам економічної спрямованості. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє* (1994–2019 рр.). Харків, 2019. С. 390.

розслідування службових злочинів «нерідко вимагає проведення узгодженого комплексу не лише слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а й інших оперативних та організаційно-тактичних заходів для досягнення певної мети. Розробка тактики проведення цих дій передбачає необхідність розгляду їхнього взаємозв'язку, визначення найбільш доцільних їх комплексів у межах діючого кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства»[1].

Водночас, у сучасній юридичній літературі теоретичні пошуки криміналістичної тактики щодо особливостей розслідування злочинів у сфері службової діяльності пов'язані з розкриттям внутрішнього змісту окремих слідчих (розшукових) дій, дослідженням тактичних прийомів їх проведення, визначенням їх оптимальності. Про це свідчить проведений в монографії Я. Ю. Конюшенко аналіз наукових досліджень присвячених розгляду особливостей доказування у кримінальних провадження щодо злочинів у сфері службової діяльності корупційної спрямованості. При цьому автором зазначається, що «сьогодні завдяки низки наукових досліджень сформована наукова база щодо подальшого розв'язання як теоретичних, так і практичних проблем нормативного регулювання інституту слідчих (розшукових) дій, в тому числі негласних слідчих (розшукових) дій»[2].

Зокрема, організаційно-тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні службових злочинів розглянуто в роботі Д. О. Шумейка «Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»[3]. В роботі

---

[1] Пчолкін В. Д., Куць Я. О. Тактичні операції при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження*: матер. круглого столу (м. Харків, 17 червня 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 239.

[2] Конюшенко Я. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : монографія. Харків : Факт, 2020. С. 26-29.

[3] Шумейко Д. О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 240 с.

заслуговують на увагу сформульовані автором наукові рекомендації щодо проведення контролю за вчиненням злочину під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у формі тактичної операції. Крім того, дослідником наголошено на необхідності упровадження у кримінальне процесуальне законодавство можливості проведення обшуку особи, яка перебуває у публічно доступному місці та відносно якої здійснено контроль за вчиненням злочину, за постановою слідчого чи прокурора. Також, удосконалено процедуру проведення спеціального слідчого експерименту під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди у формі контролю за вчиненням злочину в три етапи (підготовчого, робочого та заключного) слідчим (з числа слідчих членів слідчою групи).

В дисертації О. В. Баганця «Доказування стороною обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні» обґрунтовано низку концептуальних і важливих для теорії і практики понять, положень, висновків та рекомендацій[1]. Досліджено особливості проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій як засобів отримання доказів стороною обвинувачення під час досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Надано авторське бачення стосовно поняття слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а також удосконалено аргументацію щодо підстав їх проведення у кримінальних провадженнях даної категорії злочинів. Крім того, приділено увагу теоретичним положенням щодо процедури отримання дозволу на проведення НСРД стосовно народних депутатів.

У дисертаційному дослідженні А. В. Шевчишена «Проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні

[1] Баганець О. В. Доказування стороною обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 269 с.

корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» удосконалено наукові погляди на слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії в контексті уявлень про зміст, завдання та засоби розшукової діяльності у кримінальному провадженні[1]. Автор акцентує увагу на розгляді пошуково-пізнавальних можливостей різновидів типових слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, що проводяться у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності. Особлива увага приділена автором тактичним прийомам проведення слідчих дій, спрямованим на отримання доказів і вирішення розшукових завдань.

В той же час, науковці зауважують, що важливою є не лише розробка класифікації тактичних прийомів проведення слідчих дій, а й побудова типових систем тактичних операцій, спрямованих на виконанням завдань кримінального провадження, що виникають на різних етапах розслідування при певних слідчих ситуаціях. Так, В. О. Коновалова стверджує, що «поряд із традиційними слід оновлювати арсенал наукових та практичних рекомендацій. До таких рекомендацій можна віднести проведення тактичних операцій, які забезпечують значну кількість завдань, які вирішуються у процесі розслідування. Останні розглядаються як комплекси організаційних, слідчих, оперативно-розшукових дій, спрямованих на вирішення поставленого завдання»[2]. Отже, сьогодні серед теоретичних проблем криміналістичної тактики викликає інтерес концепція тактичних операцій як своєрідної форми розслідування, що об'єднує організаційні, слідчі та оперативно-розшукові дії для швидкого й ефективного вирішення слідчих завдань. Поява в криміналістиці категорії «тактична операція» викликана насамперед потребами практики щодо необхідності комплексного провадження слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, ревізійних та інших заходів з

[1] Шевчишен А. В. Проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 624 с.

[2] Коновалова В. О. Вибрані твори. Харків : Апостіль, 2012. С. 385.

метою вирішення таких завдань, розв'язання яких іншими, окремими засобами, просто неможливе. При цьому йдеться про поєднання в одній категорії як організаційних, так і тактичних підходів до здійснення досудового розслідування. Саме ці чинники стимулювали науковців до розроблення концепції тактичних операцій і запровадження її положень у практику розслідування злочинів[1]. У зв'язку з цим важливим стає визначення особливостей тактичних операцій в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Дослідженню питань проведення тактичних операцій при розслідуванні злочинів приділялася певна увага фахівцями з криміналістики, кримінального процесу та теорії оперативно-розшукової діяльності. Серед науковців, які досліджували ці питання були О. В. Баганець, О. Ф. Вакуленко, А. Ф. Волобуєв, М. Л. Грібов, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, Я. Ю. Конюшенко, Я. Ю. Куць, Я. Є. Мишков, І. М. Осика, О. В. Приходько, О. В. Пчеліна, В. Д. Пчолкін, Д. Б. Сергєєва, Р. Л. Степанюк, О. М. Толочко, О. В. Федосова, С. С. Чернявський, А. В. Шевчишен, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, Д. О. Шумейко та інші.

Сьогодні вітчизняними науковцями здійснені вагомі кроки у напрямі формування сучасної концепції тактичних операцій. У той же час проведений аналіз наукових підходів свідчить, що у сучасній криміналістичній тактиці використовуються поняття «тактична комбінація» і «тактична операція», визначення яких має дискусійний характер. Більшість вітчизняних вчених-криміналістів вважають, що визначення поняття тактичної комбінації викликає заперечення, оскільки в етимологічному розумінні термін «комбінація» тотожний терміну «система прийомів» для досягнення чого-небудь. Тактична комбінація можлива лише у межах однієї слідчої (розшукової) дії і не припускає поєднання з тактичними прийомами іншої процесуальної дії. Тому тактичну комбінацію необхідно розглядати як синонім системи тактичних прийомів. Водночас, у криміналістичній літературі зазначається, що «тактична комбінація – це певне поєднання тактичних прийомів чи слідчих (розшукових) дій та інших заходів,

[1] Коновалова В. О. Нові тенденції розвитку криміналістики. *Криміналістика та судова експертологія: наука, навчання, практика*: матер. 14 Міжн. конгресу (м. Одеса, 13-15 верес. 2018 р.): у 2 т. Т. 1. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 55-65.

що має на меті вирішити конкретне завдання розслідування, та зумовлене цією метою і слідчою ситуацією. У криміналістичній теорії історія виникнення тактичних комбінацій пов'язана з концепцією правомірності «слідчих хитрощів» і «психологічних [1] пасток», що розглядаються як різновиди тактичних комбінацій. <…> Тактична операція у досудовому розслідуванні передбачає поєднання (систему) однойменних і різнойменних гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, організаційно-тактичних та інших заходів, спрямованих на виконання окремого тактичного завдання досудового розслідування у даній слідчій ситуації»[1].

Серед науковців, які досліджували тактичні операції на монографічному рівні слід виділити наукові праці В. М. Шевчука[2], де автор зазначає, що «тактичні операції у своєму розвитку пройшли складний еволюційний шлях – від окремих посилань до формування відповідної наукової концепції, яка поступово трансформується в самостійну криміналістичну теорію (учення), що істотно збагачує науковий потенціал криміналістики й практики розслідування та судового провадження»[3]. В ході дослідження тенденцій та перспектив розвитку криміналістичної теорії тактичних операцій, науковець відмічає роль А. В. Дулова, якого «вважає по праву «батьком» цієї концепції, основним її фундатором і розробником». В. М. Шевчук зазначає, що саме А. В. Дулов одним із перших «звернув увагу на те, що тактика неповністю відповідає потребам слідчої діяльності, оскільки вона в основному обмежується розробленням тактичних рекомендацій стосовно проведення окремих слідчих дій, у той час як слідчому досить часто доводиться вирішувати завдання, де необхідно застосовувати відповідні комплекси слідчих, оперативно-

[1] Криміналістика : підруч. /В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. перероб.та допов. Київ : Ін Юре, 2016. С. 231-232.

[2] Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці : теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.

[3] Шевчук В. М. Тенденції та перспективи розвитку криміналістичної теорії тактичних операцій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* Харків : Право, 2013. Вип. 13. С. 44.

розшукових, ревізійних та інших дій. З огляду на це виникає нагальна потреба у розробленні цих комплексів, які А. В. Дулов запропонував називати «тактичні операції»[1].

Водночас, В. М. Шевчук вважає, що «сьогодні дискусійним залишається переважна більшість питань, які є визначальними у формуванні криміналістичної теорії тактичних операцій, зокрема, щодо сутності цих організаційно-тактичних засобів, їх функцій, принципів формування та реалізації, класифікації, побудови структури, визначення місця в системі криміналістики та процесі розслідування злочинів, виокремлення чинників-детермінантів, що зумовлюють розроблення типових тактичних операцій, а також здійснення їх організації й планування при розслідуванні злочинів. На ці й багато інших проблемних питань необхідно надати обґрунтовані відповіді, спираючись на ґрунтовні методологічні засади з урахуванням сучасних наукових концепцій у криміналістичній науці»[2].

На думку науковців, такий інноваційний підхід застосування тактичних операцій в методиці розслідування злочинів пов'язаний з феноменом її розвитку в умовах застосування чинного кримінального процесуального законодавства. Введення в обіг нових категорій, які сприяють її розвитку, передбачає накопичення наукових уявлень про найбільш оптимальні шляхи розслідування злочинів. Акцентуючи увагу на інноваціях в методиці розслідування злочинів, В. О. Коновалова зазначає, що «наповнення методики розслідування науковим потенціалом відбувається не тільки за рахунок такої категорії, як «криміналістична характеристика», але і за рахунок запровадження нової, розроблюваної категорії «тактична операція», яка в синтезі з іншими положеннями методики розслідування наповнює останню новим науковим і практичним змістом. Дослідження категорії «тактична операція», її використання стосовно ситуацій розслідування створюють основу для практичних рекомендацій, що мають ситуаційний характер. Введення в методику розслідування категорії «тактична операція» дозволяє виконувати дві її функції: а) збагачення наукового

[1] Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. праць / упоряд. Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. С. 143.

[2] Там само. С. 146

потенціалу методики розслідування; б) створення методико-практичних рекомендацій для використання в слідчо-оперативній діяльності органів досудового слідства»[1].

Таку позицію поділяє В. А. Журавель, який з цього приводу зазначає, що «поряд із системами слідчих (розшукових) дій у структурі криміналістичної методики має місце ще одна досить нова категорія, яка одержала назву «тактична операція». Засновники концепції тактичної операції виходили з того, що вона є: 1) сукупністю тактичних засобів реалізації методів розслідування; 2) засобом реалізації взаємодії слідчого з органами дізнання, державними установами й організаціями, окремими громадянами, необхідність у чому виникає при вирішенні завдань розслідування; 3) організаційним і тактичним засобом ліквідації протидії з боку правопорушника; 4) засобом алгоритмізації процесу розслідування злочинів; 5) засобом реалізації тактичних прийомів, що вимагають сукупності дій слідчого та представників інших органів»[2].

У науковій літературі зазначається, що «сьогодні в теорії криміналістики поняття «тактична операція» є одним із найбільш дискусійним, що не може не позначатися на остаточній розробці та дослідженні теорії тактичних операцій. Разом з тим є очевидним, що в основній більшості визначень висловлюється думка, що тактична операція являє собою поєднання (сукупність, комплекс, систему) слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів, спрямованих на вирішення тактичних (проміжних) завдань, що абсолютно справедливо»[3].

В сучасних підручниках та навчальних посібниках з криміналістики тактичну операцію визначають – як «комплекс слідчих (розшукових) дій, який здійснюється в процесі розслідування за єдиним планом з метою реалізації такого тактичного завдання, яке не може бути вирішене проведенням

[1] Коновалова В. О., Мишков Я. Є. Інновації в методиці розслідування злочинів. *Право та інновації*. № 2 (14). 2016. С. 36-37

[2] Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. С. 308-309

[3] Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. / упоряд. Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. С. 318

окремої слідчої (розшукової) дії»[1]; «як поєднання однойменних і різнойменних слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у даній слідчій ситуації»[2]. Водночас, Р. Л. Степанюк звертає увагу на те, що «деякі проміжні завдання є настільки складними й специфічними, що вимагають організації цілого комплексу дій, котрі включають слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові або організаційні та інші заходи, які в сукупності складають тактичну операцію. Завданням дослідника при побудові окремої методики розслідування є визначення типового кола таких проміжних завдань і розроблення відповідних рекомендацій щодо організації й проведення типових комплексів дій»[3]. Отже, науковці дійшли висновку, що «тактична операція є засобом розслідування, який охоплює комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, а також організаційно-підготовчих заходів і тактичних прийомів їх проведення, що здійснюються з метою вирішення ситуаційно зумовлених завдань на окремому етапі розслідування»[4].

Проведений аналіз поглядів науковців надає можливість зробити висновок, що переважна більшість вчених-криміналістів вважають, що особливою рисою тактичних операцій є об'єднання декількох дій, які одночасно або в близькій часовій послідовності здійснюються для досягнення поставленої мети. Тактичні операції можуть охоплювати як однорідні, так і різнорідні дії. Вони можуть містити в собі провадження слідчих або оперативно-розшукових дій і мати змішаний характер, тобто складатися зі слідчо-оперативних та інших дій. Зазвичай під іншими діями розуміють

---

[1] Криміналістика : підручник: у 2 т. Т. 1 / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків, 2018. С. 268

[2] Криміналістика навчально-методичний посібник / В. В. Тіщенко, О. О. Подобний. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. С. 110.

[3] Степанюк Р. Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених в бюджетній сфері. *Право і безпека*. № 1. 2012. С. 204–208.

[4] Галай А. Ю. Типові тактичні операції під час розслідування організованої наркозлочинності. *Держава та регіони.* Серія Право. 2024. № 4 (86). С. 168-169

заходи організаційно-тактичного та пошуково-аналітичного характеру, що виконують допоміжну роль стосовно слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Слушною є думка науковців, що «тактичні операції мають бути максимально «прив'язані» не тільки до тактичних завдань, що постають перед слідчим, а й виходити із типових слідчих ситуацій. Саме слідча ситуація зумовлює постановку того чи іншого тактичного завдання, а останнє визначає засоби його вирішення»[1]. Отже, вбачається пряма залежність тактичних операцій від слідчих ситуацій і завдань, що є цілком зрозумілим, так як тактичні операції мають на меті покращення слідчої ситуації шляхом вирішення окремих завдань на будь якому етапі розслідування. З цього приводу К. О. Чаплинський зазначає, що «будь-яка ситуація, що виникає на певному етапі розслідування, ставить перед слідчим пізнавальне завдання, для вирішення якого він приймає тактичне рішення, яке практично реалізується у тактичній операції. Вчасно проведена тактична операція формує нову слідчу ситуацію, для вирішення якої слідчий знову приймає тактичне рішення, яке реалізується в ході тактичної операції»[2].

Водночас, «після прийняття рішення про проведення певної тактичної операції повинна відбуватися побудова моделі цієї операції і створення програми її реалізації. До програми має бути включено системний перелік методичних рекомендацій та конкретних дій щодо вибору засобів розв'язання сформульованих тактичних завдань, визначення послідовності їх застосування, з урахуванням часу, місця і початку операції. Поряд із цим, до загальної моделі програми тактичної операції можуть входити моделі дій кожного з її учасників або моделі здійснення тієї чи іншої слідчої дії, що входить до складу тактичної операції»[3].

Алгоритм моделі тактичної операції має складатися з таких

---

[1] Шевчук В. М. Можливості застосування типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 138.

[2] Криміналістика : підруч. / за ред. К. О. Чаплинського та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 225

[3] Шевчук В. М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2013. № 4 (75). С. 235–242.

елементів: визначення мети операції; прийняття рішення про проведення тактичної операції; розробка плану тактичної операції; організація сил і засобів проведення операції; безпосереднє проведення тактичної операції та фіксація її ходу та результатів. В той же час, алгоритм розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності має бути комплексним, його слід проводити досить глибоко та в системному взаємозв'язку[1]. З огляду на вищевикладене вважаємо за необхідне більш докладно проаналізувати наукові позиції вітчизняних вчених щодо переліку типових тактичних операцій та їх моделей, а також визначити серед них такі, що можуть бути застосовані в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Науковцями пропонуються різні комплекси тактичних операцій, які доцільно проводити в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності, пов'язаних з корупцією. Так, Я. Є. Мишков у дисертаційному дослідженні з проблем методики розслідування хабарництва виділяє тактичні операції відповідно до тактичних завдань розслідування, до яких відносить: «Затримання», «Документ», «Група», «Пошук»[2]. Аналогічний підхід пропонує І. М. Осика, який в ході дослідження методики розслідування підроблення документів та їх використання при вчиненні злочинів, вважає доцільним проведення тактичних операцій: «Збереження документів», «Спосіб підробки», «Використання підробленого документа», «Співучасники»[3]. С. В. Олійник виокремлює такі тактичні операції як: «Затримання на гарячому», «Розшук злочинця» та «Викриття учасників прийняття пропозиції¨, обіцянки або одержання неправомірної

[1] Чорноус Ю. М., Шмітько В. В. Теоретико-методологічні засади дослідження розслідування корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди. Філософські та методологічні проблеми права: наук. журн. / редкол.: М. В. Костицький (голов. ред.) та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. № 2 (26). С. 68

[2] Мишков Я. Є. Методика розслідування хабарництва : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. С. 122–124.

[3] Осика І. М. Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків., 2006. С. 136.

вигоди»[1]. В. В. Юсупов поряд із операцією щодо затримання одержувача неправомірної вигоди виокремив тактичні операції «Груповий обшук», «Збирання інформації про злочин», «Захист», «Подолання протидії розслідуванню»[2].

У свою чергу, окремі науковці почали значно розширювати число тактичних операцій та уточнювати їх назви виходячи із типових слідчих ситуацій. Показовою з цього приводу є позиція О. В. Приходька, який до переліку тактичних операцій при розслідуванні хабарництва пропонує віднести: «Затримання», «Предмет хабаря», «Інтерес хабародавця», «Статус суб'єкта злочину», «Співучасники», «Серія», «Матеріальна шкода», «Умови хабарництва», «Пошук злочинця», «Захист від зовнішнього впливу на слідство», «Нейтралізація ненасильницького тиску на свідків (потерпілих)», «Захист свідка», «Документ»[3]. Зокрема, О. В. Пчеліна щодо кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності виокремлює наступні тактичні операції: «Встановлення статусу суб'єкта злочину», «Виявлення епізодів», «Встановлення очевидців», «Пошук і збереження документів», «Встановлення співучасників», «Встановлення корумпованих зв'язків», «Подолання протидії», «Пошук майна», «Розшук злочинця», «Затримання злочинця»[4].

Загалом, А. Ю. Абакумов в залежності від обстановки проведення тактичної операції «Затримання» пропонує такі її різновиди як: «Затримання одержувача в умовах контрольованого

---

[1] Олійник С. В. Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. С. 154-166.

[2] Юсупов В. В. Сучасні тактичні засоби розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи:* матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 75.

[3] Приходько О. В. Тактичні операції при розслідуванні хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 189.

[4] Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 319

передавання неправомірної вигоди»; «Затримання особи, яка передає предмет неправомірної вигоди на місці вчинення кримінального правопорушення»; «Затримання на підставі оперативно-розшукових даних особи, яка передає предмет неправомірної вигоди і особи, яка одержує його»; «Затримання одержувача предмета неправомірної вигоди через певний час після вчинення злочину» та ін.»[1].

Виходячи із наведених підходів науковців можна дійти висновку, що на сьогодні існують відповідні розробки щодо тактичних операцій при розслідуванні певних видів і груп злочинів. Тому, вважаємо за можливе окреслити загальне коло типових тактичних операцій, характерних для розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Цей перелік тактичних операцій необхідно розглядати з урахуванням специфіки розслідування злочинів у сфері службової діяльності, і завдань, на виконання яких вони спрямовані.

На думку В. Д. Пчолкіна, О. В. Федосової, В. Ю. Шепітька та інших науковців «до типових тактичних операцій під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності слід віднести: «Затримання», «Співучасники», «Захист доказів», «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків»[2].

В спеціальній літературі висловлюється думка, що в процесі розслідування злочинів у сфері службової діяльності «основним і

---

[1] Абакумов А. Ю. Тактичні операції початкового етапу розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Юридичний бюлетень.* Вип. 32. 2024. С. 117.

[2] Пчолкін В. Д. Тактичні операції: поняття та сутність. Напрями реформування кримінального процесуального законодавства в Україні: зб. матер. наук.-практ. семінару (м. Харків, 10 березня 2020 р.). С. 103–106; Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів економічної спрямованості. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2019. Вип. 4 (88). С. 270; Шепітько В. Ю. Використання тактичних операцій у слідчій діяльності: теоретико-прикладні проблеми. *Проблеми законності*. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 100. С. 355-361

найефективнішим засобом викриття одержання неправомірної вигоди службовою особою є проведення спеціального слідчого експерименту, передбаченого п. 3 ч. 1 ст. 271 (Контроль за вчиненням злочину) КПК, в ході якого проводиться тактична операція «Затримання»[1]. Тактичній операції «Затримання» передує, як правило, ретельна підготовка та подальше проведення комплексу організаційних заходів і слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Розробка алгоритму їх проведення передбачає необхідність розгляду взаємозв'язку між ними, визначення найбільш доцільних їх комплексів в межах норм Кримінального процесуального кодексу України[2].

С. С. Базір вважає, що «одним з основних завдань початкового етапу розслідування є встановлення самого факту доведення протиправного задуму до кінця, чи відбувся або відбудеться факт передачі предмета неправомірної вигоди службовій особі. Серед тактичних операцій, покликаних на вирішення даного тактичного завдання першочергово слід виділити комплекс заходів, спрямований на викриття одержувача неправомірної вигоди, документування його причетності до кримінального правопорушення та затримання відразу після одержання предмету неправомірної вигоди. Це пояснюється тим, що підготовка та реалізація фіксації самого «факту» отримання неправомірної вигоди є першим і головним чинником, який має значення для всього подальшого розслідування»[3].

Виходячи з цього слід констатувати, що в судово-слідчій практиці вже вироблений типовий алгоритм дій проведення

---

[1] Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. С. 108.

[2] Пчолкін В. Д. Процесуальна регламентація проведення алгоритму слідчих дій під час виявлення та розслідування корупційних правопорушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* матер. Всеукраїнської наук. практ. конф. (м. Харків, 26 листопада 2020 року). С. 303.

[3] Базір С. С. Негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальних провадженнях щодо одержання неправомірної вигоди суддями. *Науковий вісник публічного і приватного права*. Вип. 3. 2016. С. 228.

тактичної операції «Затримання». В ході її забезпечення до першочергових організаційно-тактичних заходів необхідно віднести прийняття заяви або повідомлення про підготовку злочину. На цій стадії заявник попереджається про кримінальну відповідальність за ст. 383 КК України. Водночас, відповідно до вимог ч. 2 ст. 60 КПК України йому надається документ, що підтверджує прийняття і реєстрацію такої заяви. Згідно наказу МВС України № 575 від 07.07.2020 року слідчий, невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування[1]. Після внесення цих відомостей, слідчим повідомляється прокурор про початок досудового розслідування і погоджується питання про проведення контролю за вчиненням злочину відповідно до ст. 271 КПК.

Наступним етапом є винесення прокурором постанови про застосування контролю за вчиненням злочину, що полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину. Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК, зобов'язаний: а) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину; б) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів. Останнє відіграє ключову роль в забезпеченні доказування цього виду злочинів і стосується використання заздалегідь помічених (ідентифікованих) засобів (переважно грошей, промаркованих спеціальними хімічними речовинами).

А. Ю. Абакумов справедливо зазначає, що «метою даної

[1] Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 року. №575

тактичної операції є прихована фіксація перемовин учасників події та безпосередньо самого факту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання предмета неправомірної вигоди. Вказане реалізується шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, паралельно та узгоджено з якими проводяться і гласні слідчі (розшукові) дії, направлені на фіксацію обставин перебігу кримінального правопорушення»[1].

З метою отримання фактичних даних про причетність особи до готування протиправних дій слідчому судді апеляційного суду слід внести клопотання про надання дозволу на проведення НСРД. Залежно від тактичних завдань розслідування найбільш інформативними при розслідування злочинів у сфері службової діяльності є: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); спостереження за особою, річчю або місцем (ст.269 КПК); аудіо-, відео-контроль місця (ст. 270 КПК); обстеження публічно недоступного місця (за наявності необхідності встановлення технічних засобів зняття інформації) (ст. 267 КПК), спеціальний слідчий експеримент (ст. 271 КПК) тощо. Крім того, доцільно направити клопотання про надання дозволу на зняття інформації з електронних інформаційних системи із зазначенням ідентифікаційних ознак такої системи (ст. ст. 247, 264 КПК). За допомогою вказаних НСРД отримується інформація, що надає можливість довести наявність у діях осіб складу злочину, зокрема, факту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи не вчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Отримані матеріали дають можливість спростувати майбутні доводи сторони захисту про наявність цивільно-правових відносин, повернення боргу, тимчасове запозичення, тощо.

Вибір найбільш ефективних тактичних прийомів, що можуть бути застосовані при проведенні тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії, у тому числі із використанням результатів НСРД, як правило,

[1] Абакумов А. Ю. Тактичні операції початкового етапу розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Юридичний бюлетень*. Вип. 32. 2024. С. 119

обумовлений тією ситуацією, що складається на момент їх реалізації. Також результати НСРД дають слідчому змогу визначити найбільш доцільний час та місце проведення слідчої (розшукової) дії, використовувати фактор раптовості; зорієнтуватися в імовірній поведінці учасників слідчої (розшукової) дії, передбачити адекватні відповідні заходи, звести до мінімуму ступінь тактичного ризику; вибрати найбільш оптимальні тактичні прийоми, передбачити методи та засоби їх реалізації; з'ясувати ступінь поінформованості протидіючих слідству осіб про плани та наміри слідчого, про наявні у провадженні докази, свідків тощо; урахувати можливу протидію розслідуванню з боку третіх осіб, способи та форми її прояву; визначити в організованій групі осіб, які найшвидше підуть на контакт зі слідчим, тощо. Інформація такого характеру може міститись у результатах більшості НСРД, а також у матеріалах оперативної установки[1].

В ході тактичної операції «Затримання», крім НСРД проводяться також слідчі (розшукові) дії й інші організаційно-тактичні заходи. Перш за все це затримання та особистий обшук з дотриманням вимог ст. ст. 208, 234–236 КПК (у разі відмови особи добровільно видати предмет неправомірної вигоди) з повідомленням про підстави затримання особи та її прав (п. 2, ч. 3, ст. 42 КПК). Одночасно проводиться огляд місця події (ст. 237 КПК), про результати якого складається протокол. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності особи, щодо якої він проводився, із зазначенням в додатках виявлених промаркованих спеціальними хімічними речовинами грошей, речей і документів, помічених (ідентифікованих) спеціальними засобами (ч. 4 ст. 271 КПК). Здійснений аналіз практики дає змогу стверджувати, що «серед доказів у провадженнях про одержання неправомірної вигоди службовою особою варто виокремити: зразки зазначених речовин, ватні тампони зі змивами з поверхні долонь підозрюваного, рукавички, за допомогою яких було оглянуто гроші під час огляду місця події та проведено освідування, протоколи

[1] Сергєєва Д. Б. Напрями використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні. *Вісник кримінального судочинства*. № 2/2018. С. 88

огляду та маркування коштів спеціальною хімічною речовиною»[1]. Д. Б. Сергєєва слушно зазначає, «якщо вилучені зразки предметів чи документів імовірно зберігають на (у) собі сліди вчинення злочину чи осіб, причетних до його вчинення, є об'єктами злочинних посягань тощо, то такі зразки в майбутньому є об'єктами експертних досліджень і набувають процесуального значення речових доказів»[2].

У протоколі зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 208 КПК; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписуєтьсяособою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору (ч. 5 ст. 208 КПК).

Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством. Про затримання одразу необхідно повідомити технічними засобами зв'язку відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування (ч. 1, 2 ст. 210 КПК). Крім того, слід надати можливість затриманій особі повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за її вибором (ч. 7 ст. 42, ч. 1 ст. 213 КПК),

---

[1] Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Ф. Вакуленко О. М. Толочко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 47; Грібов М. Л. Прихована фіксація фактів одержання неправомірної вигоди службовою особою в публічно доступних місцях: *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ. 2016. № 2 (12). С. 69.

[2] Сергєєва Д. Б. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для отримання окремих видів доказів у кримінальному провадженні: проблемні питання. *Право України*. 2017. № 12. С. 57

а також повідомити орган, уповноважений на надання безоплатної правової допомоги (ч. 4 ст. 213 КПК).

В ході тактичної операції «Затримання» проводиться допит осіб, які приймали в неї участь. Як правило, допит проводять за місцем проведення досудового розслідування в службовому кабінеті слідчого, прокурора або в іншому службовому приміщенні правоохоронного органу за місцем кримінального провадження, де можуть бути створені належні умови для вільного спілкування з допитуваними. О. В. Пчеліна зазначає, що в ході допиту «розслідуючи окреслену категорію злочинів, насамперед слід з'ясувати наступні обставини: чи особа злочинця вчиняла злочинні дії, перебуваючи при виконанні своїх функціональних обов'язків; який обсяг повноважень злочинця; чи вчинені діяння виходять за обсяг службових повноважень злочинця; чи отримувала особа незаконну вигоду чи пропозицію такої вигоди; в чому полягала вказана вигода; коли та за яких умов було отримано незаконну вигоду злочинцем; які незаконні дії було вчинено злочинцем тощо»[1].

Водночас, слідчий, прокурор має право на одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях (ч. 9 ст. 224 КПК). Законом не передбачено заборони щодо проведення допиту особи одночасно кількома слідчими, прокурорами чи слідчим і прокурором, а в проведенні допиту можуть також брати участь експерт (ст. 69 КПК), спеціаліст (ст. 71 КПК), захисник (ст. 46 КПК), представник потерпілого (ст. 58 КПК), які користуються при цьому наданими їм процесуальним законом правами.

При розслідування злочинів у сфері службової діяльності проведення допиту має певні особливості обумовлені складним психологічним процесом спілкування. Слід звернути увагу, що законодавцем обмежено час безперервного допиту особи, незалежно від її процесуального статусу, двома годинами, а загальний час допиту тієї самої особи протягом робочого дня – вісьмома годинами.

Крім допиту, в ході тактичної операції «Затримання» проводяться й інші слідчі (розшукові) дії, а також організаційно-

[1] Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків : Вид-во ТОВ «В справі», 2017. С. 329

тактичні заходи. Одночасно слідчому судді вносяться клопотання про надання дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи, тимчасовий доступ до речей та документів (ст. ст. 159–161 КПК) з метою вилучення предмету неправомірної вигоди, інших речей та документів, які можуть мати значення для кримінального провадження. Протягом 24 годин з часу фактичного затримання підозрюваному необхідно вручити повідомлення про підозру (ч. 2 ст. 278 КПК), а у продовж 60 годин направити клопотання слідчому судді про обрання запобіжного заходу та доставляння підозрюваного до суду (ст. 208–213 КПК). Копію ж судового рішення підозрюваному необхідно вручити протягом 72 годин з часу фактичного затримання (ч. 2 ст. 12 КПК). Не пізніше наступного дня з дати вилучення речей (одяг, гроші, коштовності зі слідами люмінофорів, хімічних порошків та аерозолів тощо) необхідно внести подання про арешт вилученого під час обшуку особи чи огляду місця події майна, яке має бути розглянуто протягом 72 годин з часу надходження клопотання до суду (ч. 5 ст. 170; ч. 6 ст.173 КПК).

В ході подальшого розслідування кримінального провадження призначається проведення судових експертиз, а також організовується отримання зразків для проведення експертизи (ст. 245 КПК). Для цього необхідно залучити спеціаліста (ст. 71 КПК). Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду (ст. ст. 160–166 КПК).

Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій, які проводились в процесі тактичної операції «Затримання», оформляється протоколами з додатками до них. З моменту припинення НСРД вказані матеріали не пізніше 24 годин передаються прокурору і в подальшому використовуються як докази у кримінальному провадженні (ст. 252 КПК).

Типова тактична операція «Співучасники» передбачає комплекс слідчих (розшукових) дій та негласних (слідчих) розшукових дій, а також пошуково-аналітичних заходів, спрямованих на отримання інформації про всіх співучасників і роль кожного з них у вчиненні злочину»[1]. Варто встановити службовий статус співучасників. Вказані обставини підлягають паралельному

[1] Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. С. 36.

й якнайшвидшому з'ясуванню, адже гаяння часу може призвести до зговору злочинців між собою, використання корумпованих зв'язків, здійснення впливу на свідків та потерпілого, знищення чи пошкодження речових доказів.

Для методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності така тактична операція є досить розповсюдженою. Її конкретизація в окремих криміналістичних методиках в першу чергу залежить від слідчої ситуації, коли злочин вчинено у співучасті з іншими особами. Тому, важливим завданням під час розслідування є встановлення причетності до злочину останньої категорії осіб. Практика розслідування свідчить, якщо ці питання не задокументовані оперативними працівниками до реєстрації матеріалів в ЄРДР, то в результаті досить часто у кримінальних провадженнях залишаються невстановленими співучасники. Отже, виникає слідча ситуація, коли важливим завданням розслідування постає встановлення виконавців (співвиконавців) певних діянь. У цій слідчій ситуації найбільш результативними є: допити, огляди, обшуки у сполученні з НСРД, серед яких: спостереження за особою в публічно доступних місцях, спеціальний слідчий експеримент, аудіо-, відео-контроль особи та ін.

Метою проведення тактичної операції «Захист доказів» є виявлення та збереження доказової інформації. Зокрема, як зазначає О. В. Пчеліна, «багато криміналістично важливої інформації знаходиться в різного роду документах – наказі про призначення на посаду, особовій справі, функціональних обов'язках, документах про відрядження чи перебування у відпустці, службових документах (протоколах про адміністративні правопорушення, матеріалах кримінального провадження тощо), розписках, чорнових записах, особистій переписці (в тому числі через електронну пошту), роздруківках розмов і переписувань через засоби стільникового зв'язку і т. п. Відповідно повнота діяльності зі збору доказової бази напряму залежить від своєчасності проведення обшуків, тимчасових доступів чи вилучень документів, носіїв інформації, комп'ютерної техніки та іншого, їх оглядів і призначень необхідних судових експертиз»[1].

[1] Пчеліна О. В. Окремі аспекти розслідування злочинів у сфері службової діяльності, вчинених працівниками правоохоронних органів. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: матер. ІІІ Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3 квітня 2015 року). Харків : Золота миля, 2015. С. 183–186.

Отже, в процесі проведення такої операції можуть проводитись як слідчі так і негласні слідчі (розшукові) дії, а саме: огляд, обшук, а також огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК) та ін.

В сучасних умовах виникає необхідність також у проведенні тактичної операції «Нейтралізація протидії розслідуванню», яка у найбільш загальному вигляді «включає комплекс заходів, спрямованих на своєчасне виявлення протидії розслідуванню та її нейтралізацію»[1]. В науковій літературі зазначається, що протидія розслідуванню злочинів – це складний процес. Саме цим і пояснюється множинність наукових підходів, поглядів, точок зору стосовно сутності протидії розслідуванню. В етимологічному розумінні термін «протидія» означає дію, яка спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй[2]. Тобто існує певний зв'язок між дією і протидією. Аналіз наукових праць з цього питання показав, що у юридичній науці поняття «протидія розслідуванню» не одержало свого чіткого, однозначного наукового визначення. Протидія у криміналістиці переважно пов'язується лише з описом способів приховування злочинів, застосовуваних при їх вчиненні, і психологічної природи давання неправдивих показань, а також відмови від давання показань. Недопущення надання свідчень учасниками кримінального судочинства в більшості випадків є основною метою осіб, які протидіють здійсненню кримінального провадження.

З цього приводу цікавими є результати монографічного дослідження А. Ф. Волобуєва. На його думку, «протидія розслідуванню злочину полягає у прийнятті зацікавленими особами заходів, спрямованих на утворення перешкод в виявленні, вилученні і використанні доказів з метою ухилення від відповідальності злочинців, які здійснюються ними вже після

[1] Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів економічної спрямованості. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,* 2019. Вип. 4 (88). С. 271.

[2] Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. С. 99

виявлення злочину і початку його розслідування»[1]. Р. М. Шехавцов розглядає протидію розслідуванню як своєрідний вид цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших заінтересованих осіб, який виражається в одиничних навмисних діях або у вигляді структурно складної навмисної діяльності, спрямованої відповідно на приховування, зміну, знищення інформації, що має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкоджання встановленню обставин учиненого злочину і винності причетних осіб[2].

В ході розслідування службових злочинів прояви протидії розслідуванню можуть проявлятися зі сторони високопосадовців, працівників правоохоронних органів, корумпованих зв'язків тощо. Статус службової особи та сфера її службової діяльності одразу вказують на її місце в суспільстві, на наявність міцних і впливових зв'язків, які прийнято називати корупційними. Вказані обставини значно ускладнюють взаємодію слідчого з іншими правоохоронними органами та співпрацю з державними установами, у сфері діяльності яких були виявлені корупційні прояви, зокрема, у вигляді отримання неправомірної вигоди. Досить часто виникають труднощі пов'язані з витребуванням певного роду документації або її копій у вигляді небажання та відмови в їх наданні.

В. Д. Пчолкін зазначає, що «форми і способи такої протидії є різноманітними і вимагають організації різних варіантів наведеної тактичної операції з метою: упередження спроб знищити документи та інші докази злочину; недопущення зовнішнього втручання в процес розслідування, у тому числі з використанням корумпованих зв'язків; нейтралізації протиправних дій захисників; протидії впливу на суб'єктів, які здійснюють досудове розслідування, а також на учасників кримінального провадження; нейтралізації спроб утворити негативну суспільну думку навколо

[1] Волобуєв А. Ф. Протидія розслідуванню економічних злочинів та її подолання. *Государство и право.* 2002. № 4. С. 42–47.

[2] Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання), вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. С. 8.

процесу досудового розслідування за участю засобів масової інформації тощо»[1].

Серцевиною тактичної операції із забезпечення нейтралізації протидії досудовому розслідуванню є проведення НСРД. У процесі їх проведення працівники кримінальної поліції «надають допомого слідству у: збереженні і забезпеченні захисту об'єктів – носіїв доказової інформації; встановленні всіх учасників групи й епізодів злочинної діяльності, одержанні доказів їхньої провини; виявленні намірів підозрюваних та їхніх зв'язків щодо здійснення протидії слідству; забезпеченні захисту учасників кримінального процесу, попередженні протиправних дій з боку обвинувачених та їхнього оточення; своєчасному реагуванні на спроби уникнення підозрюваних від притягнення до кримінальної відповідальності»[2].

Розробка ефективних заходів попередження і нейтралізації протидії кримінальному судочинству передбачає необхідність наукового осмислення і дослідження форм протидії, механізму їх застосування, технології створення умов, обстановки і спрямованості заходів, що здійснюються злочинними формуваннями. У цьому плані важливими представляються систематизація і класифікація форм протидії кримінального середовища, способів і прийомів, що застосовуються підозрюваними, обвинуваченими та підсудними, а також їх співучасниками та іншими зацікавленими особами.

Дослідження проблем нейтралізації протидії розслідуванню безпосередньо пов'язано з питаннями забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Науковці вважають, що правоохоронні органи «зобов'язані відслідковувати ситуацію, що складається навколо розслідування. Не залишати без уваги, а негайно реагувати на відомості про можливу загрозу працівникам

[1] Пчолкін В. Д. Окремі аспекти тактичних операцій під час розслідування злочинів економічної спрямованості. П'яті Таврійські юридичні наукові читання: матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 травня 2020 року). Київ : Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського. Київ, 2020. С. 127

[2] Бузоверя Є. Ю. До питання нейтралізації протидії виявленню та розслідуванню злочинів *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції*: матер. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 18-19 травня 2018 року). Сумська філія ХНУВС. С. 87

суду, правоохоронних органів, особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві»[1]. Тому, питання організації безпеки учасників кримінального процесу із застосуванням тактичних операцій були предметом дослідження багатьох науковців, серед яких С. В. Албул, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, Р. В. Тарасенко, О. В. Федосова та інші[2]. Вітчизняними науковцями за часи незалежності України було зроблено значний внесок у розробку питань забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. Водночас, чинне законодавство України містить значний та всеохоплюючий масив джерел, які регламентують відносини у рамках реалізації безпеки осіб, які беруть участь в кримінальному провадженні. Відповідно до положень законів України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»[3], «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»[4], а також КПК України, цей напрямок діяльності отримав процесуальний статус і розглядається як функціональний обов'язок підрозділів кримінальної поліції України[5]. Зокрема, на підрозділи, які здійснюють ОРД, згідно з п. 6 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», покладається обов'язок «забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу,

[1] Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. С. 236–237.

[2] Албул С. В., Андрусенко С. В. Правові та організаційні проблеми протидії організованій злочинності : навчальний посібник. Одеса : ОДУВС, 2017. 142 с.; Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 567 с.; Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Оперативно-розшукове забезпечення безпеки учасників кримінального процесу на стадії досудового слідства. *Право і безпека*. 2011. № 5 (42). С. 163–167; Тарасенко Р. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : монографія. Одеса : ОДУВС, 2013. 360 с.

[3] Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII .

[4] Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : закон України від 23.12.1993 № 3782

[5] Про Національну поліцію : закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII.

сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб»[1].

Існуючі нормативно-правові акти врегульовують як загальні питання забезпечення безпеки осіб у кримінальному процесі, так і спеціальні, що регламентують порядок забезпеченням їх захисту уповноваженими суб'єктами.

Рішення про застосування заходів безпеки ухвалюється слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться справи щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, що мають право на забезпечення безпеки, а також органом (підрозділом), що здійснює ОРД, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів. Також рішення про застосування заходів безпеки може бути ухвалено слідчим суддею у випадках, передбачених ст. 206 КПК.

Серед заходів безпеки, які здійснюються відповідними органами, можуть бути: особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності; зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд.

Відповідно до положень Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» передбачено у разі встановлення фактичних даних, що вказують на ознаки готування до вчинення злочину проти життя, здоров'я, житла, майна працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, здійснювати комплекс заходів, спрямованих на запобігання та припинення протиправних дій і забезпечення безпеки вказаних осіб[2].

---

[1] Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лютого1992 р. № 2135–XII.

[2] Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII.

При проведенні тактичної операції «Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження» для супроводження заходів захисту працівників правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також членів їх сімей та близьких родичів, з метою своєчасного виявлення ознак готування до вчинення посягання на їх життя, здоров'я, житло та майно за згодою цих осіб, у порядку, передбаченому законодавством, можуть проводитися заходи візуального спостереження за особою (контрспостереження), аудіо-, відеоконтролю, щодо зняття інформації з електронних інформаційних систем, спостереження за річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтролю приміщень та з установлення місцезнаходження радіоелектронних засобів, які їм належать[1].

Викладене вище свідчить про те, що підвищення ефективності розслідування злочинів у сфері службової діяльності залежить від належної організації підготовки та проведення НСРД, чіткої взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при проведенні тактичних операцій, спрямованих на встановлення та затримання злочинців, збереження доказів, а також забезпечення безпеки та захисту учасників кримінального провадження.

3.4. Залучення обізнаних осіб при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

Процес досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності потребує від слідчого знання різних аспектів урегулювання вказаного виду професійної діяльності. Багато обставин, що підлягають доказуванню та мають важливе значення для кримінального провадження, потребують залучення обізнаних осіб, які володіють відповідними

[1] Бузоверя Є. Ю. Щодо забезпечення безпеки учасників кримінального процесу засобами оперативно-розшукової діяльності. *Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства*: матер. між. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13–14 квітня 2018 року). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 93–96.

спеціальними знаннями. Обізнані особи залучаються у під час планування, організації, проведенні слідчих дій та інших заходів у перебігу досудового розслідування.

Спеціальні знання, форми їх використання, функції обізнаних осіб у кримінальному провадженні неодноразово обговорювались у криміналістичній літературі. Поняття, ознаки, значення спеціальних знань, особливості залучення обізнаних осіб у кримінальному провадженні та тактико-криміналістичне забезпечення їх використання під час досудового розслідування висвітлили В. В. Арешонков, Г. С. Бідняк, А. В. Боднар, О. О. Бондаренко, М. А. Грига, І. В. Гора, Н. Я. Дондик, С. В. Євдокіменко, Н. І. Клименко, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко, Н. В. Копча, О. А. Кравченко, Д. В. Куриленко, Ю. М. Мирошниченко, І. В. Пиріг, І. А. Петрова, В. М. Ревак, Б. В. Романюк, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Р. Л. Степанюк, А. М. Тимчишин, Ю. М. Чорноус, М. Г. Щербаковський, В. В. Юсупов, В. О. Яремчук та ін. Узагальнення точок зору науковців дозволяє визначити сутність спеціальних знань через ряд критеріїв, що дозволяє наповнити змістом це поняття:

1) спеціальними знаннями є інформація з різних галузей теоретичної і практичної діяльності, крім загальновідомої, побутової та правової;

2) спеціальними знаннями володіють обізнані особи;

3) спеціальні знання ґрунтуються на пізнанні специфічних процесів та ознак об'єктів, що мають наукове пояснення та закономірності відображення;

4) застосування спеціальних знань сприяє встановленню кримінально-релевантних специфічних властивостей об'єктів на основі наукових положень, апробованих прийомів, методів, методик;

5) у процесі розслідування результати застосування спеціальних знань використовуються у доказуванні, а також отримання орієнтуючої інформації;

6) залучення обізнаних осіб здійснюється в процесуальній та непроцесуальній формах.

Під спеціальними знаннями прийнято розуміти систематизовану інформацію з різних галузей теоретичної і практичної діяльності, крім права, яку обізнані особи набувають в результаті професійного або самостійного навчання та досвіду з певної спеціальності, застосовують на основі умінь і навичок в процесуальній або непроцесуальній формах з метою збирання

(формування), дослідження, перевірки доказів, встановлення підстав для прийняття уповноваженими особами процесуальних, організаційних й тактичних рішень у кримінальному провадженні[1]. Обізнаними особами, які володіють спеціальними знаннями, під час кримінального провадження виступають спеціаліст, експерт, ревізор, обізнані свідки.

Способи залучення обізнаних осіб під час досудового розслідування залежать від форми використання спеціальних знань. Як вказано вище розрізняють процесуальну та непроцесуальну форми використання спеціальних знань. З урахуванням положень кримінального процесуального законодавства України під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності слід виокремити такі форми залучення обізнаних осіб.

Процесуальні форми:

– залучення спеціаліста до підготовки, безпосереднього проведення та фіксації окремих процесуальних дій (ст. 71 КПК);

– залучення спеціаліста для надання довідки, висновку (ст. 71 КПК);

– залучення спеціаліста для надання усних консультацій або письмових роз'яснень (ст. 360 КПК);

– допит обізнаної особи як свідка (ст.ст. 65, 95 КПК);

– залучення експерта (ст.ст. 69, 242 КПК);

– допит експерта в суді (ст. 356 КПК).

До непроцесуальної форми віднесено:

– надання фахових письмових чи усних консультацій та довідок обізнаною особою;

– попереднє дослідження (експрес-аналіз) об'єктів під час або після проведення слідчих (розшукових) дій;

– проведення ревізій, перевірок, матеріали яких використовуються у кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 71 КПК спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та

[1] Щербаковський М. Г. Сутність, структура та цілі використання спеціальних знань в судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* Харків : Право, 2018. Вип. 18. С. 192.

судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Залучення спеціалістів для пошуку та фіксації джерел інформації (доказів) про злочин – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час провадження процесуальних дій, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим (прокурором) своїх професійних обов'язків у конкретній слідчій ситуації.

Найпоширенішою формою участі спеціаліста під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності є залучення його до участі в проведенні окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Плануючи залучення спеціаліста до проведення слідчої (розшукової) дії, слідчому передусім варто з'ясувати певні аспекти, які полегшать співпрацю із спеціалістом та дозволять забезпечити досягнення бажаного результату. Зокрема, слід вирішити:

– яка мета запрошення спеціаліста, виходячи із необхідних форм допомоги та функцій, що може він здійснювати під час слідчої (розшукової) дії;

– якого роду спеціальні знання будуть необхідні для допомоги при проведенні слідчої (розшукової) дії;

– чи необхідно залучення групи різних спеціалістів при проведенні слідчої (розшукової) дії;

– із якої установи, підприємства чи організації доцільно залучати спеціаліста (спеціалістів);

– яка форма виклику спеціаліста залежно від ситуації слідчої (розшукової) дії;

– у який спосіб буде забезпечено прибуття спеціаліста або спеціалістів, а також їх обладнання до місця проведення слідчої (розшукової) дії;

– чи необхідно ознайомити спеціаліста з окремими матеріалами кримінального провадження[1].

Відповідно до Інструкцій МВС України до участі в досудовому розслідуванні як спеціалісти відповідно до ст. 71 КПК, що володіють знаннями та практичними навичками в галузі застосування криміналістичної техніки, залучаються спеціалісти-криміналісти, які входять до структури слідчих підрозділів. Під час

[1] Яремчук В. О. Організація залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій. *Проблеми законності.* 2017. Вип. 139. С. 237.

досудового розслідування спеціаліст-криміналіст:

1) прибуває на місце проведення слідчих (розшукових) дій з необхідними техніко-криміналістичними засобами та витратними матеріалами;

2) перед початком огляду знайомиться з обставинами події, пропонує слідчому план огляду місця події, межі території огляду місця події, а також застосування конкретних науково-технічних засобів для виявлення, фіксації та вилучення слідової інформації;

3) надає допомогу слідчому з виявлення, фіксації і вилучення слідової інформації;

4) застосовує техніко-криміналістичні засоби, зокрема фото- і відеотехніку, технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання, прилади швидкого встановлення геномної інформації людини, засоби для експрес-аналізу, пристрої копіювання цифрової інформації, пошукові та інші прилади з метою фіксації слідової інформації;

5) надає консультації за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів, звертає увагу слідчого на фактичні дані, що можуть мати значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

6) під час огляду надає слідчому допомогу у фіксації у протоколі інформації щодо знайдених слідів і речових доказів, а також в упакуванні об'єктів;

7) за запитом слідчого надає фотографії в електронній формі або виготовляє фототаблицю слідчої (розшукової) дії[1].

Для огляду місця події як спеціалісти залучаються співробітники Експертної служби МВС України з метою фіксації обстановки на місці події, виявлення, фіксації, вилучення та упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації. При проведенні пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату – руйнівні методи виявлення слідової інформації. Під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх

[1] Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017. № 570. Розділ IX.

локалізація, спосіб виявлення). За результатами проведення огляду залучені спеціалісти консультують слідчого з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок щодо порядку та особливостей пакування слідів та об'єктів-слідоносіїв, можливості дослідження виявлених слідів, об'єктів, речей, документів, доцільності вирішення тих чи інших питань, а також потреби залучення для цього інших спеціалістів[1].

Крім вказаних обізнаних осіб під час розслідування кримінальних правопорушень методичну допомогу слідчим у застосуванні техніко-криміналістичних засобів та розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів надає слідчий-криміналіст. Зокрема безпосередньо у кримінальному провадженні слідчий-криміналіст:

– бере участь в огляді місця події при вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину чи іншого кримінального правопорушення, яке викликало значний суспільний резонанс, надає кваліфіковану допомогу в пошуку слідів кримінального правопорушення, належній їх фіксації з метою правильного процесуального оформлення, виключення надалі їх утрати або приведення в непридатний для подальших досліджень стан;

– з урахуванням зібраних доказів та обставин, виявлених під час досудового розслідування, надає допомогу слідчому в складенні погодженого плану слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; надалі при необхідності розробляє додаткові плани;

– з урахуванням зібраних доказів та обставин, виявлених під час досудового розслідування, надає допомогу слідчому в складенні погодженого плану слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; надалі при необхідності розробляє додаткові плани;

– надає допомогу слідчим в організації досудового розслідування, у тому числі в проведенні окремих слідчих дій, застосуванні техніко-криміналістичних засобів, залученні спеціалістів, використанні можливостей криміналістичних,

[1] Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України № 1339 від 03.11.2015

оперативно-довідкових та інших обліків поліції; для надання практичної допомоги в проведенні окремих слідчих дій[1].

У кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності участь спеціалістів необхідна під час проведення таких слідчих (розшукових) дій: огляду, обшуку, допиту, отримання зразків для експертизи.

Слідчому огляду підлягають: місце події, місцевості, приміщення, речі та документи, затримані підозрювані особи. Під час проведення огляду спеціаліст за допомогою технічних засобів, приладів і спеціального обладнання здійснює фіксацію, а також виявлення та вилучення слідів злочину, з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, може ставити запитання учасникам слідчого огляду, до якого його залучили, звертати увагу на характерні обставини чи особливості речей, документів або слідів.

Н. В. Копча вважає, що участь спеціаліста під час проведення огляду місця події за фактами службового підроблення може полягати у:

– виявленні предметів й інструментів, які могли бути використані для виготовлення підроблених бланків або реквізитів;

– фіксації слідів, що вказують на конкретні способи підроблення документів;

– відборі предметів і документів, які підлягають вилученню з місця події;

– консультації слідчого про можливості огляду документів і предметів на місці їх виявлення;

– висуванні версії про особу правопорушника;

– виборі правильного способу упакування об'єктів, що підлягають вилученню;

– застосуванні необхідних техніко-криміналістичних засобів для виявлення матеріальних слідів вчинення підроблення документів, фіксації результатів огляду[2].

---

[1] Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017. № 570. Розділ VIII.

[2] Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 87–88.

Об'єктами пошуку, фіксації та вилучення можуть бути різноманітні матеріальні об'єкти – речі та документи, що були предметом злочину. Під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби й використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення. За можливості сліди вилучають разом з об'єктами-носіями слідів. У разі неможливості вилучення слідової інформації з об'єктом-слідоносієм спеціаліст здійснює їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків і зліпків) цих слідів. Уся слідова інформація, об'єкти-слідоносії та інші предмети упаковують за допомогою спеціаліста, згідно зі встановленими вимогами, та передають слідчому, який проводить огляд місця вчиненого злочину.

Під час проведення огляду за участю спеціаліста увагу акцентують на таких аспектах:

– спеціаліст обов'язково має при собі мати комплект необхідних технічних засобів, призначених для фіксації обстановки на місці вчинення кримінального правопорушення, виявлення, фіксації, вилучення й упакування відповідної слідової та іншої криміналістично значущої інформації;

– перед виїздом для участі в огляді спеціаліст має отримати інформацію про подію кримінального правопорушення, інші відомі обставини, підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади;

– відомості про спеціалістів, які беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, про її результати, а також інформацію про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовують, вносять до протоколу огляду;

– носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, долучають до протоколу огляду;

– під час виготовлення оригіналу документа в електронній формі (його відображення) після завершення огляду місця події спеціаліст за дорученням слідчого в довільній формі складає письмове пояснення, у якому зазначено дату проведення процесуальної дії, дату виготовлення документа (відображення) номер та/або параметри технічних носіїв інформації, а також прізвище особи, яка виготовила копію запису. Письмове пояснення та відображення запису процесуальної дії долучають як додатки до протоколу;

– за результатами проведення огляду залучені спеціалісти консультують слідчого з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок стосовно порядку й особливостей пакування предмета неправомірної вигоди, інших слідів та об'єктів-слідоносіїв, можливості дослідження виявлених слідів, об'єктів, речей, документів, доцільності вирішення тих чи інших питань, а також потреби залучення до цього інших спеціалістів[1]. Слідчий може залучити спеціаліста до фіксування речових доказів за допомогою фотографування або відеозапису та докладного їх опису, або ж вилучення та належного збереження зразка речового доказу, достатнього для його експертного дослідження або іншої мети кримінального провадження.

Ураховуючи мету діяльності спеціаліста в кримінальному провадженні, особливої уваги заслуговує якість надання технічної допомоги слідчому спеціалістами під час фіксації слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій На заключному етапі огляду під час фіксації виявлених предметів, слідів в протоколі спеціалісти надають слідчому допомогу в описі специфічних ознак (вид і кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення). Кримінальним процесуальним законом визначено, що додатками до протоколу можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу (ст. 105 КПК).

За допомогою спеціаліста виготовлюється дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал), а також копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих), телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах, оскільки цей дублікат суд визнає оригіналом документа (ст. 99 КПК).

Різноманіття речей, документів та слідів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що виявляють і вилучають під час їх досудового розслідування, обумовлює

[1] Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів: методичні рекомендації / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 33–36

необхідність залучення широкого кола спеціалістів як до огляду місця події, так і до інших слідчих (розшукових) дій, безпосередньо пов'язаних зі збиранням слідової інформації, речей і предметів, зі слідами кримінального правопорушення. Спеціалізація обізнаної особи, яка залучається слідчим під час розслідування зазначених злочинів залежить від їх галузевої належності. Такими спеціалістами можуть бути:

1) фахівці в окремих галузях криміналістики та судової експертизи;

2) фахівці з питань правил зберігання, обліку та видачі зброї на військових об'єктах, в органах і підрозділах МВС України, Національної поліції, а також з правил поводження з вогнепальною зброєю;

3) фахівці, що володіють спеціальними знаннями в галузі органічної та неорганічної хімії, фармакології, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, використання й експлуатації обладнання для їх виготовлення, вибухових, спеціальних та радіоактивних хімічних речовин;

4) спеціалісти-економісти, зокрема з бухгалтерського, податкового обліку, фінансової звітності, ціноутворення;

5) товарознавці, автотоварознавці, спеціалісти в галузі транспортного товарознавства й оцінки військового майна;

6) інженери-будівельники сфери промислового та цивільного будівництва й автомобільних шляхів, інженери-проєктанти, інженери-геодезисти, інженери-землевпорядники, економісти у сферах будівництва та землеустрою;

7) фахівці з інформаційних і комп'ютерних технологій.

Одним з поширених джерел доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є мобільні термінали систем зв'язку. Мобільний телефон є своєрідним сховищем великого обсягу інформації про особу, яка ним користується, та її зв'язки. Під час кримінального провадження інформація, що міститься в мобільному телефоні, виявлена та зафіксована процесуальними засобами, перетворюється в докази щодо розслідуваного кримінального правопорушення. Інформаційні дані сприяють формуванню повноцінної системи доказів і викривають як користувача термінала, а й інших осіб, причетних до скоєння злочинів.

В даний час смартфон є одним з найбільш поширених предметів, що виявляються, вилучаються та оглядаються в ході

розслідування кримінальних проваджень, зокрема при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності. Смартфон – це багатофункціональний електронний пристрій, який поєднує функції мобільного телефону та портативного комп'ютера. Він призначений не тільки для дзвінків та обміну повідомленнями, але й для інших завдань, таких як: вихід в Інтернет, використання додаток (месенджерів, соцмереж, навігації та ін.), зйомка фото і відео, прослуховування музики та відео, ігри, робота з документом. Смартфони є сховищем найрізноманітнішої інформації, частина якої має кримінально-релевантне значення**.**

Найбільш інформативні відомості, отримані із смартфонів, що належать злочинцеві включають дані про осіб з кола їх спілкування і зміст листування з ними (в адресній книзі, електронній пошті, соціальних мережах, месенджерах, текстових документах тощо); придбані електронні квитки на різні види транспорту, факти використання сервісів пошуку попутників для поїздок (приміром, BlaBlaCar); фінансові транзакції, здійснені за допомогою банківських та електронних платіжних систем, пов'язаних, наприклад, із придбанням туристичних путівок (з метою сховатися від органів слідства), бронюванням готелів, наймом житла (для тимчасового перебування там), орендою автотранспорту (для пересування); файли фотографій, що містять відомості про місце і час здійснення зйомки; інші використані такими особами електронні пристрої, пов'язані і синхронізуються з досліджуваним комп'ютером тощо, які можливо безпосередньо використовувати для встановлення обставин розслідуваної події і місця знаходження злочинця, що переховується; транспортні засоби, обладнані автосигналізацією з функцією супутникового охоронно-моніторингового сервісу та синхронізовані з досліджуваним комп'ютерним пристроєм. Така ж інформація може бути отримана зі смартфонів, які підтримують додатки, що дозволяють здійснювати комунікацію в мережі Інтернет і зберігати потрібну інформацію[1].

В зв'язку із появою нових потенційних джерел кримінально-релевантної інформації до кримінального процесуального кодексу внесено зміни, які надають права слідчому здійснювати тимчасовий доступ до мобільних терміналах систем зв'язку (ст. 168

[1] Климчук М. П., Кунтій М. І. Виявлення та вилучення слідів кримінальних правопорушень, учинених із використанням засобів стільникового зв'язку. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 113

КПК), проводити пошук і фіксування інформації під час їх обшуку (ст. 236 КПК) й огляду (ст. 237 КПК)[1]. Процесуальний порядок доступу та вилучення слідчим комп'ютерних даних (інформації) має суттєві особливості, оскільки відрізняється від порядку вилучення інших речей (майна).

Відповідно до ч. 6 ст. 236 КПК якщо під час обшуку слідчий, прокурор виявив доступ чи можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, прокурор, слідчий має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них міститься, на місці проведення обшуку. Варто також вказати, що в даному випадку під словом «дозвіл» мається на увазі ухвала слідчого судді, в якій має бути зазначений вичерпний перелік речей, документів або осіб, для виявлення яких проводиться обшук (ч. 2 ст. 235 КПК). Під час огляду з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення може проводиться огляд комп'ютерних даних (ст. 237 КПК). Комп'ютерними даними вважаються «будь яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою»[2]. Тобто комп'ютерні дані – це інформація, яка оброблюється у пристроях, системах, зокрема у мобільних терміналів систем зв'язку.

На підставі узагальнення наукових джерел, слідчої та судової практики можна дійти висновку, що процесуальні дії з отримання криміналістично значущої інформації, яка міститься у телефоні та

[1] Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : закон України від 15 березня 2022 року № 2137-IX.

[2] Конвенція про кіберзлочинність : прийнята Ком. міністрів Ради Європи 08.11.2001 р. ; ратифік. законом України від 07.09.2005 р. № 2824-IV. Стаття 1.

може бути використана як доказ, залежать від слідчої ситуації, що виникає у певний момент кримінального провадження. Відповідно до слідчих ситуацій можна запропонувати наступні алгоритми дій сторони обвинувачення[1].

Ситуація 1. Тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159 КПК). Здійснюється, коли є підстави вважати, що телефон перебуває або може перебувати у володінні відповідної фізичної особи (п. 4 ч. 2 ст. 160 КПК). Слідчий звертається із клопотанням до слідчого судді про тимчасовий доступ до телефону з вказівкою про відношення до вказаного кримінального провадження особи, інформацію з телефону якої необхідно отримати, належність вказаного телефону до особи, значення інформації для встановлення обставин у кримінальному провадженні та можливість використання як доказів відомостей, що містяться в телефоні (ст. 160 КПК України). Під час розгляду клопотання слідчим суддею слід довести необхідність передбачити можливість вилучення телефону у разі перешкоджання володільцем виконанню ухвали, оскільки в іншому випадку існує реальна загроза зміни або знищення важливої для розслідування інформація, що міститься в телефоні (ч. 7 ст. 163 КПК).

Ситуація 2. Обшук (ст. 234 КПК). Якщо передбачається проведення обшуку у житлі чи іншому володінні особи, в якому може знаходитися телефон, слідчий направляє клопотання слідчому судді з вказівкою родових ознак предмету (мобільний телефон) або індивідуальних ознак телефону – торгова марка, модель, номер, IMEI (ч. 3 ст. 234 КПК). Якщо під час обшуку можна подолати логічний захист чи власник добровільно деактивував систему логічного захисту, здійснюється пошук, виявлення та фіксація комп'ютерних даних (ч. 6 ст. 236 КПК). Після обшуку здійснюється вилучення телефону та визнання його речовим доказом, коли в ухвалі вказано його індивідуальні ознаки (ст. 98 КПК), або тимчасово вилученим майном, коли: а) в ухвалі вказано тільки родові ознаки телефону; б) для доступу до інформації слід подолати логічний захист; в) необхідно виявити інформацію за допомогою проведення експертного дослідження

[1] Щербаковський М. Г., Коломійцев С. О. Слідчі ситуації та процесуальний алгоритм збирання комп'ютерних даних з мобільних терміналів систем зв'язку. *Форум права.* 2026. Вип. 85 (1), С. 74–84

(ч. 2 ст. 168 КПК). Наступним кроком є звернення з клопотанням до слідчого судді про арешт телефону (ч. 5 ст. 171 КПК) як речового доказу або тимчасово вилученого майна (ч. 3 ст. 170 КПК). В разі задоволення клопотання –призначення комп'ютерно-технічної експертизи (ст. 242 КПК). Під час особистого обшуку після затримання підозрюваного (ч. 3 ст. 208 КПК) аналогічні дії з телефоном здійснюються з тією різницею, що вони проводяться без ухвали слідчого судді з обов'язковим фіксуванням обшуку та його результатів у відповідному протоколі.

Ситуація 3. Огляд (ст. 237 КПК). Огляд житла чи іншого володіння особи проводиться згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК). Перелік процесуальних дій співпадає із Ситуацією 2 з урахуванням огляду. Проведення огляду поза житлом чи іншого володіння особи: а) копіювання комп'ютерних даних, якщо добровільне отримане повідомлення володільця на огляд та подолання логічного захисту телефону (ч. 2 ст. 237 КПК); б) вилучення телефону як речі, що має значення для кримінального провадження при відсутності добровільного повідомлення володільця на огляд та подолання логічного захисту телефону (ч. 5 ст. 237 КПК); в) визнання телефону речовим доказом (ст. 98 КПК) або тимчасово вилученим майном, коли неможливо подолати логічний захист або виявлення інформації, що на ньому міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження (ч. 2 ст. 168 КПК, ч. 7 ст. 237 КПК)

Після вилучення мобільного телефону як речового доказу призначається комп'ютерно-технічна експертиза для виявлення інформації, яка в ньому міститься (ст. 242 КПК).

Розглянемо діяльність спеціаліста під час огляду або обшуку мобільних терміналів систем зв'язку (смартфонів). Підготовка спеціаліста до огляду включає відбір спеціального апаратного та програмного забезпечення для перегляду, копіювання, збереження необхідної частини вмісту телефону, з'єднувальні кабелі, адаптери живлення для смартфона та ін. Обов'язковою є підготовка пакувального матеріалу для подальшого розміщення в ньому мобільного телефону (антистатичні пластикові пакети, жорсткі картонні коробки та ін.). Пакувальний матеріал повинен бути жорстким, що виключає можливість механічного та іншого впливу на вилучений об'єкт.

На робочому етапі виділяються дві стадії огляду смартфону:

1) зовнішній огляд, що включає фіксацію відомостей про зовнішню будову та стан мобільного термінала, а також його специфічні прикмети; встановлюються складові частини телефону;

2) огляд «комп'ютерних даних» – інформаційної складової, що передбачає вивчення відомостей, які зберігаються в пам'яті телефону, на флеш- та SIM-картах.

Перша стадія огляду смартфону передбачає тільки зовнішній візуальний огляд, що дозволяє визначити: а) загальні ознаки – марка, модель телефону, колірні та розмірні характеристики, відсутність або наявність фонового малюнка, матеріал корпусу, розмірні параметри, наявність маркувальних, фірмових логотипів, об'єктивів фото, чохла, гарнітури; б) окремі ознаки – потертості, подряпини, сколи, тріщини, вм'ятини на корпусі та дисплеї та ін. Проводиться вивчення та фіксація конструкції телефону за його складовими частинами – задня кришка телефону та (або) акумуляторної батареї, флеш-картка, SIM-картка. Дані частини описуються за загальними правилами опису предметів, вказуючи матеріал, форму, лінійні розміри, маркувальні позначення (найменування, марка, модель, ємність та ін.), колір, номерні ідентифікаційні позначення, наявність логотипу оператора зв'язку (на SIM-карті).

Під час огляду смартфону встановлюється:

– модель, серійний номер та ідентифікаційні номери, які, як правило, розташовуються на задній стінці корпусу телефону;

– характеристика корпусу: форма розміри, матеріал, з якого виготовлений, колір, наявність пошкоджень та ін.;

– стан мобільного телефону: увімкнений або вимкнений;

– стан дисплея і, якщо мобільний телефон увімкнено, зміст інформації на ньому (вказується наявність усіх символів та позначень);

– наявність та стан світлових індикаторів;

– наявність та стан роз'ємів та портів для підключення додаткового обладнання;

– після видалення кришки акумуляторного відсіку описується акумуляторна батарея (розмір; матеріал; наявність або відсутність пошкоджень, написів, їх зміст);

– якщо акумуляторна батарея виймається, оглядається внутрішня частина зворотного боку корпусу мобільного телефону для встановлення наявності відомостей про модель пристрою та IMEI, а також слотів для SIM-карток, SD-карток;

– при виявленні SIM-карти в протоколі огляду фіксуються дані

про її формат (розмір), оператора зв'язку (за наявності інформації). Описуючи SD - карту, доцільно за наявності відомостей вказати дані про її формат, виробника, обсяг даних, а також зміст цифрових і літерних позначень, колір барвника, яким вони виконані. Алгоритм дій спеціаліста обумовлюватиметься станом телефону – чи він увімкнений або вимкнений. Якщо телефон вимкнено, можливі дві ситуації:

а) якщо даних про захист чи пароль немає, власник відмовляється надавати дані про паролі до телефону, а спеціалістом в ході проведення слідчої дії встановити їх не вдалося, огляд мобільного телефону, SIM-карти буде тільки зовнішнім. Телефон вилучається та направляється на експертизу. У цьому випадку протокол огляду предмета обмежується лише описом його зовнішнього вигляду, вказівкою стану, перерахуванням загальних та окремих ознак;

б) коли відомий логічний захист або пароль надає власник телефону, після завершення зовнішнього огляду смартфону, спеціаліст вмикає телефон та переходить до перегляду вмісту.

Як правило, огляд інформаційної складової мобільного телефону супроводжується вилученням необхідних даних на електронні носії інформації (копіювання даних). Дослідження інформації передбачає використання спеціалізованого обладнання та програмного забезпечення. Дослідження вмісту смартфонів включає: аналіз файлів, повідомлень, програм для пошуку та перегляду інформації з мережі Інтернет, застосунків, побудованих з урахуванням картографічних сервісів. Фіксація виявленої інформації здійснюється описом в протоколі, за допомогою фотозйомки, відео фіксації екрана, які здійснює спеціаліст.

Під час огляду спеціаліст може застосувати спеціалізовані комплекси, що дозволяють підвищити результативність огляду телефону. Серед спеціалізованих технічних засобів, що використовуються під час огляду телефонів, слід вказати на апаратно-програмний комплекс Cellebrite UFED[1]. Апаратно-програмний комплекс дозволяє провести спрощене та швидке логічне вилучення інформації з великого ряду мобільних

[1] Застосування апаратно-програмного комплексу «Cellebrite UFED» під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень : методичні рекомендації. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2023. 41 с

пристроїв: мобільних телефонів, смартфонів, планшетів, телефонів на базі мікропроцесора, деяких моделей GPS-приймачів, сім-карт мобільних пристроїв та карт пам'яті. Cellebrite UFED використовує кілька механізмів аналізу мобільних пристроїв, зокрема: вилучення даних фізично; логічне вилучення; вилучення файлової системи. Вилучення даних фізично передбачає побітове повне копіювання змісту пам'яті мобільного пристрою. Зазначений метод вилучення даних дозволяє вилучити як непошкоджені дані, а й приховані дані, включаючи раніше віддалену інформацію, видобувати, декодувати та аналізувати отриману інформацію, а також скласти звіт у зручній для сприйняття іншими учасниками кримінального процесу формі[1]. Типи даних, що підтримуються на фізичному рівні, включають непошкоджені та віддалені паролі, встановлені програми, географічні теги, інформацію про місцезнаходження, файли мультимедіа, такі як фото- та відеофайли користувача. Логічне вилучення передбачає вилучення даних за допомогою операційної системи пристрою. Це означає, що інструменти отримання даних взаємодіють з операційною системою пристрою і запитують з неї інформацію. Використання такого методу дозволяє отримати більшість оперативних даних мобільного пристрою.

У перебігу огляду також використовуються спеціалізовані програми EnCase, Encase, DFF, Helix, Oxygen, MOBILEdit и UFED, Smartphone Examiner, Mobile Phone Examiner Plus та інші[2]. Ці інструменти, розроблені для співробітників підрозділів кіберполіції та фахівців з інформаційної безпеки, з метою збирання доказів з мобільних пристроїв, дозволяють фізично отримувати логічні дані з пристроїв, створювати образи систем, які підтримують. Після проведення огляду мобільного пристрою можливе копіювання встановленої інформації спеціалізованою програмою FTK (Forensic Toolkit) для подальшого дослідження, наприклад, відновлення віддалених файлів.

Слідчий огляд мобільного пристрою включає дослідження

---

[1] Леонов Б. Д., Надіжко М. М. Науково-технічне забезпечення судово-експертної діяльності: сучасний стан та перспективи. *Юридичний вісник.* 2020. № 2. С. 187.

[2] Kumar R., Mohana P., Reddy P. N., Varshini N. A Forensics Activity Logger To Extract User Activity From Mobile Devices. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education.* 2024. Vol. 15. № 3. P. 205–217

апаратного та програмного забезпечення. Спочатку смартфон слід перевести в автономний режим роботи («авіарежим»). Такий режим дозволяє вимкнути на пристрої мобільний зв'язок, тоді як інші функції, які не потребують доступу до Інтернету, можуть бути використані. Активація автономного режиму роботи необхідна для збереження заряду батареї, а також для запобігання віддаленому доступу інших осіб до інформації, що зберігається на смартфоні, в ході якого існує можливість знищення даної інформації, блокування мобільного пристрою. Наступною дією спеціаліста є встановлення ідентифікаційного номера мобільного телефону (IMEI) шляхом набору комбінації символів «*#06#». На дисплеї з'явиться номер, що складається з п'ятнадцяти цифр (для кожного модуля мобільного телефону, призначеного для підключення SIM-картки, у тому числі SIM). Цей номер зазвичай дублюється на задній стінці корпусу мобільного телефону під кришкою або під акумуляторною батареєю.

Залежно від виробника та моделі смартфону, що оглядається, в ньому є кілька блоків інформації («Записна або телефонна книга» («Контакти»), «Журнал викликів» («Вихідні», «Вхідні»), «Повідомлення», «Медіатека» («Галерея»), «Додатки» (наприклад, програми миттєвого обміну). Досліджуючи інформаційний вміст телефону, звертається увага на фіксації потенційно доказової інформації (абонентські та ідентифікаційні номери, прізвища, логіни і т.д., під якими користувач телефону, що оглядається, працює в мережі зв'язку, тому чи іншому додатку).

Оглядаючи дані в мобільному телефоні, спеціалісту доцільно пояснити особам, які беруть участь у огляді, кожну свою дію, що здійснюється з сенсорним екраном (клавіатурою) мобільного телефону. Слідчому не обов'язково повністю відображати у протоколі всю встановлену в телефоні інформацію, оскільки для її вивчення та фіксації може знадобитися тривалий час. При цьому криміналістично значущі відомості записуються докладно, з обов'язковим зазначенням послідовності всіх дій, здійснених з мобільним телефоном.

Після цього досліджується інша технічна інформація щодо ідентифікації телефону в мережі стільникового зв'язку (переадресація виклику, заборони на вхідні номери, можливість виходу в Інтернет, перегляду електронної пошти, месенджерів та ін.). Значну частину даних на мобільному телефоні займає розділ «Записна книга» («Телефонна книга», «Контакти»), в якому

містяться внесені користувачем телефонні номери та короткі відомості про їх власників. Огляд цієї інформації дозволить встановити коло спілкування користувача мобільного телефону. У розділі «Журнал дзвінків» («Вихідні», «Вхідні») відображаються прийняті, неприйняті, вихідні телефонні дзвінки у вигляді номерів. Вивчення цього розділу дає загальне уявлення про кількість, повторюваність останніх дзвінків за допомогою зв'язку, а також месенджерів. При аналізі вихідних та вхідних телефонних номерів слід звертати увагу на дату, час початку та тривалість з'єднання користувача мобільного телефону з номером конкретного абонента.

Розділ «Повідомлення» містить відомості про вхідні, вихідні SMS, MMS, голосові повідомлення та звіт про їх доставку. Прийняті та надіслані повідомлення можуть містити текст, ілюстрації, фотографії, звукозаписи. У протоколі слідчої дії відображається інформація про SMS-, MMS-повідомлення та їх дослівний зміст (для текстів). Відомості про SMS-, MMS-повідомлення включають номер, на який вони надіслані та з якого вони отримані, дату та час відправлення та отримання повідомлення.

У розділі «Фото» («Медіатека», «Галерея») акумулюються фотографії та відео, виконані мобільним телефоном, а також збережені з Інтернету. Сукупність наявних у медіатеці файлів може мати важливе значення для розслідування злочину. Наприклад, фотографія може підтвердити знаходження певної особи в конкретному місці або приміщенні, в колі інших осіб і т. д. Вивчивши властивості самого файлу фотознімка, можна визначити дату та час його виконання. Оглядаючи такі додатки, як месенджери Viber, WhatsApp, Telegram, Facebook, Messenger, можна встановити дані контакту, з яким велося листування (абонентський номер, реєстраційні дані та ін.), час та зміст листування (вихідні та вхідні повідомлення).

Огляд інформаційної складової смартфону не обмежується візуальним спостереженням. Спеціаліст здійснює пошукові дії, пов'язані із вивченням та фіксацією відомостей, що містяться у пам'яті телефону, на флеш- та SIM-картах розташованого в журналі дзвінків та в телефонній книзі списку контактів; аналізом sms-повідомлень; дослідженням даних браузера (історія закладок браузера та перегляду веб-сторінок; соціальні мережі, форуми); вивченням додатків; переглядом фотографій; визначенням даних розташування та маршруту руху згідно з GPS; пошуком фото- та

відеофайлів; дослідженням засобів синхронізації даних; аналізом відомостей про фінансові операції у пов'язаних з банківськими мобільними додатками та ін.

Під час огляду спеціаліст створює «образ» (електронний звіт наявної інформації). Створений «образ» спеціаліст записує на цифровий диск на зразок CD-R, DVD-R (носій інформації, який конструктивно та функціонально передбачений тільки для разового запису, що в подальшому унеможливлює додаткові запитання зі сторони захисту під час судового розгляду) у вигляді файлу, закріплює електронною міткою у вигляді контрольної суми (hesh symma) із використанням алгоритму SHA-1 (SHA-2 або MD5). Зафіксовану інформацію на цифровому диску особа, яка здійснює ці процесуальні дії, також засвідчує електронним підписом[1].

На заключному етапі у протоколі огляду смартфону виявлена інформація відображається у формі, придатній для сприйняття її змісту за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана (ч. 2 ст. 237 КПК). До протоколу як додаток долучають телефон, матеріальний носій скопійованої інформації, підписаний спеціалістом (ст. 105 КПК). До протоколу може бути надано письмові пояснення спеціаліста, який брав участь у огляді смартфону, з більш докладним викладом технічних характеристик використаного обладнання, маніпуляцій при пошуку інформації в телефоні, роз'яснення спеціальних термінів, значення отриманих даних для подальшого розслідування і т. д.

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності в переважній більшості скоюються службовими особами з використанням свого становища, впливу, зв'язків тощо. Причому чимала частка цих злочинів направлена на заволодіння певними матеріальними статками. Відповідно значний масив слідової картини знайде своє відображення в різного роду документації, в тому числі бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Окрім того, способи вчинення окреслених злочинів реалізуються шляхом проведення різних господарських операцій. Отже, під час

[1] Кобець М. В. Дії слідчого під час виявлення на місці події мобільних терміналів (стільникових радіотелефонів). *Криміналістичний вісник.* 2023. № 1 (39). С. 55.

тимчасового доступу до документів, огляду чи обшуку, при проведенні яких передбачається пошук та вилучення певних документів, виникає необхідність залучення спеціаліста-економіста.

Залучення спеціаліста-економіста у процесуальних діях необхідно в разі виявлення, огляду та збирання бухгалтерських документів, що будуть використовуватися як докази, вирішення довідкових питань з економіки, а також у тих випадках, коли за допомогою спеціаліста-економіста можна зібрати матеріали для проведення судово-економічної експертизи, не призначаючи ревізії. На підготовчому етапі для кваліфікованого проведення огляду документів спеціаліст повинен попередньо отримати загальні відомості про підприємство, де будуть проводитися слідчі (розшукові) дії. Зокрема, йому необхідно знати: галузь або сферу діяльності підприємства; форму власності, структуру та схему управління підприємством; форму бухгалтерського обліку, що використовує суб'єкт господарювання. Значну допомогу слідчому може надати спеціаліст-економіст у процесі безпосереднього огляду первинних, бухгалтерських і податкових документів, які вже знаходяться в матеріалах провадження. Важливим є знання спеціалістом спеціальної бухгалтерської термінології, шифру форм звітності та назв документів, які необхідно вилучити під час проведення огляду (обшуку), тимчасового доступу до предметів і документів. На заключному етапі огляду спеціаліст-економіст також допомагає слідчому правильно зафіксувати в протоколі місця виявлення документів, знаходження їх у відповідних папках та файлах, зокрема розміщених у спеціальних комп'ютерних програмах із бухгалтерського обліку.

Допит (ст. 224 КПК) є найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією і, незважаючи на це, складним, тому що простий запис відомостей, що повідомляються допитуваною особою, не є його змістом. За допомогою допиту необхідно досить повно, чітко, з необхідною деталізацією зафіксувати саме ту інформацію, яка є доказовою, свідчить про обізнаність допитуваної особи, достовірність її показань. У протоколі мають бути чітко вказані обставини правопорушення, повідомлені допитуваною особою, якщо вона є їх очевидцем, або вона вказує на інші джерела інформації, підкріплю показання іншими даними. Особливо складним стає допит осіб щодо обставин злочинів, вчинених в специфічній сфері службової діяльності. Тому для проведення

допиту таких учасників кримінального провадження доцільно залучати фахівців (як спеціалістів) саме у тій галузі діяльності, з якою пов'язана допитувана особа.

Питання про залучення спеціаліста до проведення допиту вирішується, зазвичай, на підготовчому етапі. При цьому на вказаному етапі в більшості випадків слідчий обмежується отриманням консультативної допомоги. Залучення спеціаліста на етапі підготовки до допиту дозволяє слідчому визначити з урахуванням службових повноважень коло осіб, які підлягають допиту; встановити послідовність проведення їх допитів у кримінальному провадженні; сформулювати перелік питань, які підлягають з'ясуванню в ході допиту; уточнити перелік документів і матеріалів, які можуть бути представлені як докази під час допиту; обрати оптимальні тактичні прийоми деталізації показань, отримати консультації щодо спеціальних питань. У подальшому, використовуючи рекомендації спеціаліста, слідчий визначає предмет допиту, зміст деталізуючих питань, що знаходить відображення у письмовому плані допиту[1].

Технічна допомога спеціаліста є невід'ємною частиною тактики допиту. Технічна допомога спеціаліста у фіксації допиту полягає у застосуванні відео-, аудіо запису показань допитуваної особи за допомогою сучасних технічних засобів. Спеціаліст за належного застосування фотозйомки, відеозапису, коли досягається максимальна фіксація перебігу та результатів слідчої (розшукової) дії, розвантажує слідчого, дозволяє йому максимально зосередитися на тактичній складовій допиту, психологічному контакті з допитуваною особою. При необхідності після допиту слідчий може переглянути записи в режимі низького темпу, звертаючи увагу на важливі моменти. Відеозапис при допиті підозрюваних рекомендується у таких ситуаціях: при проведені особливо складних допитів з метою подальшого аналізу їх перебігу та результатів; подальше пред'явлення показань підозрюваного особі, очна ставка з якою з тактичних міркувань; при допиті осіб,

[1] Шнайдер К. Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського національного Університету.* Серія Право. 2024. Вип. 5. Ч. 4. С. 166.

до яких є обґрунтована підозра, що вони можуть у подальшому змінити свої свідчення[1].

Використання технічної допомоги спеціаліста під час проведення та фіксування ходу та результатів допиту є не тільки тактичним прийомом, а й необхідністю у разі проведення допиту у режимі відеоконференції. З науково-технічним розвитком змінюються підходи не тільки до фактичного проведення та фіксування допитів, а й до їх нормативно-правової регламентації. Зокрема, ст. 232 КПК передбачає можливість під час досудового розслідування проведення допиту в дистанційній формі – у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення у випадках:

– неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

– необхідності забезпечення безпеки осіб;

– проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

– необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування та ін.

Враховуючи особливості умов воєнного стану, в ситуації, коли слідчому необхідно допитати різних учасників, які перебувають на різноманітних й віддалених локаціях, використання можливостей відеоконференції дозволяє скоротити термін досудового розслідування.

Крім технічної допомоги з метою підвищення ефективності допиту добре зарекомендувало себе використання прийому пред'явлення доказів допитуваній особі за участю спеціаліста. Використання доказів при допиті являє собою тактичний прийом щодо реалізації доказової інформації, яка знаходиться в розпорядженні слідчого, як шляхом безпосереднього пред'явлення (демонстрації) доказів, так і опосередкованими способами ознайомлення з ними допитуваного з метою зміни помилкової або хибної позиції, а також отримання від нього показань про пред'явленим під час допиту доказам по розслідуваному

[1] Книженко С. О., Деменко Т. В. Особливості допиту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія «ПРАВО». № 1062. № 1062. 2013. Вип. № 14. С. 210.

кримінальному правопорушенню. Використання цього тактичного прийому має такі цілі:

– конкретизація та деталізація показань;
– викриття осіб, які намагаються приховати істину;
– усунення сумлінної помилки.

Часто цей тактичний прийом використовується з метою викриття помилкових показань підозрюваних, а також лжесвідків. Подаються, наприклад, речові докази, висновок експерта, протокол огляду місця події з відповідними додатками (фототаблицями, відеозаписами). Корисною є участь спеціаліста, який виконував експертизу, у допиті, в ході якого підозрюваному пред'являється висновок експерта. Спеціаліст роз'яснює підозрюваному значення висновків, за необхідності пояснює особливості процесу дослідження, сутність ознак, вказаних на фототаблицях, та змістовну частину інших ілюстративних матеріалів. Все це переконує допитуваного змінити свою позицію та давати правдиві свідчення.

Особливо важливим під час розслідування злочинів допит свідків – обізнаних осіб. Таких свідків можна поділити на дві групи. До першої відносяться обізнані особи-службовці, які випадково виявилися очевидцями події, що розслідується, і більш точно описують сприйняті ними факти, завдяки наявності у них спеціальних знань у специфічній галузі знань. Показання таких свідків містять цінні відомості про факти, оскільки вони мали змогу більш правильно зрозуміти побачене та звернути увагу на обставини, які є суттєвими для розуміння події правопорушення. Сприйнята такими свідками інформація відрізняється обсягом та деталізацією від фактів, повідомлених звичайним «необізнаним» свідком, і не вимагає будь-яких додаткових вимог до визнання її допустимою. Другу групу складають свідки, які не є очевидцями та надають корисні довідкові дані з службовій сфері. Незалежно від того, чи є свідки очевидцем чи ні, на підставі своїх спеціальних знань вони можуть формулювати висновки про обставини правопорушення. Такі висновки обізнаних свідків спираються на загальновідомі серед фахівців певного профілю положення, викладені в нормативно-технічних актах, посадових інструкціях,

статутах, положеннях та інших джерелах та мають характер довідкових даних[1].

При вирішенні ідентифікаційних завдань, що ставляться перед експертизою, необхідною умовою їх проведення є наявність матеріалів, що містять інформацію про властивості та ознаки об'єктів, які підлягають перевірці. Ці матеріали отримали в експертній практиці, а згодом і в процесуальному законодавстві найменування «зразків для порівняльного дослідження» або «зразків для експертизи». Отже, під зразками розуміються предмети, речовини, а також їх матеріально-фіксовані відображення, що характеризують властивості об'єктів, що підлягають порівняльному дослідженню з метою ідентифікації.

З процесуальної точки зору зразки не є речовими доказами, оскільки безпосередньо не пов'язані з подією правопорушення. Ці об'єкти мають самостійний процесуальний статус і виконують єдину функцію – пов'язують матеріальні об'єкти (осіб, предмети, речі), що фігурують або можуть фігурувати у справі з подією злочину. Ця функція реалізується у процесі порівняння досліджуваних об'єктів із зразками.

Участь спеціаліста при відборі як вільних зразків, що існували до кримінального провадження, і експериментальних зразків, які відбираються спеціально для проведення експертиз, необхідно, перш за все, для встановлення сутності об'єктів, що перевіряються, їх властивостей, щоб при отриманні зразків ці властивості були відображені в них більш повно. В зв'язку з цим найбільш доцільним є залучення як спеціаліста майбутнього експерта, який обізнаний в методиці дослідження певних об'єктів, знає скільки й якої якості необхідно зразків для повноцінного проведення дослідження. Незалежно від виду зразки, що відбираються для проведення експертиз, мають відповідати таким критеріям:

1) якість (придатні для порівняння за часом і способом отримання);

2) безсумнівність походження (безпосередньо отримані від перевіряємого об'єкту);

3) відповідна кількість (кількість та якісь зразків залежить від

[1] Щербаковський М. Г., Лапта С. П. Зміст та допустимість відомостей, отриманих під час допиту обізнаних осіб. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* Харків : Право, 2014. Вип. 14. С. 56.

виду експертизи та характеру відображення в них ознак і властивостей);

4) відтворюваність (достовірне відображення ознак і властивостей перевіряємого об'єкту у зразках);

5) порівнянність (можливість використання зразків для порівняння на підставі сукупності ознак і властивостей, що містяться в них);

6) незмінність (стабільність ознак і властивостей протягом тривалого часу)[1].

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері службової діяльності найбільш розповсюдженими є зразки почерку, письмової мови, голосу, зовнішності, біологічних властивостей, відбитки пальців рук осіб; відтиски штампів та печаток організацій, установ; хімічних речовин, якими оброблялись речі, гроші; друкуючих пристроїв, на яких виготовлялись документи.

Отримання зразків для експертизи може здійснюватись різними процесуальними заходами.

– витребуванням та отримання вільних зразків від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб (ст. 93 КПК);

– отримання вільних зразків шляхом тимчасового доступу до речей і документів (ст. 168 КПК);

– пошук й вилучення вільних зразків під час обшуку (ст. 234 КПК України) чи огляду (ст. 237 КПК);

– отримання експериментальних зразків (ст. 245 КПК).

Коли слідчий, суд приймають рішення про отримання зразків, спеціаліст, ознайомившись із матеріалами справи, з'ясовує, які властивості та ознаки об'єктів, що перевіряються, повинні знайти в них відображення. З огляду на це він рекомендує, які і скільки зразків слід вилучити; які мають бути умови вилучення; які матеріали, інструменти та інші технічні засоби для цього можуть знадобитися. Так, вільні і експериментальні зразки почерку бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах. Вільні зразки підпису

[1] Басюк Л. О. Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні : дис. … д-ра філос.: 081. Київ. 2023. С. 73–77.

надаються по змозі не менше ніж на 15 документах, експериментальні – у кількості не менше 5-8 аркушів[1]. Особливо слід підкреслити роль спеціаліста у визначенні та створенні умов отримання зразків. Від того, наскільки подібними виявляться умови отримання зразків та умови походження об'єкта, що досліджується, залежить результативність подальшого їх експертного дослідження. Наприклад, зразки почерку мають бути виконані в умовах, що максимально наближаються до тих, у яких виконувався рукописний текст, що досліджується, тобто в тій самій позі (лежачи, стоячи тощо), таким самим приладдям письма та на папері того самого виду (за розміром, лінуванням, характером поверхні тощо), що й документ, який досліджується.

Спеціаліст не тільки бере участь у підготовці проведення процесуальних дій, але в безпосередньому їх проведенні, використовує власні знання та навички у відборі зразків, попередньому дослідженні, якісному опису в протоколі та упаковці. При проведенні обшуку, тимчасового доступу до речей та документів, спеціаліст-економіст надає допомогу у відборі тих документів, які необхідні для проведення економічної експертизи; спеціаліст-криміналіст допомагає у відборі якісних відбитків печаток та штампів для подальшої технічної експертизи документів. При відборі експериментальних зразків почерку спеціаліст-почеркознавець вибирає умови відбору, попередньо перевіряє сумісність зразків з досліджуваним текстом[2].

Судова експертиза є основною формою використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Види судових експертиз, які необхідно провести, залежать вид галузі діяльності, в якій вчинено злочини, та слідчих ситуацій.

Загальною вимогою для будь-яких експертиз щодо вирішення ідентифікаційних завдань є направлення вільних, умовно-вільних

[1] Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8.10.1998 № 53/5

[2] Качурин С. Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. С. 88.

чи експериментальних зразків від об'єкта (особи, кліше, предмету тощо), якій підлягає ідентифікації. Розглянемо типові, найбільш поширені роди та види судових експертиз, що призначаються під час досудового розслідування вказаних злочинів[1].

Почеркознавча експертиза. Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту чи підпису. Об'єктами досліджень є обмежені за обсягом рукописні записи, виконані літерами та цифрами, які відображають ознаки почерку певної особи.

Лінгвістична експертиза усного та письмового мовлення. Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи є мова людини, що відображена у писемній або в усній формі, зафіксованою відео-, звукозаписом. Лінгвістична експертиза мовлення включає авторознавчу експертизу тексту документу та семантико-текстуальну експертизу писемного та усного мовлення. Авторознавча експертиза вирішує ідентифікаційні завдання щодо ототожнення автора тексту, а також діагностичні завдання з встановлення властивостей невідомого автора документу (місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора тощо). Задля проведення авторознавчої експертизи обсяг досліджуваного тексту має бути не менше ніж 100 слів. Семантико-текстуальною експертизою вирішуються питання із встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях. Вирішуються завдання мовленнєвого характеру (смислове навантаження, характер інформації), не пов'язані із встановленням фактичних даних про автора.

Технічна експертиза документів. Об'єктами експертизи є письмові, машинописні паперові документи, бланки, кліше, принтери, знакодрукарські пристрої, письмові прилади. Виокремлюють такі види експертизи документів.

Експертиза реквізитів документів, завданнями якої є:

[1] Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8.10.1998 № 53/5.

встановлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо); залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та згорілих документах, виявлення первинного змісту; 2) ідентифікація приладів письма, копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки; установлення цілого за частинами документа.

Експертиза друкарських форм: 1) встановлення типу друкарської, комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки; зміни первинного тексту документа; способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле тощо; 2) ідентифікація вказаних засобів за виготовленими за їх допомогою документами та відтисками. Експертиза матеріалів документів: установлення роду, виду матеріалів (папір, барвники, клейкі речовини тощо), на яких і за допомогою яких виконувався документ, абсолютного та відносного часу виконання штрихів рукописних записів у документах.

Портретна експертиза. Основним завданням є ідентифікація особи за фотознімком чи відеозаписом. Порівняльними матеріалами для ідентифікації особи за фотознімком мають бути близькі до досліджуваного за часом зйомки і ракурсом зображення, достовірні фотографії та відеозапис цієї особи (любительські, професійні, а також експериментальні).

Експертиза відео- звукозапису. Завдання полягає у ототожненні особи за фізичними параметрами голосу або за лінгвістичними ознаками усного мовлення. Обсяг мовленнєвого матеріалу становить орієнтовно 5-10 хвилин мовлення особи.

Експертиза хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин. Завдання полягає у виявленні на грошових купюрах, змивах з рук мікрослідів хімічних речовин.

Експертиза з питань землеустрою. Основними завданнями експертизи є визначення відповідності розробленої документації із землеустрою, зміни цільового призначення земельних ділянок та їх затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам; визначення відповідності фактичного землекористування правовстановлювальним документам, документації із землеустрою на земельні ділянки та нормативно-правовим актам; визначення відповідності виконаної нормативної грошової оцінки земель вимогам нормативно-правових актів.

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Основне завдання – виявлення кримінально-релевантної інформації, що міститься на комп'ютерних носіях.

Економічна експертиза. Поділяється на три види.

Експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності. Об'єктами дослідження є документи бухгалтерського та податкового обліку, акти ревізій. Основні завдання полягають у встановленні документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів; оформлення операцій з товарно-матеріальними цінностями, грошовими коштами, цінними паперами та іншими активами й т.д.; відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат; окремих елементів податків та зборів, визначених платником у відповідних деклараціях (розрахунках, звітах).

Експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій: 1) проведення аналізу показників фінансово-економічного стану підприємства, організації; структури майна та джерел його придбання; 2) визначення документальної обґрунтованості розрахунків з дебіторами і кредиторами, складу витрат, плати за оренду майна, цільового витрачання бюджетних коштів, розрахунків втраченої вигоди, збитків, здійснених фінансово-господарських операцій із придбання товарів, робіт, послуг за бюджетні кошти та ін.

Експертиза документів фінансово-кредитних операцій. Основні завдання полягають у визначенні документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках, оформлення та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності, операцій та їх відповідності вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності, проведення операцій за депозитними вкладами у банківських та інших фінансових установах.

Товарознавча експертиза. Основні завдання: визначення вартості товарної продукції; належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері; характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності, визначення змін показників

якості товарної продукції; установлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника; визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил.

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Завдання, що ставляться на вирішення експертові, включають установлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів; отримання доступу до інформації на носіях; виявлення кримінально-значущої інформації, що містяться на комп'ютерних носіях.

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, одною із непроцесуальних форм використання спеціальних економічних (бухгалтерських) знань є проведення ревізій та перевірок, за результатами яких уповноваженими законом органами виявляються факти порушень законодавства під час економічної діяльності суб'єктів господарювання[1]. Висновки ревізій та акти перевірок є процесуальним джерелом доказів та сприяють виконанню завдань кримінального провадження (п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК). Ревізії проводяться планово та позапланово (в тому числі за рішенням слідчого судді, суду) з метою контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів Державною аудиторською службою України[2]. За допомогою акту ревізії, як джерела доказів, слідчий встановлює фактичні дані, що мають значення для справи, які використовуються при доведенні фактів злочинної діяльності та стосуються зловживань посадовими особами, розкрадань товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів, встановлення учасників злочинних дій[3].

Іншою формою використання спеціальних економічних (бухгалтерських) знань у кримінальному провадженні є податкова

[1] Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : закон України від 26 січня 1993 р. № 2939-XII.

[2] Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : Постанова № 550 від 20 квітня 2006 р.

[3] Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : дис. … канд.. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2018. С. 101

перевірка (документальна, фактична, камеральна). На відміну від ревізій, які, як правило, направлені на викриття нестач, розтрат, привласнень чи крадіжок коштів і матеріальних цінностей, перевірки економічної діяльності платників податків, згідно ст. 75 Податкового кодексу України, направлені, зазвичай, на виявлення можливих фактів заниження або завищення податкових зобов'язань платника податків[1].

Для роз'яснення, уточнення висновків ревізії або актів перевірок особа, яка здійснювала документальну чи матеріальну перевірку, може бути допитана як свідок – обізнана особа, а матеріали ревізій, перевірок долучаються до кримінального провадження як документи (ст. 99 КПК).

Однією з цілей участі спеціаліста у кримінальному провадженні є застосування спеціальних знань для попереднього дослідження об'єктів, які несуть інформацію про подію злочину, механізм та особу, яка його вчинила, про ознаки зміни властивостей об'єктів внаслідок будь-яких протиправних дій. Як правило, така інформація стає очевидною після проведення дослідження у рамках судової експертизи, після чого набуває доказового значення. Однак, практика розслідування злочинів показує, що отримання криміналістично значущої інформації актуально вже під час проведення огляду, обшуку, затримання та інших процесуальних заходів. Така інформація необхідна для визначення подальшого ходу розслідування, встановлення доказової перспективи об'єктів, що виявлені, вирішення питання про призначення тієї чи іншої експертизи. Ця інформація дозволяє організувати пошук злочинців за гарячими слідами та вжити інших заходів щодо розкриття злочину та виявлення злочинця. Подібна непроцесуальна форма використання спеціальних знань вивчення об'єктів іменується «попередніми дослідженнями», «доекспертними дослідженнями» або «експрес-аналізом»[2].

У процесі досудового розслідування різні об'єкти можуть становити інтерес для слідчого у зв'язку з обставинами події, що розслідується. Це – певні матеріальні об'єкти (предмети або

[1] Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI..

[2] Коваленко А. В. Попереднє дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія Право. 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 370-376.

документи), що досліджується одночасно з їх виявленням і закріпленням, вони ще не мають процесуального (доказового) статусу та є матеріальними носіями потенційної доказової інформації. Разом з тим найбільшого значення попередні дослідження мають щодо об'єктів-речових доказів, які містять інформацію про особу злочинця, засоби досягнення злочинного результату, механізм утворення слідів тощо. Слід зазначити, що попередні дослідження проводяться не тільки у перебігу слідчих (розшукових) дій, але після них з метою більш ретельного аналізу виявлених об'єктів. Огляд предметів і документів у кабінеті слідчого із застосуванням науково-технічних засобів в умовах спокійної обстановки, зосередженості дає змогу глибше вивчити стан, властивості, ідентифікаційні ознаки слідів, предметів, усебічно оцінити їх у системі доказових матеріалів[1]. Підсумовуючи викладене попередні дослідження можна визначити як дослідження, що здійснюється спеціалістом в умовах процесуальної дії або поза нею з використанням неруйнуючих методів, носять експресний характер і спрямовані на отримання орієнтуючої інформації про суб'єктів, знаряддя та інші обставини злочину, що цікавлять слідчого.

До здійснення попередніх досліджень висувається суттєва вимога, а саме, вони мають бути проведені неруйнівними методами із збереженням форми, розмірів, складу, кількості та інших властивостей об'єктів, які можуть бути в подальшому направлені на експертизу. До таких методів відносяться мікроскопія, дослідження в поляризованому світлі, косопадаючих, інфрачервоних, ультрафіолетових променях, крапельні хімічні методи аналізу, вимірювання магнітних властивостей, щільності металів та ін. Наприклад, при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності дуже часто попередньому дослідженню піддаються документи, які могли зберегти на собі сліди злочину, були або могли стати знаряддям скоєння злочину або результатом злочинної діяльності. Документ спочатку вивчається візуально, і при цьому, на основі знання про його реквізити, видимі засоби захисту документа від підробки робиться спроба встановити вид і способи зміни первинного змісту документа. Документ

[1] Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура. Харків : Право, 2020. С. 548.

оглядається «на просвіт» для встановлення факту підчистки Потім здійснюється його візуальне дослідження із застосуванням мікроскопа, що дозволяє виявити місце розташування та способи виконання дописок, додруківок, травлення. Оскільки зміна документа залишає сліди, які не завжди можна виявити візуально і навіть за допомогою приладів збільшення, то використовується дослідження документів із застосуванням ультрафіолетових та інфрачервоних джерел випромінювання. Попереднє дослідження сприяє вирішенню питань, пов'язаних з визначенням особливостей тих чи інших способів виготовлення документів, встановлення технічних засобів та обладнання, які використовувалися для виготовлення та підробки документів, встановлення даних про особу, причетну до виготовлення або підробки документів.

За результатами попереднього дослідження об'єктів може бути прийнято рішення про визнання його речовим доказом, документом-доказом, здійснена оцінка його належності, достовірності, необхідності проведення (не проведення) подальшого експертного дослідження, можливість використання під час досудового розслідування та в судовому провадженні Тому завданням попереднього дослідження об'єктів під час проведення огляду та інших слідчих (розшукових) дій є прискорення процесу отримання пошукової інформації та встановлення значення у доказуванні обставин кримінального правопорушення, а отримані результати використовуються при плануванні, організації й проведенні подальших слідчих (розшукових) дій[1].

Однією із форм використання спеціальних знань є консультаційно-довідкова діяльність спеціаліста[2]. В ст. 71 КПК вказано, що спеціаліст «може надавати консультації, пояснення, довідки». Під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності слідчий стикається з необхідністю отримати консультації чи пояснення, оскільки слідчому потрібно знати велику кількість документів, які визначають повноваження осіб, необхідно аналізувати нормативно-правові акти, особливо відомчі,

[1] Гончарук Г. О. Методика розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі : дис. … канд. юрид. наук: 13.00.09. Харків, 2020. С. 173.

[2] Щербаковський М. Г. Консультаційна функція спеціаліста у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ : 2017. Вип. 62. С. 43–51

що регулюють службову чи професійну діяльність осіб. Відповідно слідчому попередньо слід поспілкуватися з спеціалістом задля з'ясування в яких конкретно документах можуть і повинні бути закріплені повноваження службових осіб, порядок їх діяльності та контролю за нею. Такого роду допомога спеціаліста дозволить правильно спланувати процес розслідування, отримати всі необхідні дозволи для проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних заходів, а також обґрунтувати необхідність їх проведення.

Для того, щоб повідомити слідчому необхідні відомості довідкового та консультаційного характеру, спеціалісту не потрібно проводити будь-які дослідження. Консультаційно-довідкова діяльність є повідомлення спеціалістом необхідних відомостей, що дозволяють слідчому правильно оцінити, наприклад, зміст різних бухгалтерських документів, визначити підстави для проведення наступних слідчих (розшукових) дій, уточнити напрямки досудового розслідування. За змістом відомості, які повідомляє спеціаліст, можна поділити на дві групи.

Першу групу складають довідкові відомості у галузі професійних знань спеціаліста. Такі відомості не містять висновків (умовиводів), а допомагають краще зрозуміти питання професійної діяльності у певній сфері, вибрати тактично правильні напрями подальшого дослідження доказів. Довідкова діяльність спеціаліста обмежується тими випадками, коли слідчому необхідно отримати консультацію щодо, наприклад, загальних правил ведення бухгалтерського обліку, нормативних положень, які регулюють діяльність арбітражного керуючого й т. ін. Такі довідки допомагають правильно вирішити питання, що виникають у ході проведення всього розслідування чи окремих слідчих (розшукових) дій.

Другу групу складають консультації та роз'яснення щодо вже відомих слідчому предметів, обставин, документів щодо певних правил та інших доказів, які піддаються дослідженню. Для надання консультаційної допомоги спеціалісту необхідно ознайомиться з матеріалами кримінального провадження або їх частиною. Однією з цілей надання консультацій спеціалістом є оцінка дій службових осіб у певних ситуаціях, визначення суті вилучених документів, отриманого висновку експерта. Використання консультацій та роз'яснень спеціаліста у складних питаннях службової чи професійної діяльності дозволяє слідчому компенсувати брак

знань та компетентності зі спеціальних питань. Результатом консультацій щодо висновку експерта є встановлення наукової обґрунтованості проведених експертних досліджень та компетентності експерта, який проводив експертизу.

Незафіксовані консультації спеціаліста є орієнтовними для слідчого під час планування та організації досудового розслідування, наприклад, під час визначення подальшого напряму розслідування, обрання алгоритму дій за певної слідчої ситуації для вирішення конкретного тактичного завдання, вибору тактичного прийому чи комбінації під час планування та проведення окремої процесуальної дії тощо.

Формами фіксації консультаційної діяльності спеціаліста є:

– допит обізнаної особи (ч. 6 ст. 95 КПК);

– письмові пояснення у додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії (п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК);

– заяви, які заносяться до протоколу (ч. 4 ст. 237 КПК);

– зауваження до протоколу (п. 4 ч. 4 ст. 71 КПК);

– усні консультації чи письмові роз'яснення спеціаліста в суді (ч. 1 ст. 360 КПК).

Отже, консультаційна-довідкова взаємодія слідчого зі спеціалістом під час розслідування уримынальних правопорушенеь у сфері службової діяльності забезпечує ефективність розслідування, адже заходи, що проводитимуться слідчим будуть результативними; дозволяє своєчасно виявляти й вилучати сліди цієї категорії злочинів і унеможливлює, або хоча б зведе до мінімуму, вірогідність знищення певних документів з метою приховування ознак злочину.

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне дослідження актуальних проблем, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, дало змогу визначити та обґрунтувати низку важливих і сучасних положень, які мають принципове значення не лише для розвитку теорії криміналістики, а й для вдосконалення практики досудового розслідування.

1. Констатовано, що у криміналістиці відсутні підстави для заміни дефініції «злочин» на «кримінальне правопорушення». У Розділі XVII особливої частини КК «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» унормовано 18 видів кримінально-караних діянь, які відповідно до ч. 3 ст. 12 КК є злочинами. Ініційовано внести зміни до статті 45 КК, в якій запропоновано замінити «корупційні кримінальні правопорушення» на «корупційні злочини». Доведено, що процесуальна і правова неефективність окремих положень кримінального процесуального законодавства України свідчить про необхідність його подальшого удосконалення.

2. Аргументовано, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є не просто теоретичною конструкцією, а практичним інструментом, який забезпечує адаптивність, наукову обґрунтованість та ефективність їх розслідування, адже враховує трансформації злочинності, орієнтована на практичні потреби правоохоронної діяльності, сприяє формуванню нових методик і підвищенню результативності боротьби зі злочинністю у сфері службової діяльності. Здійснено криміналістичну класифікацію злочинів у сфері службової діяльності за такими підставами: сферою виникнення відносин, на які посягають злочини; галузевою специфікою; суб'єктом, на інтереси якого посягають конкретні злочинні діяння; різновидом служби; формою вини; предметом посягання; злочинною метою; характеристикою особи злочинця; способами реалізації злочинного задуму; масштабами злочинної діяльності.

3. З'ясовано, що криміналістична характеристика не лише

описує загальні риси та особливості кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а й сприяє формуванню типових моделей злочинної поведінки, що дозволяє розробити дієві методики розслідування злочинів, а також оптимізувати організаційно-тактичні підходи до збирання, фіксації, оцінки та використанню доказів. Зазначено, що завдяки комплексному аналізу криміналістичних ознак злочинів у сфері службової діяльності слідчі отримують змогу ефективно реагувати на нові виклики у сфері протидії корупції, службовій недбалості, підробленню документів та іншим загрозам, що підривають основи функціонування держави й суспільства. Виокремлено й розкрито зміст елементів криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності, до яких віднесено: особа злочинця, способи та злочинні технології, предмет посягання, обстановка вчинення злочинів, типові сліди злочинів.

4. Підкреслено, що початок досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності має низку криміналістичних і процесуальних особливостей. Розкрито особливості початку досудового розслідування вказаних правопорушень у сфері службової діяльності, які полягають насамперед у специфіці джерел отримання інформації, необхідності документального підтвердження факту вчинення злочину, а також у правильному визначенні підслідності. Доведено, що належна організація роботи з джерелами інформації про вчинені кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності дозволяє вчасно реагувати на ознаки кримінальних правопорушень, забезпечувати збереження слідової інформації та формувати належну доказову базу.

5. Систематизовано обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності: 1) наскрізні, спільні для всіх злочинів у сфері службової діяльності; 2) диференційовані, характерні для окремих злочинів зазначеної групи.

6. Наголошено, що типові слідчі ситуації й відповідні їм алгоритми дій слідчого варіюють для кожного етапу розслідування з урахуванням низки чинників, основними з яких є джерело отримання й обсяг інформації про вчинене кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності, а також займана злочинцем позиція в процесі досудового розслідування. Зазначено, що алгоритмізація досудового розслідування злочинів у сфері

службової діяльності передбачає чітке структуроване визначення послідовності слідчих (розшукових) дій, що мають бути здійснені на кожному з етапів – від моменту виявлення ознак кримінального правопорушення до завершення збору доказової бази та притягнення винних до відповідальності. Застосування алгоритмів дій слідчого дозволяє не лише стандартизувати процес розслідування, а й вчасно реагувати на зміну слідчої ситуації, тим самим уникаючи втрату доказів і забезпечуючи цілісність і послідовність документування слідової інформації.

7. Доведено, що організація ефективної взаємодії слідчого з іншими підрозділами й органами, серед іншого правоохоронними, під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є одним із чинників успішного викриття, документування та розкриття таких кримінальних правопорушень. Визначено особливості взаємодії слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності з такими суб'єктами: оперативними підрозділами; іншими органами досудового розслідування; представниками контролюючих органів, іншими правоохоронними й судовими органами; обізнаними особами (спеціалістами, експертами); медіа, громадськістю.

8. Констатовано, що слідчому огляду підлягають об'єкти, які мають значення для розслідування і вилучені під час огляду місця події чи обшуку: предмети підкупу, службові документи, речі, документи майнового характеру; пластикові картки, транспортні засоби, комп'ютери, системи комп'ютерних мереж; мобільні телефони; смарт-картки, планшети, інші телекомунікаційні засоби.

9. Зазначено, що тактична операція виступає засобом вирішення тактичних завдань розслідування, які здебільшого ситуаційні. Встановлено, що слідчому для вирішення тактичних завдань розслідування тактичну операцію «Обшук» доцільно проводити одночасно на всіх об'єктах: житлових приміщеннях (будинки, котеджі, квартири, місця постійного чи тимчасового житлового помешкання підозрюваного); інших об'єктах володіння (дачні будівлі, гаражі, транспортні засоби, яхти й пр.); службових приміщеннях тощо.

10. Визначено дві типові ситуації допиту підозрюваного – безконфліктна й конфліктна. В умовах конфліктної ситуації рекомендовано застосовувати криміналістичні методи, тактичні прийоми, тактичні комбінації, спрямовані на її нейтралізацію,

отримання правдивих показань та достовірної інформації.

11. З'ясовано, що в якості свідків можуть бути допитані особи, які є носіями криміналістично значущої інформації про подію та обставини вчинення службового злочину, які умовно можна поділити на п'ять груп: 1) заявники, очевидці злочину; 2) керівники; службові особи, які не мають корупційних зв'язків; 3) керівники, службові особи, які мали корупційні зв'язки або одержували корупційну послуги; 4) фахівці, які здійснюють професійну діяльність; 5) службові особи державних органів, які здійснюють контрольні функції. В ситуації, коли свідки дають правдиві показання, тактичним завданням слідчого є зберігання безконфліктної ситуації.

12. Показано, що в рамках європейської інтеграції зближення національних правових систем України і держав Європейського Союзу обумовлює потребу в науковій розробці системи загальних доктринальних принципів застосування «спеціальних методів розслідування». У національній правовій системі України «спеціальні методи розслідування злочинів» відомі як «негласні слідчі (розшукові) дії», які проводяться щодо підозрюваного чи іншої особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи встановити обставини, що мають значення для досудового розслідування. Показано, що доцільність проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері службової діяльності, обумовлюється слідчою ситуацією, що складається на певному етапі розслідування, а також можливістю отримання значущої для кримінального провадження інформації.

13. Обґрунтовано, що ефективність розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності залежить від чіткої організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій, розроблення та застосування тактичних прийомів і алгоритму їх проведення в ході кримінального провадження. Для ефективного розслідування зазначених злочинів застосовуються: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК),

обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).

14. Зауважується, що тимчасове обмеження конституційних прав та свобод громадян при їх проведенні, вимагає дотримання особливого режиму, що передбачає: наявність підстав проведення, які передбачені законодавством; дотримання умов і процедури проведення; наявність механізму судового контролю, прокурорського нагляду, відомчого контролю за забезпеченням конституційних прав та свобод людини, а також законністю і обґрунтованістю їх проведення. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені в ході проведення НСРД, а також підозрюваний, його захисник, згідно зі ст. 253 КПК України, мають бути письмово повідомлені про це прокурором або за його дорученням слідчим.

Водночас, згідно ч. 5 ст. 9 КПК України проведення НСРД уповноваженими законом суб'єктами повинно відбуватися відповідно до практики ЄСПЛ та положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.). Вимоги ЄСПЛ щодо забезпечення прав і свобод людини при застосуванні НСРД є актуальними і потребують подальшого впровадження міжнародних стандартів в національне законодавство та практичну діяльність правоохоронних органів з метою удосконалення розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

15. Зазначено, що в сучасних умовах процес розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, характеризується підвищеною складністю, обумовленою латентністю, великим обсягом роботи у кримінальному провадженні, кваліфікованою протидією розслідуванню тощо. Тому, вирішення завдань досудового розслідування службових злочинів нерідко вимагає проведення «тактичної операції», яка є поєднанням однойменних і різнойменних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, організаційних та інших

заходів, спрямованих на виконання проміжного тактичного завдання розслідування у даній слідчій ситуації. Особливість тактичної операції в тому, що вона є: 1) сукупністю тактичних засобів реалізації методів розслідування; 2) засобом реалізації взаємодії слідчого з органами дізнання, державними установами й організаціями, окремими громадянами, необхідність у чому виникає при вирішенні завдань розслідування; 3) організаційним і тактичним засобом ліквідації протидії з боку правопорушника; 4) засобом алгоритмізації процесу розслідування злочинів; 5) засобом реалізації тактичних прийомів, що вимагають сукупності дій слідчого та представників інших органів.

Показано, що до типових тактичних операцій під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності відносяться: «Затримання», «Співучасники», «Захист доказів», «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків».

16. Звернено увагу на те, що дослідження проблем нейтралізації протидії розслідуванню кримінальних правопорушень в сфері службової діяльності безпосередньо пов'язано з питаннями забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства відповідно до положень законів України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а також КПК України.

17. Установлено, що під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності використовуються такі форми залучення обізнаних осіб:

1) процесуальна форма, яка включає: залучення спеціаліста до підготовки, безпосереднього проведення та фіксації окремих процесуальних дій (ст. 71 КПК); залучення спеціаліста для надання довідки, висновку (ст. 71 КПК); залучення спеціаліста для надання усних консультацій або письмових роз’яснень (ст. 360 КПК); допит обізнаної особи як свідка (ст.ст. 65, 95 КПК); залучення експерта (статті 69, 242 КПК та ін.); допит експерта в суді (ст. 356 КПК);

2) непроцесуальна форма: надання фахових письмових чи усних консультацій та довідок обізнаною особою; попереднє дослідження (експрес-аналіз) об’єктів під час або після проведення слідчих (розшукових) дій; проведення ревізій, перевірок, матеріали яких використовуються у кримінальному провадженні.

Встановлено, що під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності найбільш розповсюдженими є почеркознавча експертиза, лінгвістична експертиза усного та письмового мовлення, технічна експертиза документів, портретна експертиза, експертиза відео- звукозапису, експертиза хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин, експертиза з питань землеустрою, експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів, економічна експертиза, товарознавча експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Абакумов А. Ю. Тактичні операції початкового етапу розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Юридичний бюлетень*. Вип. 32. 2024 С. 114–121. URL: https://doi.org/10.32850/lb2414-4207.2024.32.16 (дата звернення: 01.12.2025 р.).
2. Албул С. В., Андрусенко С. В. Правові та організаційні проблеми протидії організованій злочинності : навчальний посібник. Одеса : ОДУВС, 2017. 142 с.
3. Алгоритм дій працівників органів досудового розслідування щодо накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом : науково-практичний посібник / Цуцкіридзе М. С., Пчеліна О. В., Романюк В. В., Бурлака В. В. та ін. Харків : Харківській нац. ун-т внутр. справ, 2021. С. 50–53.
4. Антонюк Н. О. Висновки ВС щодо відкриття матеріалів НС(Р)Д у порядку ст. 290 КПК. *Закон і бізнес*. 2020 р. URL: https://zib.com.ua/ua/141951.
5. Бабіков О. П. Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій: генеза та перспективи розвитку : монографія. Наук.-дослід. ін-т публічного права. Київ : Норма права, 2024. 446 с.
6. Баганець О. В. Доказування стороною обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 269 с.
7. Базір С. С. Негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальних провадженнях щодо одержання неправомірної вигоди суддями. *Науковий вісник публічного і приватного права*. Вип. 3. 2016. С. 226–230.
8. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 620 с.
9. Басюк Л. О. Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні : дис. … д-ра філос.: 081. Київ. 2023. 203 с.
10. Білічак О. А. Значення практики ЄСПЛ для ухвалення процесуальних рішень при проведенні негласних слідчих

(розшукових) дій. *Кримінальне процесуальне право*. № 3 (32) 2020. С. 158–169.

11. Благута Р. І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 147–152.

12. Бондаренко О. О. Предмет доказування у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 83. Ч. 3. С. 196–202.

13. Бузоверя Є. Ю. До питання нейтралізації протидії виявленню та розслідуванню злочинів *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції:* збірник матеріалів XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 18–19 травня 2018 р.). Сумська філія ХНУВС. С. 86–89.

14. Бузоверя Є. Ю. Щодо забезпечення безпеки учасників кримінального процесу засобами оперативно-розшукової діяльності. *Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства* : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13–14 квітня 2018 року). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 93–96.

15. Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.

16. Вапнярчук В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук*. 2013. № 3 (74). С. 238–248.

17. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура. Харків : Право, 2020. 960 с.

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

19. Вищий антикорупційний суд. Огляд практики Європейського суду з прав людини з питань використання спеціальних методів розслідування злочинів [проведення негласних слідчих (розшукових) дій] та особливостей відкриття матеріалів, які стали підставою для їхнього проведення (рішення, ухвалені ЄСПЛ та внесені до бази даних HUDOC, за період з 1997 по 2021 роки). Київ. 2022. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/ cac/statistics/reviews/echr_covert.pdf (дата звернення: 01.12.2025 р.).

20. Виявлення та розшук активів у кримінальному провадженні. Агентство з розшуку та менеджменту активів. URL: https://arma.gov.ua/provovi_pidstavy (дата звернення: 01.12.2025 р.).

21. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

22. Волобуєв А. Ф. Протидія розслідуванню економічних злочинів та її подолання. *Государство и право*. 2002. № 4. С. 42–47.

23. Галай А. Ю. Типові тактичні операції під час розслідування організованої наркозлочинності. *Держава та регіони*. Серія Право. 2024. № 4 (86). С. 167–173.

24. Герасименко Л. В., Тихонова О. В., Таціенко В. В., Кржечковскіс І. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом активів, одержаних злочинним шляхом : метод. рек. / за заг. ред. С. С. Чернявського. Київ : Нац. академія внутр. справ, 2023. 38 с.

25. Гольдберг Н. О., Бортник С. М., Стащак М. В., Тагієв С. Р., Шендрик В. В. Теорія і практика забезпечення конституційних прав та свобод громадян при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія / за заг. наук. ред. С. Р. Тагієва та В. В. Шендрика. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. 336 с.

26. Гончарук Г. О. Методика розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі : дис. … канд.. юрид. наук: 13.00.09. Харків, 2020. 251 с.

27. Гринь А. А. Конституційні гарантії прав людини при здійсненні негласних слідчих дій: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород. 2018. 196 с.

28. Грібов М. Л. Прихована фіксація фактів одержання неправомірної вигоди службовою особою в публічно доступних місцях: *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ. 2016. № 2 (12). С. 67–77.

29. Гусєва В. О. Криміналістична класифікація злочинів: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică*. 2019. С. 154–155.

30. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень–вересень 2025 року. *Офіс Генерального*

прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2. (дата звернення: 01.12.2025 р.).

31. Ємельянов В. П. Кримінальне право України. Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук. практ. посібник. Харків : Право, 2018. 142 с.

32. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.

33. Застосування апаратно-програмного комплексу «Cellebrite UFED» під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень : методичні рекомендації. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2023. 41 с.

34. Звітність про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях, за видами економічної діяльності за січень–вересень 2025 року. Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-kriminalni-pravoporushennya-vchineni-na-pidpriyemstvah-v-ustanovah-organizaciyah-za-vidami-ekonomichnoyi-diyalnosti-2. (дата звернення: 01.12.2025 р.).

35. Зеленська М. І. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб: питання соціально-правової природи. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С 25–31.

36. Зміст та принципи діяльності. *Державна аудиторська служба України*. URL: https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3504 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

37. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС від 3 листопада 2015 р. № 1339. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

38. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8.10.1998 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

39. Качурин С. Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи : дис. … канд.. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2004. 198 с.

40. Киженко С. О., Деменко Т. В. Особливості допиту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1062. Серія «ПРАВО». 2013. Вип. № 14. С. 208–211.

41. Кимлик Н. В. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з корупцією : автореф. дис ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2013. 18 с.

42. Климчук М. П., Кунтій М. І. Виявлення та вилучення слідів кримінальних правопорушень, учинених із використанням засобів стільникового зв'язку. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 111–118.

43. Кобець М. В. Дії слідчого під час виявлення на місці події мобільних терміналів (стільникових радіотелефонів). *Криміналістичний вісник*. 2023. № 1 (39). С. 52–64.

44. Кобзар О. Ф. Взаємодія як вид соціальної діяльності в боротьбі зі злочинністю. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 3. С. 27.

45. Коваленко А. В. Попереднє дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 370-376.

46. Коваль А. А. Теоретико-правові та праксеологічні засади забезпечення прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2020. 455 с.

47. Комашко В. В. Правові та організаційні основи контролю за вчиненням злочину : дис. … канд. юр. наук:12.00.09 Одеса, 2016. 226 с.

48. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

49. Конвенція про кіберзлочинність : прийнята Ком. міністрів Ради Європи 08.11.2001 р. ; ратифік. законом України від 07.09.2005 р. № 2824-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

50. Коновалова В. О. Вибрані твори. Харків : Апостіль, 2012. 528 с.

51. Коновалова В.О. Нові тенденції розвитку криміналістики. Криміналістика та судова експертологія: наука, навчання, практика: матеріали 14 Міжнар. конгресу, м. Одеса, 13–15 верес. 2018 р. / у 2 т. Т. 1. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 55–65.

52. Коновалова В. О., Мишков Я. Є. Інновації в методиці розслідування злочинів. *Право та інновації*. № 2 (14) 2016. С. 34–40.

53. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 % D0 %BA/96- %D0 %B2 %D1 %80#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

54. Конюшенко Я. Ю. Загальні вимоги до проведення негласних слідчих (розшукових) дій: процесуальна характеристика. *Вісник харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020 № 3 (90). С. 212–223.

55. Конюшенко Я. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : монографія. Харків : Факт. 2020. 476 с.

56. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 244 с.

57. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

58. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації : наук.-прак. посіб. для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Харків : Золоті сторінки, 2019. С. 127 .

59. Корж В. П. Проблеми впровадження нового КПК в практичну діяльність. *Вісник прокуратури*. 2015. № 6. С. 45–49.

60. Корж В. П. Проблеми криміналістичного та процесуального забезпечення розслідування корупційних злочинів / розділ в колективній монографії. Wloclawek.Poland. 2021. С. 279–295.

61. Корж В. П. Розслідування окремих видів злочинів : навчально-методичний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 193 с.

62. Корж В. П. Теоретичні проблеми методики розслідування злочинів у сфері економічної діяльності, скоєних організованими злочинними утвореннями : монографія. Харків : ХНУВС, 2002. 512 с.

63. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України : автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 40 с.

64. Криміналістика : навчально-методичний посібник / Тіщенко В. В., Подобний О. О. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.

65. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

66. Криміналістика : підручник / Пясковський В. В, Чорноус Ю. М., Самодін А. В. та ін. / за заг. ред. В. В. Пясковського. Харків : Право, 2020. 752 с.

67. Криміналістика : підручник / Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 464 с.

68. Криміналістика : підруч. /В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. перероб.та допов. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.

69. Криміналістика : підручник : у 2 т. / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Т. 1. Харків : Нац. ун-т внутр. справ МВС України, 2018. 384 с.

70. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

71. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 01.12.2025 р.).

72. Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки: URL: https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/UPZ-Latvii-dokazatelstva-i-sledstvennie-dejstvija.pdf (дата звернення: 01.12.2025 р.).

73. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. Верховна Рада України: офіційний веб-портал парламенту України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#n11. (дата звернення: 01.12.2025 р.).

74. Кришевич О. В. Застосування тактичних прийомів для вирішення конфліктів на допиті. *Право України*. 2001. № 3. С. 66–68.

75. Кулік К. Д. Відкритість і прозорість діяльності органів влади як невід'ємний елемент запобігання корупції в Україні під час дії воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія ПРАВО. Вип. 91. Ч. 4. 497 с.

76. Леонов Б. Д., Надіжко М. М. Науково-технічне забезпечення судово-експертної діяльності: сучасний стан та перспективи. *Юридичний вісник.* 2020. № 2. С. 184–190.

77. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 248 с.

78. Лук'янчиков Є. Д. Виклик на допит: правові, організаційні, тактичні аспекти. *Наук. вісник НАВСУ*. 2003. № 2. С. 228–232.

79. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Нац. тех. ун-т України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», 2017. 474 с.

80. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.

81. Мишков Я. Є. Методика розслідування хабарництва : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 242 с.

82. Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : дис. … канд.. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2018. 292 с.

83. Нове роз'яснення НАЗК: як правильно вносити і розглядати подання про проведення службового розслідування. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nove-roz-yasnennya-nazk-yak-pravylno-vnosyty-i-rozglyadaty-podannya-pro-provedennya-sluzhbovogo-rozsliduvannya/ (дата звернення: 01.12.2025 р.).

84. Олійник С. В. Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 220 с.

85. Осика І. М. Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва : дис канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 236 с.

86. Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Ф. Вакуленко, О. М. Толочко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 92 с.

87. Пастух А. В. Криміналістична класифікація та криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 99–100.

88. Піддубний В. В. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо подолання протидії розслідуванню злочинів економічної спрямованості. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). Т. 4. С. 64–68.

89. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 567 с.

90. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи : поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*: науково-практичний журнал. Київ, 2014. С. 137–141.

91. Податковий кодекс України : закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

92. Полюхович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 231 с.

93. Постанова Верховного Суду від 24.05.2021. Справа № 640/5023/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

94. Постанова Верховного Суду від 30.09.2021. Справа № 556/450/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109396 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

95. Приходько О. В. Тактичні операції при розслідуванні хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності. *Право і безпека*: науковий журнал. 2010. № 3 (35). С. 188–192.

96. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : закон України від 15 березня 2022 року № 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137–20 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

97. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3781-12 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

98. Про державну таємницю : закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

99. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : закон України від 23.12.1993 № 3782-XII Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

100. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування 2013–2025 роки. Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

101. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 року № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

102. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27.04.2020 № 357. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

103. Про затвердження Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у центральному апараті Державного бюро розслідувань : наказ Державного бюро розслідувань від 28.12.2021 № 726. URL: https://dbr.gov.ua/ assets/files/diyalnist/npa/nakaz-vid-28.12.2021-n726.pdf (дата звернення: 01.12.2025 р.).

104. Про затвердження Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, віднесені законом до підслідності Бюро економічної безпеки України : наказ Бюро економічної безпеки України від 23.03.2022 № 58. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-22/ed20220323#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

105. Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях : наказ Національного антикорупційного бюро України від 29.12.2020 № 141. URL: https://nabu.gov.ua/nakazi/nakaz-n-141-vid-29122020-pro-zatverdzhennya-instrukciyi-pro-poryadok-rozglyadu-zvernen-gromadyan/ (дата звернення: 01.12.2025 р.).

106. Про затвердження Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 16.11.2012 № 515. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2022-12#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

107. Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень і запитів в органах прокуратури України, Порядку організації та проведення особистого прийому громадян в органах прокуратури України від 25.06.2024 № 153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0153905-24#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

108. Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень громадян та організації особистого прийому громадян у центральному апараті та територіальних управліннях Державного бюро розслідувань : наказ Державного бюро розслідувань від 20.05.2021 № 314. URL: https://dbr.gov.ua/assets/files/documents/ nakaz-314.pdf (дата звернення: 01.12.2025 р.).

109. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Генерального прокурора від 17.08.2023 № 231. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text (дата звернення 01.12.2025 р.).

110. Про затвердження Порядку взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлення та розшуку активів : наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства фінансів України від 20.10.2017 № 115/197-о/297/586/869/857. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1342-17#Text (дата звернення 01.12.2025 р.).

111. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 08.02.2019 р. № 100. *Офіційний вісник України*. 2019. № 26. Ст. 939. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text (дата звернення 01.12.2025 р.).

112. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : Постанова № 550 від 20 квітня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2006 %D0 %BF/ d20221013/sp:java-#n21 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

113. Про затвердження Порядку роботи спеціальної телефонної лінії Національного антикорупційного бюро України : наказ Національного антикорупційного бюро України від 21.05.2021 № 67. URL:https://nabu.gov.ua/sites/default/files/ page_uploads/09.01/67_zvedenyy_nakaz_no67_vid_21.05.2021_te lefon_liniya.pdf (дата звернення: 01.12.2025 р.).

114. Про затвердження Порядку роботи спеціальної телефонної лінії у центральному апараті та територіальних управліннях Державного бюро розслідувань : наказ Державного бюро розслідувань від 19.09.2022 № 473. URL: https://dbr.gov.ua/ assets/files/diyalnist/pravovi-zasadi/nakaz-n-473-vid-19.09.2022.PDF

(дата звернення: 01.12.2025 р.).

115. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : закон України від 10.11.2015 № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1. Ст. 2.

116. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 580-19 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

117. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лютого 1992 р. №2135–XII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 01.12.2025).

118. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 № 570. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

119. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : закон України від 26 січня 1993 р. № 2939-XII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

120. Про судоустрій і статус суддів : закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 01.12.2025 р.).

121. Пчеліна О. В. Окремі аспекти розслідування злочинів у сфері службової діяльності, вчинених працівниками правоохоронних органів. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (3 квітня 2015 року, м. Харків) / МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків : Золота миля, 2015. С. 183–186.

122. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 553 с.

123. Пчеліна О.В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків : Вид-во ТОВ «В справі», 2017. 522 с.

124. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Організація взаємодії під час

досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2025. Вип. 90. Ч. 4. С. 342–347.

125. Пчеліна О. В. Корупційна спрямованість як ознака окремих злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 5. Т. 3. С. 67–70.

126. Пчеліна О. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 145–156.

127. Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів у сфері службової діяльності. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2014. № 6 (10). С. 269–270.

128. Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 186–193.

129. Пчеліна О. В. Структура методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2014. № 10-2. Т. 2. С. 121–127.

130. Пчеліна О. В. Щодо криміналістичної класифікації злочинів. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики:* матер. міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 7–8 листопада 2013 року). Харків :«Право», 2013. С. 93–95.

131. Пчолкін В. Д. Процесуальна регламентація проведення алгоритму слідчих дій під час виявлення та розслідування корупційних правопорушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* матер. Всеукраїнської наук. практ. конф. (м. Харків, 26 листопада 2020 року). С. 303–307.

132. Пчолкін В. Д. Тактичні операції: поняття та сутність. *Напрями реформування кримінального процесуального законодавства в Україні*: матер. наук.-практ. семінару (м. Харків, 10 березня 2020 р.). С. 103–106.

133. Пчолкін В. Д. Окремі аспекти тактичних операцій під час розслідування злочинів економічної спрямованості. *П'яті Таврійські юридичні наукові читання*: матер. міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 травня 2020 року). Київ : Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. 2020. С. 125–129.

134. Пчолкін В. Д. Шляхи вдосконалення протидії злочинам економічної спрямованості Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.). Харків, 2019. С. 389–391. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ba9531d5-9be1-43b1-85f5-f57800d56371 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

135. Пчолкін В. Д. Куць Я. О. Тактичні операції при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження:* матер. круглого столу (м. Харків, 17 червня 2021 р.). Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. С. 239–241.

136. Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Врахування міжнародного досвіду дотримання прав і свобод людини при застосуванні спеціальних (негласних) методів розслідування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. Ч. 3. 2025. С. 155–161.

137. Пчолкін В. Д. Федосова О. В. Завдання та напрями застосування негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. № 1. 2025. С. 108–115.

138. Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Імплементація міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини при застосуванні спеціальних методів розслідування в правову систему України. The 6th International scientific and practical conference «European congress of scientific discovery» (May 26–28, 2025). Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2025. P. 567–574. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/05/EUROPEAN-CONGRESS-OF-SCIENTIFIC-DISCOVERY-26-28.05.25.pdf (дата звернення: 01.12.2025 р.).

139. Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Оперативно-розшукове забезпечення безпеки учасників кримінального процесу на стадії досудового слідства. *Право і безпека*. 2011. № 5 (42). С. 163–167.

140. Пчолкін В. Д., Федосова О.В. Правові підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку*

держави: матер. м іжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20.11.2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 157–159.

141. Пчолкін В. Д. Федосова О. В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів економічної спрямованості. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С. 265–277.

142. Рішення ЄСПЛ у справі «Берлізев проти України» №43571/12 від 8 липня 2021 року. URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2021/11/15/20211115153507-23.doc. (дата звернення: 01.12.2025 р.).

143. Рішення ЄСПЛ у справі «Денисюк та інші проти України». Огляд рішень Європейського суду з прав людини (лютий 2025 року). Київ, 2025. 65 с.

144. Рішення ЄСПЛ у справі «Мілінене проти Литви» (Milinienė v. Lithuania), заява № 74355/01, від 24 червня 2008 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{ %22fulltext %22:[%22Milinien %C4 %97 %20v. %20Lithuania %22], %22documentcollectionid2 %22:[%2 2JUDGMENTS %22, %22DECISI ONS %22], %22itemid %22:[%22001-87142 %22]} . (дата звернення: 01.12.2025 р.).

145. Сало О. М. Реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2018.241 с.

146. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. С. 266–267.

147. Сергєєва Д. Б. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для отримання окремих видів доказів у кримінальному провадженні: проблемні питання. *Право України*. 2017. № 12. С. 49–61.

148. Сергєєва Д. Б. Напрями використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні. *Вісник кримінального судочинства*. № 2/2018. С. 81–91.

149. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 800 с.

150. Смаглюк С. В. Процесуальний порядок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному

провадженні : дис. … канд.. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2023. 279 с.

151. Степанюк Р. Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених в бюджетній сфері. *Право і безпека*. № 1. 2012. С. 204–208.

152. Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2015. 440 с.

153. Тагієв С. Р., Пузирьов М. С., Івашко С. В. Негласні слідчі (розшукові) дії в умовах війни: окремі теоретичні та практичні аспекти (частина ІІ). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023 № 2. С. 454–459.

154. Тарасенко Р. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : монографія. Одеса : ОДУВС, 2013. 360 с.

155. Татаров О. Ю Слідчий суддя як суб'єкт захисту прав людини: деякі проблеми правозастосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2 (69). С. 12–21.

156. Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 69–77.

157. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ : Правова Єдність, 2017. 897 с..

158. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основ методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 270 с.

159. Уваров В. Г. Інститут втручання у приватне життя шляхом аудіо-, відеоконтролю. *Право і Безпека*. 2012. № 5. С. 190–194.

160. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів: методичні рекомендації / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 68 с.

161. Федосова О. В. Щодо письмового інформування осіб, відносно яких проводилися оперативно-розшукові заходи, що тимчасово обмежували їх конституційні права. *Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України*: зб. наук. праць факультету з підготовки слідчих ХНУВС за 2013 рік. Харків : Ніка Нова, 2014. 696 с.

162. Федченко В. М., Павлова Н. В. Особливий порядок кримінального провадження щодо судді Конституційного суду під час досудового розслідування. *Національний юридичний журнал*: теорія і практика. DECEMBRIE 2018. С. 208–211.

163. Хоменко І. В. Контроль та нагляд за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Юридична наука*. № 1 (103), 2020.Т. 2. С. 113–119.

164. Хоменко І. В. Оцінка вихідних даних під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Юридичні науки. № 12. 2022. С. 50–56.

165. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ. : Юридична академія МВС, 2006. 308 с.

166. Чорноус Ю. М., Шмітько В. В. Теоретико-методологічні засади дослідження розслідування корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди. *Філософські та методологічні проблеми права*: наук. журн. / редкол.: М. В. Костицький (голов. ред.) та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. № 2 (26). С. 61–72.

167. Швець О. Л. Виявлення неправди під час провадження відтворення обстановки та обставин події (у формі слідчого експерименту). *Криміналістичний вісник*. 2009. № 1. С. 165–172.

168. Шевчишен А. В. Проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 624 с.

169. Шевчук В. М. Можливості застосування типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 135–139.

170. Шевчук В. М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013 № 4 (75). С. 235–242.

171. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2013 440 с.

172. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. / упоряд. Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.

173. Шевчук В. М. Тенденції та перспективи розвитку криміналістичної теорії тактичних операцій. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. / ред кол.: М. А. Цимбал, В. Ю. Шепітько, А. М. Головченко та ін. Харків : Право, 2013. Вип. 13. С. 44–53.

174. Шепітько В. Ю. Використання тактичних операцій у слідчій діяльності: теоретико-прикладні проблеми. *Проблеми законності*. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 100. С. 355–361.

175. Шерудило В. О. Судовий контроль під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 2. С. 310–315.

176. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання), вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 20 с.

177. Шило А. В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. … канд. юрид. наук ; 12.00.09. Харків, 2019. 23 с.

178. Шнайдер К. Б. Процесуальні і тактичні особливості участі спеціаліста під час допиту в межах розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2024. Вип. 5. Ч. 4. С. 162–167.

179. Шумейко Д. О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 240 с.

180. Щербаковський М. Г. Сутність, структура та цілі використання спеціальних знань в судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2018. Вип. 18. С. 184–193.

181. Щербаковський М. Г. Консультаційна функція спеціаліста у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ : 2017. Вип. 62. С. 43–51.

182. Щербаковський М. Г., Коломійцев С. О. Слідчі ситуації та процесуальний алгоритм збирання комп'ютерних даних з мобільних терміналів систем зв'язку. *Форум права*. 2026. Вип. 85 (1). С. 74–84. DOI: http://doi.org/10.32631/fp.2026.1.09 (дата звернення: 01.12.2025 р.).

183. Щербаковський М. Г., Лапта С. П. Зміст та допустимість відомостей, отриманих під час допиту обізнаних осіб. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2014. Вип. 14. С. 54–64.

184. Щербина Л. Наслідки не розсекречування ухвал слідчого судді, на підставі яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові або контррозвідувальні заходи, для кримінального процесуального доказування. *Юридичний Вісник*. № 3, 2024. С. 294–304.

185. Юсупов В. В. Сучасні тактичні засоби розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 73–76.

186. Яремчук В. О. Організація залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 231–239.

187. Ярмиш Н. М. Про співвідношення юридичних понять «службова особа» та «посадова особа»: матер. конф. кафедри кримінального права і процесу Національного університету «Київський авіаційний інститут». 2015. С. 130–133. URL: https://er.kai.edu.ua/bitstreams/b6a892b5-8c6d-41b2-9d7f-316915c97f28/download (дата звернення: 01.12.2025 р.).

188. Fedosova Olena. The current state and ways of optimizing the legal regulation of the activities of the National Police of Ukraine regarding the investigation of criminal offenses permitted by minors. Visegrad Journal on Human Rights. 2023. № 2. P. 33–43.

189. Kumar R., Mohana P., Reddy P. N., Varshini N. A Forensics Activity Logger To Extract User Activity From Mobile Devices. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education. 2024. Vol. 15. № 3.

P. 205–217. URL:https://ru.scribd.com/document/849648905/a-forensics-activity-logger-to-extract-user-activi (дата звернення: 01.12.2025 р.).

190. Pcholkin Valerii. Modern Doctrine of Operative and Search Activities in Ukraine. Visegrad Journal on Human Rights. 2024. № 4. P. 72–78.

Наукове видання

ЩЕРБАКОВСЬКИЙ Михайло Григорович
ПЧЕЛІНА Оксана Василівна
КОРЖ Валентина Павлівна
ПЧОЛКІН Валерій Дмитрович
ФЕДОСОВА Олена Валеріївна
ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович
КОЧУРА Олександра Олександрівна
ДРОЗД Валентина Георгіївна
ЛУГОВИЙ Ігор Олександрович
ДРОЗД Віталій Юрійович

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Монографія

Видається в авторської редакції

Підписано до друку 27.04.2026. Формат 60×90/16.
Ум. друк. арк. 14,25. Обл.-вид. арк. 11,73.
Наклад 50 пр. Зам. № 696

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт Плюс»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна,
тел. (097) 445 07 79
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8388 від 16.07.2025

У монографії здійснено теоретико-правовий аналіз наукових і праксеологічних засад розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Запропоновано класифікацію службових злочинів, розглянуто їхню криміналістичну характеристику та виокремлено основні елементи. Визначено особливості початку досудового розслідування, організації взаємодії слідчого із іншими підрозділами та органами, типові слідчі ситуації. Сформульовано обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування вказаних злочинів. Проаналізовано організаційно-тактичне забезпечення кримінальних проваджень, в залежності від ситуацій наведено алгоритми слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, тактичні операції. Охарактеризовано форми залучення обізнаних осіб під час досудового розслідування.